

Jókai

Pesti Napló kiadása.

GOTTERMAYER NANDOR KÖNYVKÖTŐ MŰINT

Horovitz Lipót festménye után

Hornyánszky V., Budapest

JÓKAI ALBUM

KÉPEK, ADATOK, OKMÁNYOK JÓKAI :MÓR ÉLETÉBŐL:

A „PESTI NAPLÓ“ ELŐFIZETŐINEK KÉSZÜLT KIADÁS

HORNYÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

TARTALOMJEGYZÉK.

KÉPEK.

TARTALOMJEGYZÉK

SOKSZINŰ MŰMELLÉKLETEK.

JÓKAI MÓR TÍZ ÉVES KORÁBAN
A KÖLTŐ EREDETI FESTMÉNYE
ÖZV. JÓKAI MÓRNÉ TULAJDONA

SZINNYOMAT
HORNYÁNSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

JÓKAI MÓR IFJUSÁGA.

A BÖLCSŐTŐL A BUJDOSÁSIG.

Mikor valamelyik hatalmas folyót nézzük, amint partjai között megduzzadva rohan előre, szinte megszeretnők kérdezni a haboktól: honnan jöttök, honnan eredtek, hogyan váltatok ilyen hatalmassá? Képzeletünket valósággal izgatja az a rejtelmesség, amellyel a nagyság kezdetét be szokta burkolni a rohanó idő. Nagy emberek életének történetében is talán mindennél jobban érdekelnek bennünket az ifjúság évei. A hatalmas életpálya a maga nagyszerű munkásságával csodálatot kelt a lelkünkben, de a képzeletünket, a kíváncsiságunkat mégis az a kérdés izgatja legjobban: hogyan vált ilyen naggyá ez a kiváló ember? Jókai Mór hosszú életének történetében, szerencsére, nem födik el előttünk a tovaszállt hosszú esztendők a mindinkább szélesedő ösvényt, amely a hatalmas pálya kezdete volt. Maga is szivesen vissza-visszaszállt a képzelet szárnyain a multba s lejegyezgette a gyermekkor és az ifjúság legjellemzőbb epizódjait, s ezenkívül a kortársai is egész sereg érdekes adatot mentettek meg számunkra az emlékeikből. Érdekes, söt azt mondhatjuk, hogy regényes volt e nagy író egész élete, de talán e regényességből a férfikor határáig eső esztendőkre jutott legtöbb.

Jómódú nemesi családból származott s az apja Ásvay Jókai József volt. „Az *y* — írja maga Jókai — a név végén nemesi privilegium volt, valaminthogy vármegyei hivatalt csak nemesek viselhettek. Atyám azonban nem maradt az apai háznál a „kis urak“ ősi gazdagságát folytatni, hanem arra a szokatlan pályára lépett, melyen az egyéni tehetség szerzi meg az életmódot. Jogot végzett, ügyvéddé lett s e hivatása mellett városi hivatalt töltött be: amit úgy hivnak, hogy „árvák atyja“. Halála után a számadása alatt levő pénztárak rendben találtattak. Én büszkébb vagyok az apám tiszta kezére, aki a polgári becsületet hagyta rám örökségül, mint az ősapám véres kezére, aki harci érdemeiért a nemesi címünket nyerte.“

Nagyon büszke volt mindég az apjának puritánságára, amelyet kedves történetkével jellemez a visszaemlékezéseiben. Elvitte egyszer az apja a komáromi városházára, a hivatalába s megmutogatta neki a nagy vasládákat, amelyek tele voltak mindenféle csillogó pénzzel: az árvák pénzével. Az ellenör is jelen volt s rámutatva a fatányérban levő legkisebb ezütpénzekre, az ötkrajcárosokra, biztatni kezdte a kis Jókai-fiút: „No végy el belőle magadnak egyet.“ De a kis fiú nem akart hozzányúlni a „más pénzéhez“. De az ellenőr megnyugtatta: „Én ahelyett egy ócska ötöst teszek vissza a magam zsebéből.“ Most azután kivett egy ezüstpénzt a kis fiú a fatányérból. „De nekem — meséli visszaemlékezéseiben Jókai — nagyon égette az az ötös a markomat. Mégis csak olyan pénz volt ez, ami az édes apám gondviselésére volt bizva.

Mikor senki sem nézett oda, visszatettem az ötöst a tálkába. Mikor az apám halálával a számadásait és a pénztárt átvették: öt krajcárral többet találtak benne a kimutatásnál. Ez az én visszalopott öt krajcárom volt az.“

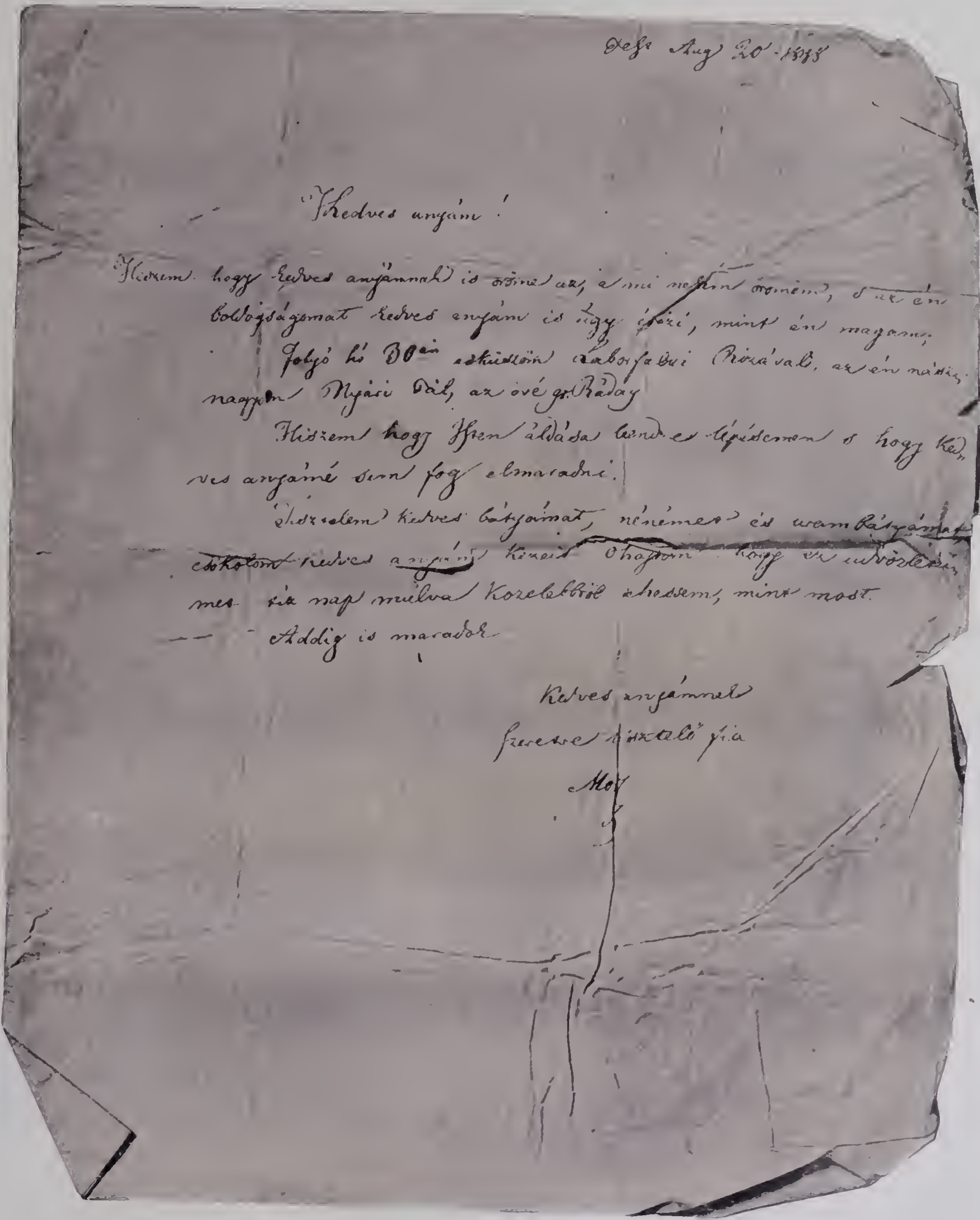
Valóban igen puritán jellemű, szelid, vallásos lelkületű ember volt Jókai atyja; olyan boldog családi életet teremtett az otthonában, hogy Jókai még öreg korában is emlegette: „Milyen angyali élet volt annál a mi házunknál! Sohasem hallatszott ott egy haragos szó. Testvéreim szerették egymást, engemet még jobban.“

Jókai Mór édesapja, Jókay József, a komárommegyei Ó-Gyalláról került Komáromba; atyjának Jókay Jókay Sámuelnek ott volt a birtoka. Jogi tanulmányainak elvégzése után, amikor Komáromba megtelepedett, feleségül vette Pulay Máriát s ezután vette meg a Vármegyeház-utcában azt a házat, amelyben Jókai Mór született. Öt gyermeke volt, de

Jókai szülőháza Komáromban

ezek közül kettő még kiskorában meghalt. Mór volt az ötödik. Bátyja Károly s nénje, Eszter — később Vályi professor felesége — ott töltötték boldog gyermekkorukat abban a vármegyeház-utcai házban, amely amolyan régimódú „lábas ház“ volt s az udvarának magas deszkakeritése és a belül ültetett ákácfák miatt nem lehetett látni az utcáról. Hátul pedig nagy kertje miatt volt elzárva. A hosszú épület, végig boltíves folyosójával, félig fallal berakott négyszögletű oszlopaival valaha, a protestánsok üldözésének idején, titkos gyülekezőhelye volt a komáromi kálvinistáknak. Az utcaajtóra alkalmazott zörgető koccanásáról ismerték a hivek jövetelét s a szájhagyomány szerint ott tartották az istentiszteleteiket abban a leghátulsó szobában, amelyben Jókai Mór született 1825 július 18-ikán. Nagy volt az öröm a családban a kis fiú születésekor: visszajött a meghalt Lajoska. Előbb Lajosnak akarták keresztelni, de a családbeli öreg nénikék azt jövendölgették, hogy végzetes volna ez a név az újszülöttre is: Jókaiék harmadik gyermeke is Lajos volt és meghalt s a negyediket is Lajosnak keresztelték és ez sem maradt meg. Az újszülöttet tehát Móricnak keresztelték február 20-ikán s ez a

Pest Aug. 20. 1848

Kedves anyám!

Hiszem, hogy kedves anyámnak is öröme az, a mi nekem örömem, s az én boldogságomat kedves anyám is úgy érzi, mint én magam;

Folyó hó 30án esküdtem Laborfalvi Rózával, az én násznagyom Nyári Pál, az övé gr. Ráday

Hiszem, hogy Isten áldása lend ez lépésemen s hogy kedves anyámé sem fog elmaradni.

Üdvözlöm kedves bátyáimat, néneimet és sógorbátyáimat, csókolom kedves anyám kezeit. Óhajtom, hogy ez üdvözletemet kis nap mulva közelebbről tehessem, mint most.

Addig is maradok

Kedves anyámnak
szerető tisztelő fia
Mór

Jókai levele édes anyjához, amelyben esküvőjéről értesíti

keresztnév később érdekes eset okozója volt. Jókay József 1826 tavaszán megvett a Szombati-utca és a Nagy Mihály köz szegletén egy rozzant házat és újat építtetett a helyére. Az építés megkezdése előtt beállított Jókay Józsefhez Móricz György komáromi patricius, ezüstgombos és filigrán ezüstláncos öltözetében s elmondotta, hogy az ő családja igen megtisztelve érzi magát az által, hogy az „ő nevükre keresztelték a tekintetes urék a mult esztendőben született kis fiúkat". Ők tehát elhatározták, hogy ezt a nagy tisztességet meghálálják és az újonnan épülő házhoz a Móricz-család mindegyik tagja három napot fuvaroz, szekérrel járulván a háztöltéshez. S csakugyan szavuknak álltak.

Jókai ifjúkori festménye

Az új házba 1826-ban költözött be a Jókay-család. Jókay József maga is szerette a művészetet és a költészetet s nagy könyveket írt tele az olvasott versek szebbjeivel s festegetni is szeretett és illusztrációkkal díszítette a lapokat. Az akkori szegény viszonyokhoz mérten némi díszt akart adni az új lakásnak s az egyik szobában négy jókora színezett képet függesztett fel a fehér falakra, széles fekete rámákban. Tell Vilmos történetét ábrázolták ezek a képek s ez a történet és ezek a jelenetek voltak az elsők, amelyek Jókai Mór fantáziájára először hatottak. „Mint örültünk mi azoknak a képeknek — írja Vályiné-Jókay Eszter. — Hányszor el kellett nekünk annak történetét apróra magyarázni!"

Vályiné-Jókay Eszter visszaemlékezéseiből érdekes epizódokat tudunk Jókai Mór gyermekkorából. Eszter nagyon szerette a kis fiút. „Mindig az én ágyamban aludt az én kedves öcsém — meséli —. Este készítettem az ágyamhoz egy pohár vizet, éjjel aztán, ha ébredt, megitattam; éppen nem volt alkalmatlan. Később már csak megkereste a fülemet kezecskéjével, megmorzsolgatta: „Dundi néném, Dundi néném, adj egy kis vizet", suttogva kérte. Egy tölgyfa-zsámolykába kapaszkodva tanulgatott járni, miközben azt mondogatta: „lassan, okosan". Előbb tudott beszélni, mint járni. Később már magában szaladgált s amikor az apja aggódva intette, hogy vigyázzon, mert elesik, — fürgén kiáltotta vissza: „Nem esem ej, vidázot madamja!" Mikor már jobban megnövekedett, ki-kivitték a szülei a nagyapához, Jókay Sámuelhez Ó-Gyallára s itt a tót juhász gyermekei voltak a játszótársai. Meg is tanult tőlük sok tót szót, aminek később hasznát vette Tallérossy Zebulonjának beszéltetésénél.

Otthon szép meséket hallott az apjától s nagy fantáziájának ezek voltak az első táplálékai: Cselika Péter története, a Szalonnavár, meg Hüvelycsik Jankó meséje. Volt egyébként a családban egy poétanő is: Jókay József nővére, Zsuzsanna, Gózon Istvánné, aki verseket írt s egy Tajnai nevű dúsgazdag embert akart megnyerni mecenásul a kinyomtatásukra. Tajnai meg is igérte, hogy „akárhány szérűvel lesz, ki nyomtattatja". A poéta nagynéni is alkalmasint sok szép versikét és történetkét mondhatott el az eleven eszű fiúcskának, aki nemsokára maga is verselgetni kezdett. A színházba is elvitték negyedféléves korában, de belekiáltott a játékba: „Óh, asszonyok, asszonyok!" Ez volt az első nyilvános szereplése. Nagyon gyorsan fejlődik a fiúcska esze s csupa játékból megtanulta az apjától a betűvetést és az olvasást, amikor azután bekerült az iskolába, már meglehetősen

Tájkép *Jókai ifjúkori festménye*

tudott írni és olvasni. Mikor beadták az iskolába „csak éppen akkora fiú volt még, hogy nem látszott ki a földből s elbírta a zsoltárt, ha két kézre fogta.“

Visszaemlékezésében érdekesen írja meg, hogy mi módon történt a nagy eset. „Elvitt jó apám kézen fogva egy nagy rettenetes épületbe, aminél iszonyúbb palotát képzelni sem lehet. A hosszú folyosón kettős ajtók voltak, amiken keresztül rejtelmes sillabizálás félelemgerjesztő hangjai szivárogtak át: az emeletbe vivő lépcsőn, mely a diák klasszisok ismeretlen

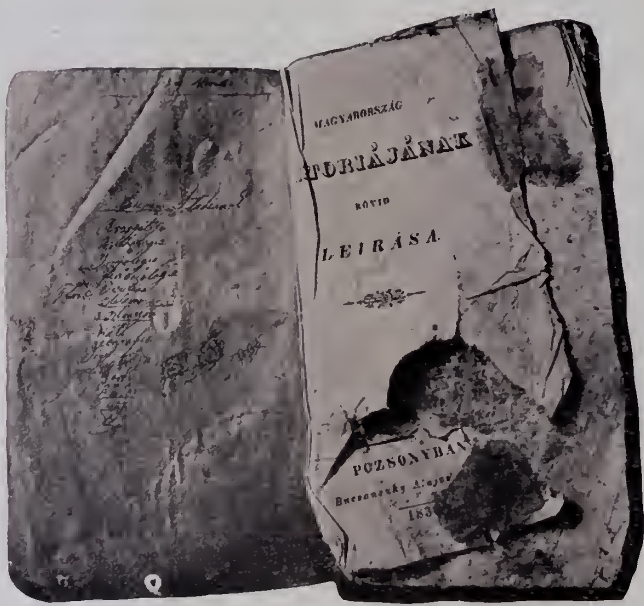

Jokai, Petőfi és Vasváry *Régi fametszet után*

titkaiba vezetett fel, öreg diákok csörtettek alá, akik végezték a leckét s mentek hazafelé, roppant könyvcsomókkal hónuk alatt. Ó mi óriások voltak én előttem ezek az öreg diákok, mennyit tudhatnak ezek, amit én nem tudok! A folyosóra nyiló ajtók egyikét azután felnyitotta jó apám előttem s kezemnél fogva előre bocsátott. Háromszáz gyerek ült odabenn harminchárom padon, mind olyanok mint magam. Rettenetes egy ország, ahol csupa gyerekek laknak! A falon egy óriás tábla, arra írva nagy szörnyeteg betűk, azokra mutogatott egy fölséges tekintetű férfiú egyszerű pálcával, a gyermektábor pedig mondta rá: „ábc ab vaskalap, ha megütöd, megharap“ ... „Ezután pártfogásába vette öt a nagybajuszú férfiú, akit úgy hívtak,

hogy „rektor úr". Megkérdezte a nevét, majd az apjának távozása után beültette az egyik padba s elébe tette a zsoltárt, hogy meggyőződjék az olvasásban való jártasságáról. Nagy volt a csodálkozás, az iskolában, amikor a legkisebb diák egyszerre folyékonyan kezdett olvasni. Kedvence volt ezután mindig a rektornak, Székely Sándornak, aki a tanítás után gyakran tartotta magánál s meséket mondott neki Mária Terézia udvari bolondjáról, Mátyás királyról s találós mesékre is tanitgatta. Mikor először tért haza az iskolából „úgy fogadták otthon, mint valami diadalútról hazatérő bajnokot". „Jó néném — írja — szilvás derelyét készitett számomra, a miért jól viseltem magamat s úgy hiszem büszke voltam a cselédség előtt, midőn kiültem a szederfa alá s fenhangon kezdtem tanulni a Kis Káté és a Hármas Kis Tükör nevezetes tudományát."

Egyébként nagyon félénk gyermek volt s még az a gondolat is rémitgette, hogy elevenen fogják eltemetni. Ezért — nyolc éves korában — szüntelen a derekára kötve hordozta a végrendeletét, amelyben arra kérte az anyját, hogy ne temettesse el felboncolás nélkül. Már akkor bontakozni kezdett hatalmas képzelőtehetsége. „Mindenféle borzalmas eszméken — írja — úgy el tudtam gondolkodni, órákig üldögéltem magamban, háborogva az én szederfám alatt... Ott rajzolgattam mindenféle csodálatos szörnyeket egy nagy palatáblára s komponáltam magamban rémséges históriákat a szörnyetegek mellé."

Jókai első történelmi tankönyve

A játszópajtásoktól félrevonulva, a kert legszélsőbb szegletébe bujt s kukoricaszárból házat épitgetett vagy faragott mindenféle fegyvert a képzelt ellenségek ellen s készitett földalatti sírboltot is a selyembogarai számára. Láthatjuk ezekből az érdekes adatokból is, hogy már korán kezdett fejlődni a képzelőtehetsége. Söt már hozzáfogott a versiráshoz is. Szépen megvonalozott papirosra megírta atyja névnapjára — 1832-ben — ezt a versecskét, a legelső „irodalmi munkáját":

Tartsd meg jó Atyámat Isten,
Hogy az mindenben megintsen,
Ha dolgaimban hibát
Hogyha lát.

Még ugyanabban az esztendőben a tanítója nevenapjára is írt verset, mely így szól:

Éltesd Uram Tanítómat,
Tartsd meg az én Rectoromat,
Hogy a jóra vezéreljen,
Hogy az ördög kárt ne tégyen
Az én lelkemben.

Azután irt egy verses talányt és egy versecskét egy szegény őrült emberre, aki Komárom utcáin csatangolt s mindig azt kiabálta: „Urak a papok!" Kilenc éves volt már s nagy esemény történt ekkor az életében. Ez a két verse nyomtatásban is megjelent, a komáromi Tóth Lőrinc, aki már akkor az Akadémiától megkoszorúzott költő volt, meglátta a két versecskét

Jókai édes anyja *Jókai eredeti festménye után*

és beküldte az egyiket, a talányt, a „Regélő"-nek, a másikat pedig a „Társalkodó"-nak. Így szól ez az utóbbi vers az elébe tett megjegyzéssel:

Révkomáromban egy szegény tébolyodottra, aki házrúl-házra járva teng, következő verset irt egy ugyanottani 9 esztendős fiúcska (Jókay M.).

Olyan vagyok én mint az olly madársereg,
A' melly eltévedvén, az ég alatt cseveg.
Én is eltévedtem elmémben, bujdosok,
Szánjatok meg, kérlek, lelki jó orvosok.

JÓKAI MÓR IFJUSÁGA

Íme, már megkezdte tehát Jókai az irodalmi pályáját — kilenc esztendős korában. Tíz éves korában már ötfelvonásos szomorújátékot is írt a diákpajtásaiból alakult műkedvelő-társaság számára „Hohenheimi Fridrik vagy a meggátolt gyilkosság" címmel. Mire bekerült a komáromi református gimnáziumba, ahol egyelőre 1833-tól 1837-ig tanult egyfolytában, már némi irodalmi dicsőség is körüllengte. 1837-ben két évre Pozsonyba vitték német szóra, cserébe Zsigmondy Sámuel evangelikus lyceumi tanár fiacskájáért, aki meg Komáromba ment Jókayékhez magyarul tanulni. Csupa eminenciával került azután haza a pozsonyi evangelikus Lyceumból. „Mire megvénülünk" című regényében fedezhetjük fel a pozsonyi emlékeit.

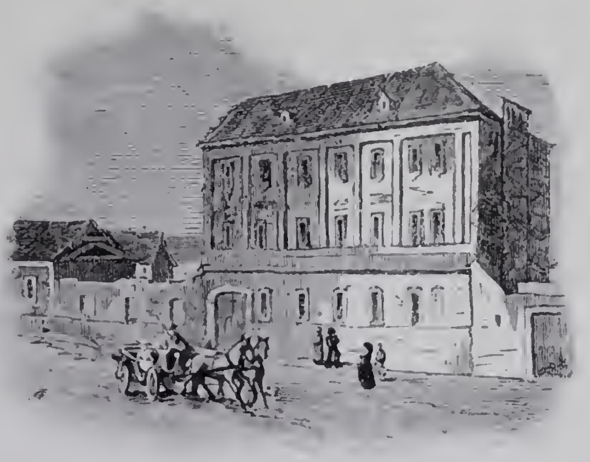
Hazakerülve, elvégezte Komáromban a retorikai, a poetikai és a logikai tanfolyamot, azután — tizenhat éves korában — a pápai református főiskolába vitték. Nevezetes szerepe van az életében a pápai éveknek. Itt ismerkedett meg Orlai Petrich Somával és Petőfi Sándorral s egész sereg nagyratörő ifjúval, akiknek később jelentékeny szerepük volt a közéletben. Petőfi és Orlai Petrich Soma voltak a legjobb barátai. Maga akkoriban festő szeretett volna lenni; Orlai Petrich Soma, aki később festő lett, a novellázásban igyekezett kielégíteni az ambícióját, Petőfi pedig a színészetért rajongott. Volt az iskolában „Ifjúsági Képzőtársaság", amelynek ülésein a diákok maguk csinálta verseket, novellákat olvastak fel vagy pedig szavalták. Jókai itt olvasta fel 1841 november 19-ikén „Mi az" című versét, amely azután belekerült az érdemkönyvbe. A következő évben, február 9-ikén az „Istenítélet" című elbeszélését érte ez a kitüntetés. Ezután „Ősi kard", „Agg lantos" című verseket olvasott fel, majd „Vágytárs" című elbeszélését bocsátotta bírálatra. Kerkapoly Károly volt a bíráló s igen kedvezőtlenül nyilatkozott erről az elbeszélésről. De hamarosan megvigasztalódott Jókai, mert egy arany jutalmat nyert „Tűz és víz" című elbeszélésével. Ez volt az első arany, amit irodalmi munkáért kapott. Az iskolaév végén összesen hét aranyat nyert a képzőtársaság három kiválósága: Petőfi, Orlai és Jókai. Egy aranyat el is mulattak még az nap „Franci zsidó korcsmájában". Petőfi akkor hagyta ott a katonaságot s Pápán akarta folytatni félbemaradt tanulmányait, nagy szeretettel ragaszkodott Jókaihoz. Orlaival együtt meg is látogatta őt Komáromban 1842-ben, az iskolai év végeztével. Jókai fejlődésére nagyon jótékonyan hatott Petőfi barátsága. „Mikor Pápán legelőször találkoztam Petőfivel — írja Jókai „Az én kortársaim" című visszaemlékezésében — az egy sáros, esős időben történt, egy sikátorban jött rám szemközt, kopott kurta köpönyeg halavány arca elé húzva; mindég olyan nagy rohamos léptekkel járt, mintha valakit űzne s nem szokott a szemeivel keresni senkit. Egy diáktársam rákiáltott: „Hová, bús hazafi!" Nem felelt semmit; félretaszított az útjából s odébb ment." Ez az elevenen festett kép érdekesen jellemzi Petőfit. Nem is vonzódott ő Pápán senkihez, csak Jókaihoz és Orlai Petrich Somához. A véletlennek sajátságos kedvezése, hogy Jókainak ilyen barátja akadt éppen fejlődésének kezdetén, amikor lelkesítésre, biztatásra volt szüksége. Pedig Petőfinél lelkesebb és önzetlenebb biztatót keresve sem találhatott volna. S valóban nagy szüksége volt az ilyen biztató barátra, hiszen akkoriban még nem volt elég bizodalma önmagához s maga sem ismerte meg a tehetségét és inkább festő akart lenni, mint író. Igaz, hogy ügyesen festegetett, de a művészpályán talán mégsem boldogult volna, vagy legalább nagyon mögötte maradt volna az író Jókainak.

Jókai ifjúkori arcképe
A költő sajátkezű rajza után

JÓKAI MÓR IFJUSÁGA

Mikor Pápáról Kecskemétre ment a jogakadémiára, még mindég kedvesebb volt neki a festegetés az irásnál. Pápán meggyöngült az egészsége s anyja abban bizott, hogy az egészséges levegőjű Kecskeméten majd összeszedheti magát. 1842 őszén érkezett meg Kecskemétre és Gyenes Mihály városi mérnöknél fogadott szállást. „Az első reggel — irja visszaemlékezésében — arra ébredtem föl, hogy az én szobatársam, Gyenes Pali (Gyenes Mihály fia), amint az ágyból fölkelt, egy nagy lapos követ, ami lehetett félmázsás, elkezdett a feje fölé emelgetni két kézzel. „Mit csinálsz?“ „A testemet edzem. Felviszem százig! Mindennap eggyel többet. Próbáld te is!“ Jókai is kapott a példán s attól kezdve egészen más módon élt, mint Pápán. Csakhamar visszanyerte egészségét s gyönyörü ifjúvá fejlődött, aki után mindég kinyiltak a kecskeméti leányok ablakai.

A pápai kollegium, hol Jókai Petőfivel együtt tanult

A jogakadémián akkortájt az volt a szokás, hogy a diákok megtanitották egymást arra, amit tudtak. Az egyik a tornászást, a vivást tanitotta a többinek, a másik zenét, a harmadik a francia nyelvet és igy tovább. A francia nyelv tanitójáról, Szalai Sándor theologus diákról kedves anekdotát mesél Jókai. „Az első leckéjére — úgymond — én is felmentem, ámbár én már Hugo Viktor Bog Jargal-ját olvastam eredetiben. Azon kezdte, hogy mindenekelőtt szerezze meg mindenki a könyvárúsnál „Poche“ úr francia dikcionáriumát. Amire én azt mondtam neki: Arra mifelénk igy hijják a „Dictionnaire de *poche*“-t hogy „zsebszótár“. — No ha jobban tudsz franciául mint én, akkor ne jöjj ide az én hitemet rontani“ — mondotta neki Szalai Sándor. Jókait megtették rajztanárnak s még olyan tanitványai is akadtak a városban, akik fizettek. Az olajfestésben is nagy ügyességre tett szert és számos arcképet festett. A „festék és a vászon árában“ rendesen öt forint tiszteletdijat kapott. Lefestette ekkor Petőfit is, természetesen ingyen. Petőfi mint szinész kerül Kecskemétre s megérkezése után azonnal felkereste Jókait. Nagy nyomorúságban volt akkor a költő, de ismeretes büszkeségében semmiféle segitséget nem akart elfogadni jómódú barátjától. Csak egy Páriz-Pápay-féle szótárt fogadott el tőle.

Jókai irói pályája voltaképpen Kecskeméten kezdődött. Itt irta meg első drámáját, a „Zsidó fiú“-t, amellyel azután pályázott az Akadémia által kitüzött jutalomra. Petőfi másolta le számára a pályamunkát, mely nem nyerte meg ugyan a dijat, de mégis nagy dicsőséget hozott Jókainak: a pályabirálók közül a két legtekintélyesebb: Vörösmarty és Bajza neki akarta kiadatni a száz aranyat. Petőfi, aki akkor már Pesten volt, maga tudatta Jókaival, hogy milyen nagy kitüntetés érte az első művét Vörösmarty és Bajza dicsérete által. Petőfi a Nemzeti Szinház előadásán Vörösmartytól magától hallotta dicsérni a „Zsidó fiú“-t s a jó hirt tudató levelében azt is megirta Jókainak, hogy „majd leugrottam örömömben a páholyból“. Petőfi ezután még jobban buzgólkodott Jókai érdekében s kieszközölte, hogy három verse megjelenhessék a „Pesti Divatlap“-ban.

Jókai kecskeméti éveit az is nevezetessé teszi az irodalomtörténetben, hogy akkor kezdte meg az első regényének, a „Hétköznapok“-nak irását. Ez a regény még igen kezdetleges, de már tele van a nagy tehetség nyomaival, s mint később látni fogjuk, nagy feltűnést keltett

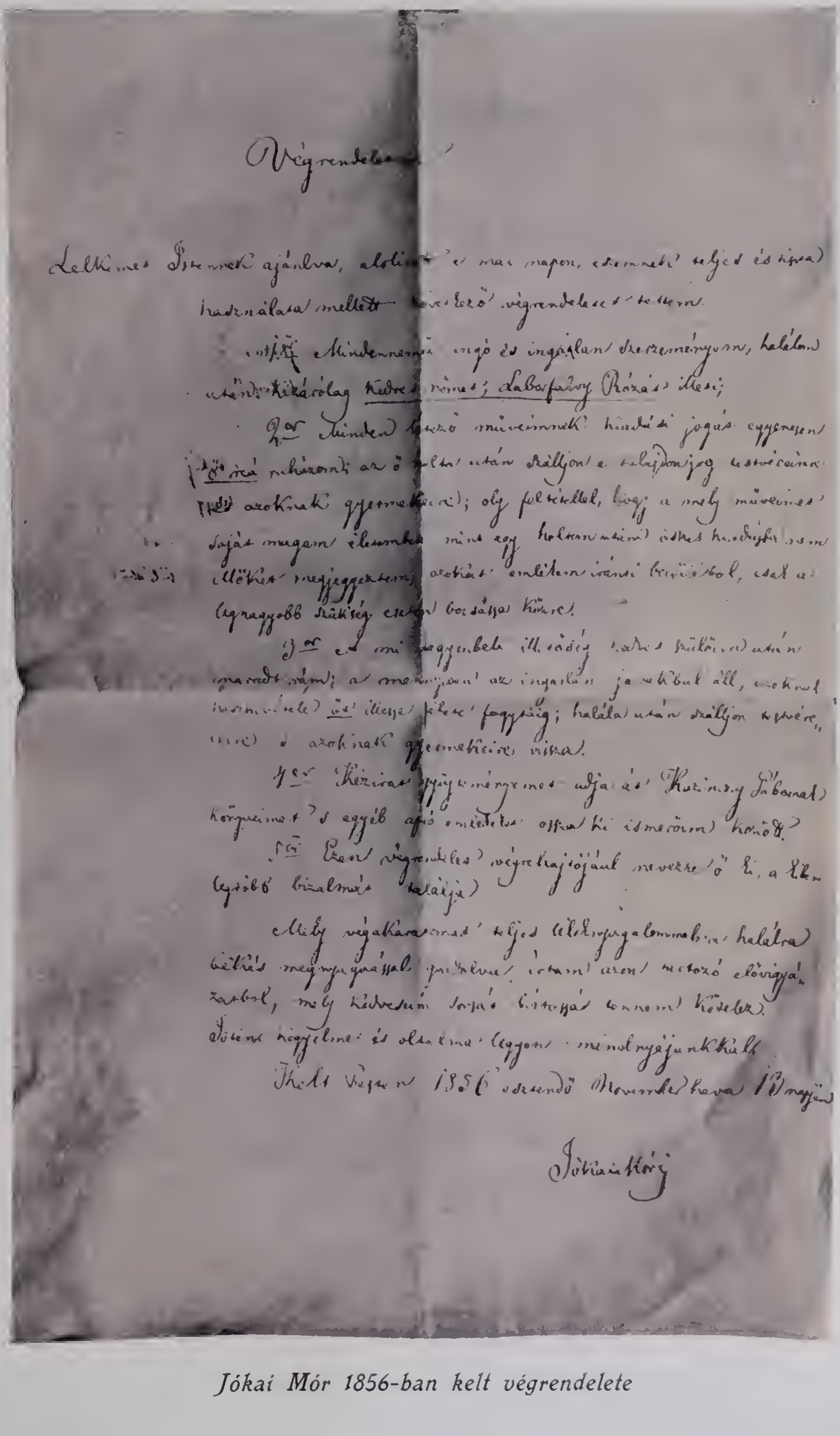
az akkori irodalmi világban is. Különösen a regény magyarossága keltett nagy feltűnést. Jókainak alkalma volt megismerkednie Kecskeméten a tőzsgyökeres magyar emberekkel s házigazdája gyakran elvitte öt magával parasztszekéren vidéki kirándulásaira. „Én — irja — mindenütt új meg új népélettel találkoztam a pusztákon, a karámokban, a tanyákon, a csárdában, a halásztanyán; megismertem a magyar fajt a maga őseredeti sajátságaiban; összejöttem pusztabirákkal, hadnagyokkal, kik betyárokat üldöznek, s a futóbetyárokkal, kik azokat kerülik; megismerkedtem a népek eszejárásával, fogalmaival, dalaival, közmondásaival, kifogyhatatlan humorával." Egész irói pályáján végig vonul az a hatás, amelyet a kecskeméti tapasztalatok tettek a lelkére. 1844 nyarán fejezte be jogi tanulmányait s a többi közt ezt irta ekkor haza az anyjának: „Végeztem. Elvégeztem a tizenhároméves iskolai pályát, bár vele együtt a tévedéseket, a csalódásokat, mik az ifjút, a gyermeket, majd kisérik, majd vezetik, csalogatják és üldözik — elvégeztem legyen! vagy ha mikor őket teljesen elhagyám, mi életem elhagyásával hihetőleg ugyanazon órára fog esni, ily megelégedéssel mondhassam, — mint most, — hogy végeztem! Mint első eminens jöttem ki az iskolából, vajjon a világ micsoda kalkulust fog adni?"

Jókai első szerelme A költő eredeti festménye után

Megkezdődött ezután Jókai életének az a korszaka, amely irányt adott az egész pályájának. Komáromban háromnegyed évig joggyakorlaton volt Asztalos István ügyvédnél, azután — 1845 március elején — Pestre jött joggyakorlatra és az ügyvédi vizsga letétele végett. Pedig már ekkor rálépett arra a pályára, amely miatt hamarosan elhagyta az ügyvédit, s amelyről sohasem tért le élete végéig. Ott volt már táskájában az útlevél, mely utat nyitott számára az új pályán: Komáromban befejezte a „Hétköznapok"-at, az első regényét. Pesten Molnár József ügyvédhez került a szokásos joggyakorlatra s ott is lakott nála. Fizetése csak hat forint volt.

Pesten három szépirodalmi lap volt akkoriban: Vachot Imre „Pesti Divatlap"-ja, a magyar középosztály kedves olvasmánya, a konzervativ Horváth Lázár „Honderű"-je és Frankenburg Adolf „Életképek" cimű lapja, amely legjobban el volt terjedve. E három szépirodalmi lap körül csoportosultak az irók, akiknek nagy része fiatalember volt. A fiatalok rendesen a Pilvax-kávéházban gyűltek össze a „Közvélemény-asztalnál". Itt folytak az irodalmi viták s itt volt az irodalmi *börze*. Ide ment el Jókai is mindjárt megérkezése napján s itt találkozott Petőfivel, aki a viszontlátás örömében nagy szeretettel ölelte keblére s azonnal megismertette irótársaival. Most már gyorsan kezdett kibontakozni Jókai irói tehetsége, amelyet a jószemű Petőfi már Pápán megismert. Jókai megmutatta Petőfinek a „Hétköznapok" kéziratát. Petőfi azonnal hozzálátott az elolvasásához s úgy megtetszett neki a regény, hogy mutatványt közölt belőle a „Pesti Divatlap"-ban, amelynek ő akkor segédszerkesztője volt. Két számban jelent meg a mutatvány „Ingovány" cimmel és a szerkesztőnek következő megjegyzésével: „Ezen mutatványból világosan kitűnik, hogy irójának igen szép tehetsége, nagy ereje van e

Végrendelet

Lelkemet Istennek ajánlva, alolírt e mai napon, észemnek teljes és ép használata mellett következő végrendeletet teszem.

1ször Mindennemű ingó és ingatlan szerzeményem, halálom után kizárólag kedves nőmet, Laborfalvy Rózát illesse;

2or Minden [illegible] műveimnek kiadási jogát egyenesen [illegible] ő halála után szálljon a tulajdonjog testvéreimre [illegible] azoknak gyermekeire); oly feltétellel, hogy a mely műveimet saját magam életemben mint egy holtom utáni összes kiadásba nem illőket megjegyeztem, azokat emlékem iránti kegyeletből, csak a legnagyobb szükség esetén bocsássa ki újra.

3or A mi [illegible] illetőség szüleim után maradt rám; a mennyiben az ingatlan [illegible] áll, azokat [illegible] illesse élete fogytáig; halála után szálljon testvéreimre, s azoknak gyermekeire vissza.

4er Kéziratgyűjteményemet adja át Kazinczy Gábornak, könyveimet s egyéb apró emlékeket ossza ki ismerősim között.

5ör Ezen végrendeletem végrehajtójául nevezze ő ki, a kit legjobb bizalmára talál.

Mely végakaratomat teljes [illegible] halálra [illegible] megnyugvással [illegible] [illegible] előttem [illegible], mely kedvesem [illegible] lennem közelebb. Istené [illegible] és áldása legyen mindnyájunkkal.

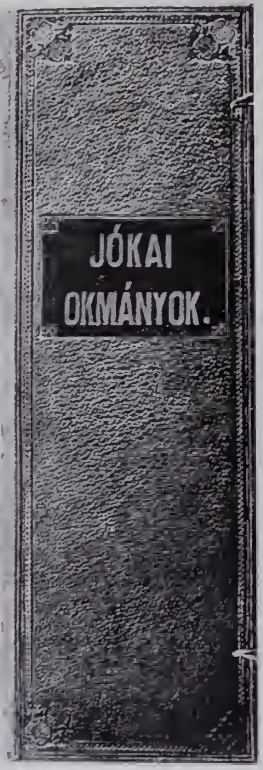
Kelt Pesten 1856 esztendő November hava 13 napján

Jókai Mór

Jókai Mór 1856-ban kelt végrendelete

3*

pályához. Képzelete, nyelve egyaránt gazdag és eredeti". A mutatvány nagy feltünést keltett, nemcsak a közönség, hanem az irók körében is, de még jobban Jókai felé fordult a figyelem „Nepean sziget" cimü novellájának megjelenésekor. Az „Életképek"-ben jelent meg ez a novella s — mint Frankenburg irja az Emlékirataiban — „valóságos izgalmat idézet elő a magyar irodalomban merész koncepciója, költői nyelve által. Sokan e ragyogó müvet remek forditásnak s Jókai nevét álnévnek gondolták". Jókai a következő évben letette ugyan az ügyvédi vizsgát, de már egészen az irodalommal volt eljegyezve. Huszonegy éves volt ekkor. Anyjának óhajtására eleinte megpróbálkozott az ügyvédséggel, de az első és utolsó per után végleg lemondott erről a pályáról.

Jókai életére vonatkozó hivatalos okmányok egybekötve

E pör történetét érdekesen meséli el maga. „A Nagy Komló tulajdonosa, aki serfőző volt, kártéritési pert inditott a Nagy Komló korcsmárosa ellen, azon vád alapján, hogy bérlője, a korcsmáros, édes ételeket ád fel a vendégeknek, mire azok aztán inkább kivánnak bort mint sert, s így a serfőző sere nem fogy elég mennyiségben. Én voltam a korcsmáros ügyvédje. Én tehát megesküdtettem hat jurátust és tiz mesterlegényt, mint kompetens tanukat arra, hogy édes ételre éppen sert kiván az ember inni; ámde a felperes ügyvéd megesküdtetett tizenkét jurátust és húsz mesterlegényt arra, hogy az édes ételre bort kiván az ember. Persze, hogy mind arra a kérdésre, hogy ki ihatnék sert? mind arra, hogy ki ihatnék bort? tanút annyit lehetett kapni, ahány seres és boros pohár van a világon. Végre itélet alá került a processus. Az első biróság azt itélte, hogy édesre bort kell inni. Vesztettem, de nem csüggedtem. Megapelláltam. A Királyi Tábla jobb izléssel birt, ott a sernek itélték oda az igazságot. Győztem. Hanem akkor az ellenfél megfölebbezte a perét a Hétszemélyes Táblára. Akkor aztán megharagudtam: „No, nem bánom, igyatok sert, akár bort, én jól laktam, nem veszekszem tovább!"

„És soha többet engem a magisztrátus nem látott. Elhatároztam, hogy iró leszek és semmi más!"

Petőfi nagy szeretettel egyengette az útját. Nagyon szerette Jókait, a mi „Egy fiatal iróhoz" és „Jókai Mórhoz" cimü verseiből is kitünik. Az elsőben így üdvözli Jókait:

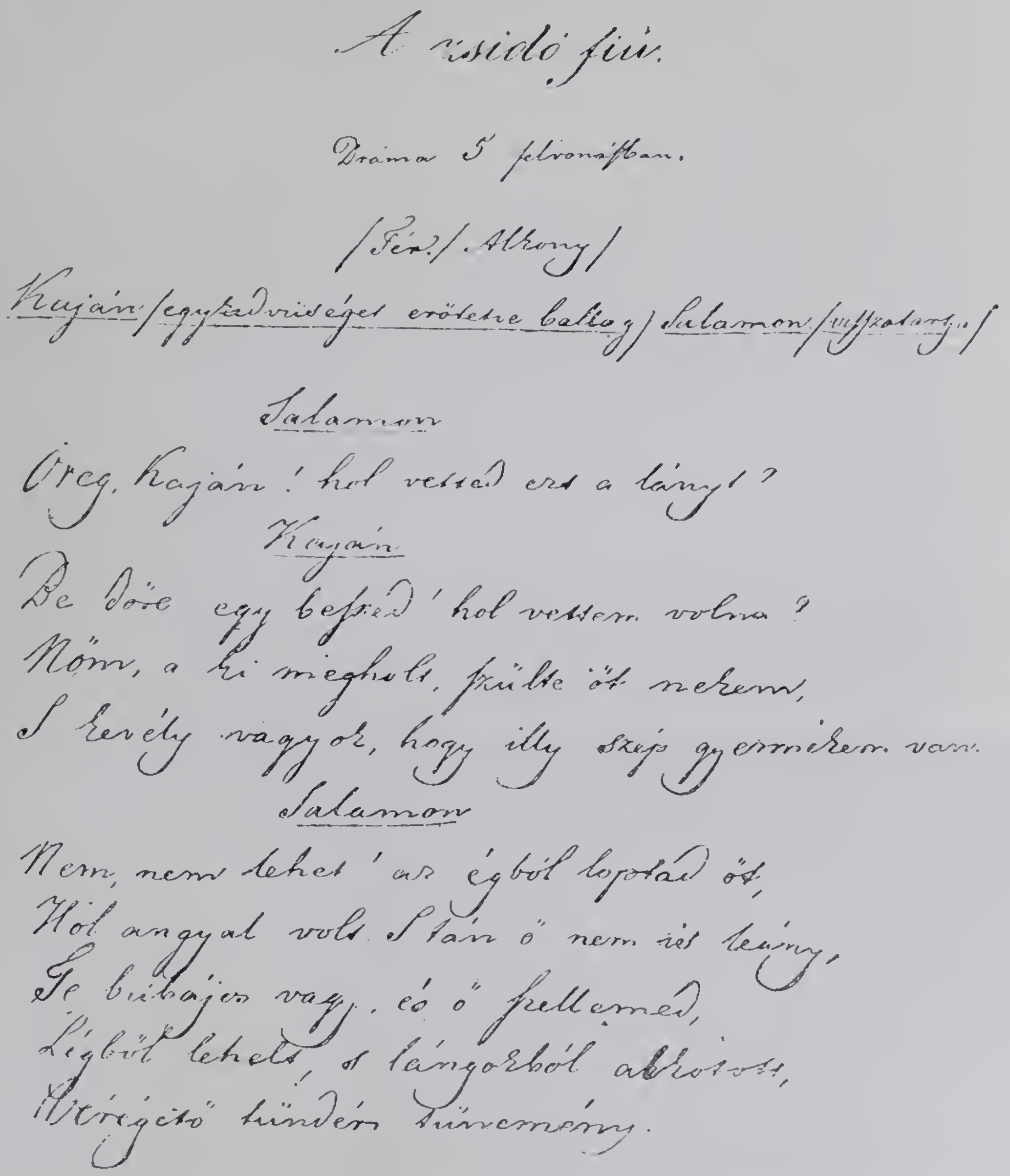
Üdvözöllek ifjú pályatárs,
Pályatársam s szeretett barátom!
Egykor én terólad jósolék,
S jóslatom most teljesedni látom.

A másik vers tele van a Jókai iránt érzett szeretet melegségével. Így kezdi Petőfi:

Miért szeretsz te engemet,
Kit annyian gyülölnek?
S én, aki annyit gyülölök,
Téged miért szeretlek?

Még karaszterikusabban tünik ki ez a szeretete Petőfinek Kecskeméthy Aurelhoz 1846-ban irt leveléből, amelyben a többi közt ezt mondja Petőfi: „Amit én Jókai iránt érzek, nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mindkettőnél

több... Valami le nem írható, s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem éreztem azt, egyedül ő iránta!" Az akkori írói társaság is megkedvelte Jókait, aki csakhamar vezető szerephez jutott benne. 1846-ban merész tervet akartak megvalósítani a fiatal írók. Függetleníteni akarták magukat a lapkiadóktól s kötelezték magukat arra, hogy egy évig egyetlenegy lapba sem írnak,

A zsidó fiu.

Dráma 5 felvonásban.

(Tér.) (Alkony)

Kaján (egykedvüséget erőtetve ballag) Salamon ([illegible])

Salamon

Öreg Kaján! hol vetted ezt a lányt?

Kaján

Be dőre egy beszéd! hol vettem volna?
Nőm, a ki meghalt, szülte őt nekem,
S kevély vagyok, hogy illy szép gyermekem van.

Salamon

Nem, nem lehet az égből loptad őt,
Hol angyal volt. S tán ő nem is leány,
Se bűbájos vagy, és ő szellemed,
Légből lehelt, s lángokból alkotott,
Szívégető tündér tünemény.

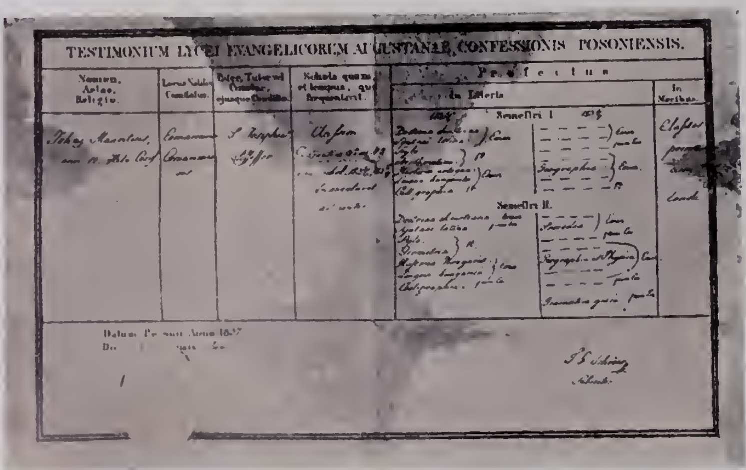
Jókai első drámája kéziratának első lapja *Petőfi Sándor kezeirása*

hanem e helyett maguk fognak lapot alapitani „Pesti Füzetek" cimmel Jókai, Petőfi, Obernyik Károly, Degré Alajos, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Kaján Ábel (Pákh Albert álneve), Tompa Mihály, Lisznyai Kálmán és Kerényi Frigyes voltak a „Tizek társaságá"-nak tagjai. A vállalkozás azonban kudarccal végződött, mert nem kaptak engedelmet a helytartótanácstól

az új szépirodalmi lap megindítására. S ezenkívül meglehetősen restelték azt a tréfát is, amellyel az egyik ravasz szerkesztő, Vachot Imre „lefőzte“ őket. Vachot egy szót sem írt a fiatal írók mozgalmáról, e helyett a sztrájk megkezdésére kitűzött napon kiadta a „Pesti Divatlap“-ban a „tízek“ öt tagjának régebben beküldött kéziratait, természetesen az ő engedelmük nélkül. Petőfitől, Lisznyaitól, Degrétől, Obernyiktől és Tompa Mihálytól jelent meg egyszerre vers vagy novella a „Pesti Divatlap“-ban. A „tízek“ dühösködése hiábavaló volt s a Vachot megboszúlásának vágya is hozzájárulhatott ahhoz, hogy örömmel fogadták Frankenburg Adolf tapintatos meghívását az „Életképek“-hez. A szerződést kölcsönösen felbontották s most már az „Életképek“-hez csatlakoztak, Pákhon és Obernyiken kívül, akik ragaszkodtak az adott szavukhoz és egy évig nem írtak semmiféle lapba. Jókai ezután írta az „Életképek“ számára a „Sonkoly Gergely“ című gyönyörű elbeszélését. 1847-ben Bécsbe helyezték Frankenburgot a pesti helytartóságtól, ahol hivatala volt. Az „Életképek“-et ekkor Jókainak adta át, aki nyomban szerződtette lapjához Petőfit s kötelezte magát arra, hogy valamennyi verséért ötven-ötven forintnyi tiszteletdíjat ad neki.

Akkoriban Szigligeti Edénél lakott Jókai, de 1847 őszén Petőfiéknél fogadott szállást. Petőfi megnősült s visszatérve Pestre, a Dohány-utca 373. számú házban fogadott lakást ifjú nejével, Szendrey Júliával. A lakás három szobájából az egyik Jókaié volt. Együtt étkeztek, együtt töltötték az estéket. Jókai ezt írja többek közt Szendrey Juliáról: „Szabad, merész gondolatjárása volt, egészen összeegyező férjével; néha exentrikus, de mindég szellemdús. Én megvallom, nem találtam olyan szépnek, mint aminőnek Sándor versei megörökítették; alacsony termete volt, egészséges arcszíne, de férfias metszésű szája, mindegyik szeme szép volt külön, de a kettő közt nem volt összhangzás.“ Jókai kiadta az „Életképek“-ben Szendrey Julia naplóját s azt a megjegyzést tette hozzá, hogy olyan írónő lesz, aki még Petőfi nevére is fényt fog vetni.

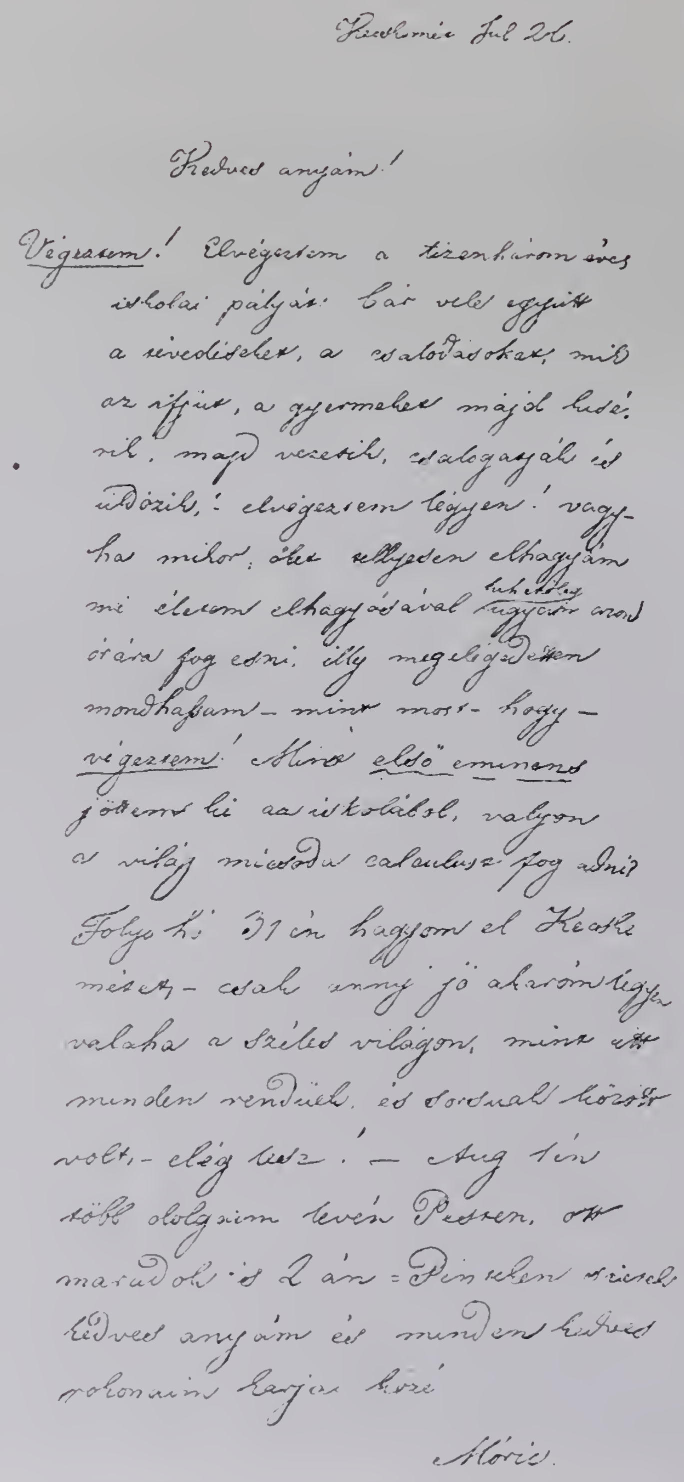
Közeledtek 1848 korszakalkotó eseményei, amelyekben jelentékeny szerepe volt Jókainak is. Tudjuk, hogy a Pilvax-kávéházban gyűltek össze március 15-ikén a fiatal írók, akikben nagy lelkesedést keltett a bécsi forradalom híre. Március 14-én este megbeszélték az ifjak, hogy másnap találkozni fognak a Pilvax-kávéházban a „Közvélemény asztalá“-nál. Már akkor készen volt a „Tizenkét pont“, Irinyi József müve. Irinyi már előzően a Pesti Kör elé terjesztette a „Tizenkét pont“-ot s azután Jókainak adta át, hogy öntse népszerű formába: „Mit kíván a magyar nemzet?“ Tudjuk, hogy március 15-én milyen nevezetes esemény történt a Pilvax-ban. Jókai felolvasta itt a „Tizenkét pont“-ot, Petőfi meg a „Talpra magyar“-t. Azután az egyetemi ifjusággal és a Nemzeti Színház tagjaival megnövekedett tömeg Jókaiék vezetésével a Landerer nyomdájába vonult, lefoglalta ott az egyik sajtót és kinyomatta a „Tizenkét pont“-ot és a „Talpra magyar“-t, a szabad sajtó

TESTIMONIUM LYCEI EVANGELICORUM AUGUSTANAE CONFESSIONIS POSONIENSIS.

Jókai Mór pozsonyi gimnáziumi iskolai bizonyítványa

A Rákóczi-út és Dohány-utca sarkán levő Marczibány-ház, amelyben Jókai Petőfiékkel együtt lakott

Kecskemét Jul 26.

Kedves anyám!

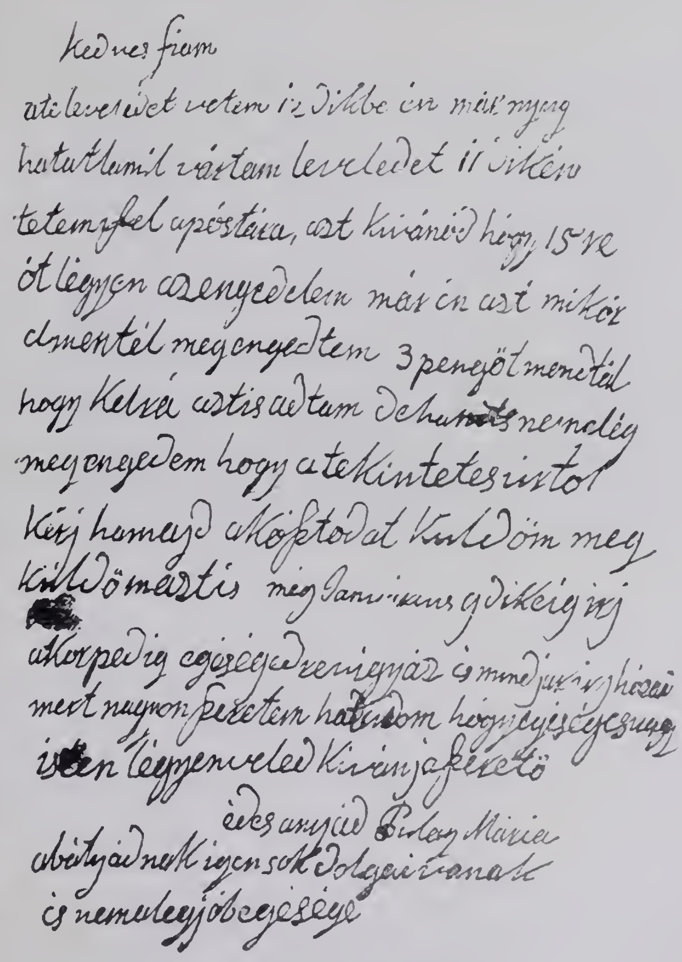
Végeztem! Elvégeztem a tizenhárom éves iskolai pályát. bár vele együtt a szenvedéseket, a csalódásokat, mik az ifjút, a gyermeket majd kísérik, majd vezetik, csalogatják és üldözik: elvégezzem légyen! vagy ha mikor, őket teljesen elhagyjám mi életem elhagyásával lehetőleg ugyan azon órára fog esni: illy megelégedéssel mondhassam – mint most – hogy – végeztem! Mint első eminens jöttem ki az iskolából, vajjon a világ micsoda calculust fog adni? Folyó hó 31én hagyom el Kecskemétet – csak annyi jó akaróm legyen valaha a széles világon, mint itt minden rendűek és sorsuak között volt, – elég lesz! – Aug 1ön több dolgaim levén Pesten, ott maradok és 2án = Pénteken sietek kedves anyám és minden kedves rokonaim karjai közé

Móricz.

Jókai Mór levele, melyet 1844 július 26-án írt édes anyjának

első termékei gyanánt. Mialatt a nyomdában folyt a munka, megeredt odakint az eső és a közönség kinyitotta az esernyőket, Jókai ekkor odakiáltott a tömegnek: „Ej, uraim, lehet, hogy egy óra mulva golyók hullanak reánk eső helyett: akkor elfutunk-e?" Ez a beszéd hatott s a közönség ott maradt a helyén és eltüntek az esernyők a fejek felett. Mialatt a „Tizenkét pont"-ot szedték, felhivatták Jókait a Nemzeti Kaszinóba, mely ugyanabban a házban volt Itt egy konzervativ mágnás arra kérte öt, hogy vegyék be a „Tizenkét pont" közé a papi jószágok elkobzását is. „Ugy-e bár — felelte Jókai — azért, hogy a 13-ik ponttal megbuktassuk a többi tizenkettőt? Köszönöm a jó tanácsot." És otthagyta a ravasz urat.

Tagja volt Jókai annak a százas bizottságnak is, mely a polgárság és ifjuság körében a rend fenntartására alakult és kieszközölte Budán a helytartótanácsnál Táncsics Mihálynak a börtönből való szabadonbocsátását. Mielőtt elindult volna a küldöttség Budára, Jókai levelet kapott, egy kiszolgált császári tiszttől, aki rettenetes tervet ajánlott benne a forradalmároknak: Meg kell gyújtani tiz helyen a várost s a nagy zavarban meg kell rohanni a Neugebäudet, le kell fegyverezni az őrséget, torlaszokat kell állitani az utcákon, le kell tartóztatni néhány generálist és több efféléket kell cselekedni. Jókai megmutatta a levelet Rottenbiller polgármesternek s ott volt éppen a budai tüzérség főparancsnoka is, aki azzal fenyegetőzött, hogy ő nem ereszt be olyan nagy tömeget Buda várába, bezáratja előtte a kaput. Jókai megjegyezte erre: „Azt teheti ön, hanem ha mi kiejtjük a kezünkből a háromszinű zászlót, akkor majd jön utánunk más, aki a vörös zászlót emeli fel." S ezután megmutatta Jókai a rémséges haditervet a tüzérparancsnoknak, aki annyira megrémült tőle, hogy most már kezdte kérni az ifjakat: csak vezessék fel okosan a népet Budára, ő rajta lesz, hogy semmi baj ne történjék. „Ez volt — irja Jókai — Budavár vérnélküli bevételének genezise, amelyhez a haditervet mi hárman csináltuk: Rottenbiller, a tüzéralezredes, meg én; bármennyire igyekeznek is e körülményt a historikusok agyonhallgatni."

Jókai anyjának levele fiához

A nép felvonult Budára s gróf Zichy Ferenc, a helytartótanács ideiglenes elnöke, most már meggyőződhetett róla, hogy az ellenkezés nem használ: tudomásul vette tehát a sajtószabadságot és elrendelte, hogy Táncsicsot bocsássák szabadon. Lázban volt akkor az egész Pest a lelkesedéstől; délután a Nemzeti Múzeum előtt tört ki a lelkesedés, amikor Petőfi a nagy lépcső magas párkányáról ismét elszavalta

a „Talpra magyar"-t. Este a Nemzeti Színházban ingyenes díszelőadás volt, „Bánk bán"-t játszották, a zenekar rázendített a Rákóczi-indulóra s a színészek elénekelték a „Hazádnak rendületlenül"-t s Egressy Gábor elszavalta a „Talpra magyar"-t. Egyszerre abban a kívánságban tört ki a lelkesedés, hogy hozzák elő a börtönéből kiszabadított Táncsicsot, hadd mondjon beszédet a színpadról. Hasztalan szónokolt Petőfi az egyik páholyból, hasztalan csitította a közönséget Irinyi, hogy Táncsics most otthon van a családja körében s méltatlanság volna és nem illenék a nap komolyságához a színpadra való hurcolása. A közönség tombolt és megmaradt a kívánsága mellett. Jókainak ekkor mentő gondolata támadt. Félig sárosan, vállán a karbonári köpönyeggel, behorpadt cilinderrel, amely mellé óriási veres toll volt tűzve, oldalán a juratus-karddal felrohant a színpadra, hogy beszédet mondjon és lecsendesítse a népet. „Ott találkoztam — írja — legelőször is Laborfalvy Rózával, aki saját nemzetiszínű kokárdáját vette le s azt keblemre tűzte; azzal léptem a publikum elé." A népet csakugyan lecsendesítette a beszédével, de nem ebben volt élete ez érdekes epizódjának jelentősége, hanem abban, ami belől történt, a szívében, amikor a gyönyörű Laborfalvy Róza odahajlott hozzá és a mellére tűzte a kokárdát. E pillanat örökre egymáshoz láncolta őket.

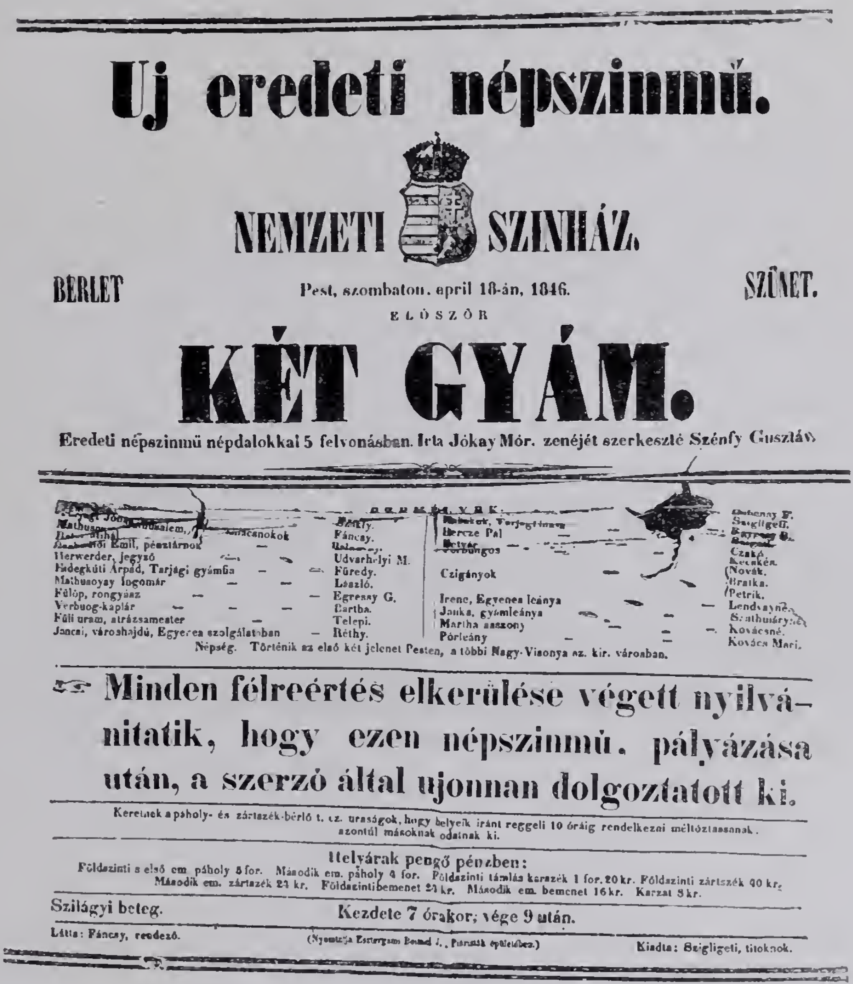
Jókainak Petőfiékkel közös szobája
A szemben levő ajtó Jókai szobájába visz

Március 19-ikén már oda tette Jókai az „Életképek" címlapjára „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség". Alája pedig ez volt írva. „Népszava". E számban használta először a nevét *y* nélkül. Be is jelentette ekkor: „Jelentjük, miszerint lapunkból az *y* ki van küszöbölve; ezentúl senki nevét sem fogjuk az arisztokratikus végbetűvel írni többé". Petőfit még jobban odacsatolta ezután az „Életképek"-hez; az ő neve is mint másik felelős szerkesztőé volt feltüntetve a lapon. De a jó egyetértés nem sokáig tartott közöttük. Petőfi éleshangú versben ítélte el Vörösmartyt, aki a nemzetgyűlésen a német vezényszó megtartása mellett szavazott. „Nem én téptem le homlokodról — magad tépted le a' babért." Ez a vers refrénje. Jókai tiltakozott e kegyetlen vers kiadása ellen s látszólag meg is győzte Petőfit, akinek Vörösmarty nagy hálára érdemes jóltevője volt. Petőfi azonban később, Jókai távollétében, „szentséges elveire" hivatkozva, megjelentette a verset az „Életképek"-ben. Jókai felháborodva rosszalta azután lapjában a vers kiadását, amelyről előzetesen nem értesült s a többi közt ezt írta nyilatkozatában: „Petőfi kíméletlen, de ő erről nem tehet, mert ő úgy született". Most már vége szakadt a jó barátságuknak, mely egyébként már előbb is meggyengült.

Pünkösd hétfőjén este, amikor az olasz katonák fellázadtak a Károly-kaszárnyában, Jókai hazasietett a nemzetőri kardjáért. Petőfi már lefeküdt és semmit sem tudott a nevezetes esetről. Petőfiné könyörögve kérte Jókait, hogy ne vigye magával a tüzes Petőfit, ne hogy valami baja essék a nagy zűrzavarban. Jókai ekkor magával vitte a ház egyetlen kapukulcsát, bezárta a kaput. Még alig haladt az utcán néhány lépésnyire, amikor Petőfi megsejtett valamit s ő is el akart rohanni hazulról. De az ajtó be volt zárva. Visszarohant tehát a

szobába és az ablakon kihajolva kiabált Jókai után, de hiába. Másnap hevesen és durván megtámadta Jókait, aki erre elköltözött tőlük és ugyanabban a házban vett szállást, amelyikben Laborfalvy Róza lakott.

Jókai szerelmének Petőfi nagy ellensége volt; amikor megtudta, hogy Jókai feleségül akarja venni a nálánál hét évvel idősebb Laborfalvy Rózát, akinek akkor már nagyocska leánya is volt, kíméletlenül kikelt e házasság ellen és értesítette róla Jókai anyját is. Nagy

Uj eredeti népszinmű.

NEMZETI SZINHÁZ.

BÉRLET — Pest, szombaton, april 18-án, 1846. — SZÜNET.

ELŐSZÖR

KÉT GYÁM.

Eredeti népszinmű népdalokkal 5 felvonásban. Irta Jókay Mór. zenéjét szerkesztė Szénfy Gusztáv.

Herwerder, jegyző — Udvarhelyi M.
Hidegkúti Árpád, Tarjági gyámfia — Füredy.
Mathusoyay Ingomár — László.
Fülöp, rongyász — Egressy G.
Verbung-kaplár — Bartha.
Füli uram, strázsamester — Telepi.
Jancsi, városhajdú, Egyenes szolgálatban — Réthy.
Czigányok — Czakó. Kecskés. Novák. Bratka. Petrik.
Irene, Egyenes leánya — Lendvayné.
Janka, gyámleánya — Szathmáryné.
Martha asszony — Kovácsné.
Pórleány — Kovács Mari.
Népség. Történik az első két jelenet Pesten, a többi Nagy-Visonya sz. kir. városban.

Minden félreértés elkerülése végett nyilvánitatik, hogy ezen népszinmű, pályázása után, a szerző által ujonnan dolgoztatott ki.

Keretnek a páholy- és zártszék-bérlő t. cz. uraságok, hogy helyeik iránt reggeli 10 óráig rendelkezni méltóztassanak, azontúl másoknak odatnak ki.

Helyárak pengő pénzben:
Földszinti s első em. páholy 5 for. Második em. páholy 4 for. Földszinti támlás karszék 1 for. 20 kr. Földszinti zártszék 40 kr. Második em. zártszék 24 kr. Földszintibemenet 24 kr. Második em. bemenet 16 kr. Karzat 8 kr.

Szilágyi beteg. — Kezdete 7 órakor; vége 9 után.

Látta: Fáncsy, rendező. — Kiadta: Szigligeti, titoknok.

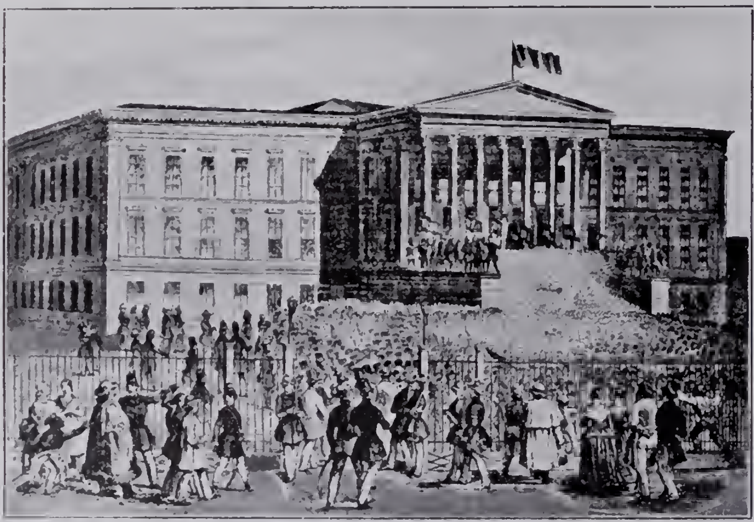
A „Két Gyám“ Nemzeti Színházi színlapja

rémület támadt most a Jókay-családban, mely azután mindent elkövetett e házasság meggátlására. Csak Jókai bátyja, Károly, meg Szigligeti Ede nem volt az ellenségek sorában. Jókai szívéből szerette Laborfalvy Rózát és nem hallgatott a rágalmazókra. Az fájt neki legjobban, hogy legkedvesebb barátja, Petőfi, a „lelkéhez nőtt lélek“, megtette vele azt a kegyetlenséget, hogy megrémítette és lehozta Pestre a csonttörése miatt beteg Jókainét és leányát, Esztert, hogy akadályozzák meg a házasságot. Jókai éppen a Laborfalvy Róza svábhegyi villájában volt, amikor Jókay Eszter a Petőfi társaságában a keresésére indult. Éppen ebédeltek, amikor értesültek az „üldözők“ közeledéséről. Úgy, amint voltak, futni kezdtek ekkor s a legközelebb

talált szekéren Pilis-Csabára mentek és ott megesküdtek. Násznagyuk az egyházfi meg a harangozó volt.

„Ilyen volt az én egybekelésem — irja Jókai. — És az a nő, akit mindenki el akart tőlem szakitani még erőszakkal is, hüséges szerető társam, haláltól, bujdosástól megszabadítóm, dicsőségemnek osztályosa, büszkeségem." Később maga az özvegy Jókainé is megszerette derék menyét. Az esketéshez szükséges iratokat Szigligeti szerezte meg Jókai számára. Jókai bátyja, Károly, ezt irta Jókainak latin nyelven, hogy a nők meg ne értsék: „Azért, hogy az anyánkat megcsaltad, én téged soha el nem hagylak".

Házassága után fejlődött Jókai nagy íróvá. Első regénye, a „Hétköznapok" már 1846-ban megjelent Hartleben kiadásában, de ebben még csak nyomai vannak meg a nagyságának. A házasssága után következett első évek nem kedveztek az irodalmi munkálkodásnak, Jókai ekkor inkább csak újságcikkeket írt. Forradalmi hangulat ömlött szét az egész országon s az ember tüzes vezércikkeket, csatadalokat óhajtott olvasni érzelmes novellák helyett. Jókai elkísérte Kossuthot az Alföldre, ahol katonákat kellett gyüjteni. Ezután bizták meg azzal a regényirónak való feladattal, hogy nyerje meg Rózsa Sándort és rablóbandáját a szabadság harcosainak a rácok ellen. Jókai nem találkozhatott ugyan a híres rablóvezérrel, — a Nemzeti Múzeumban örzött jelentése tanuskodik erről — de eleven fantáziájával megoldotta és leírta később ezt a találkozást, úgy amint történnie kellett volna. Mikor visszatért Pestre, már rohanva követték egymást az események s ekkor történt Lamberg meggyilkolása is. Kossuth Csernátonyival együtt Bécsbe küldte Jókait, hogy lépjen érintkezésbe a forradalmi kormánnyal. De már odaérkezésük idején nagy volt a zavar Bécsben s nem végezhettek semmit. Jókainak mégis volt haszna a bécsi útból. Ott vannak akkori impressziói a „Kőszivü ember fiai"-ban. Az irodalomnak nem kedvező viszonyok között meg kellett szüntetni az „Életképek"-et, amelybe Jókai már új regényt is kezdett írni: a „Szomorú napok" at. De abbahagyta e regény írását, nehogy megsértse vele a hazafias felvidéki tótokat, akik fegyvert fogtak a magyar szabadságért. Csak 1856-ban fejezte be aztán ezt a regényt.

Egykorú kép után *Ernst Lajos gyüjteményéből*
A márciusi ifjak a Nemzeti Múzeum lépcsőjén

Az „Életképek" megszünése után a hivatalba lépett Csengery helyébe Jókait hívták meg a kiadók a „Pesti Hirlap" szerkesztőjéül. Nagy szüksége volt erre az állásra, amelyet januárban kellett volna elfoglalnia. Nem volt semmiféle jövedelme. „Senki sem voltam már, — írja — semmi sem voltam. Ha van valami a világon, ami még a semminél is kevesebb, az hát egy férj, akinek létézése a felesége jóvoltából áll fönn. Azzá lettem én." Egyelőre nem juthatott hozzá az általános zavarban a „Pesti Hirlap" szerkesztéséhez, mert a menekülő kormánnyal együtt ő is Debrecenbe ment nejével együtt, száz forinttal, amelyet kölcsön kapott.

Jókai Mór ifjukori képe

Egy szürszabó házában húzták meg magukat s a nagy müvésznő, Laborfalvy Róza maga végzett minden teendőt a ház körül. Ő főzött, ö mosott. Jókai maga járt a piacra, hogy összevásárolja a föznivalót. „Én — irja — korán reggel a nyakamba keritettem a bundámat, kimentem a vásártérre, vásároltam lábasokat, bögréket, főzőkanalakat; azután a hentes-mészárosállásra, vettem húst levesnek, karmonádlinak valót, zsirt, szalonnát, kolbászt, a kofaasszonyoknál lisztet, hagymát, sárgarépát, petrezselymet, birsalmát, túrót; a korcsmában egy üveg bort; ez mind elfért egy gyékény-szatyorban, a szatyrot takarta a bunda. Ezt mind hazavittem a szállásunkra. A szobánkban volt egy belülről fütö kemence, annak a tüzénél az én feleségem, (a magyar szinművészet csillaga) megfőzte az ebédet, négy tál ételt, egyiket a másik után, hogy soha életemben annál jobbat nem ettem. Milyen túróscsuszát tudott gyúrni Gertrudisz királyné!" Kosztosuk is akadt, aki hatvan forintot fizetett havonta az ebédért.

Kevés idő mulva jóra fordul a sorsuk, mert Nyáry Pál közbenjárására megbizták Jókait a hivatalos „Közlöny" szerkesztésével. Százötven forintot kapott ezért havonta. A cikkei azonban hamarosan nagy felháborodást keltettek „a túlzók" táborában, mert azt hangoztatta, hogy a nemzetnek abba kell hagynia a küzdelmet, ha megkapja az alkotmányos szabadságát, mert a nemzet küzdelme nem forradalom, hanem csak szabadságharc és a nemzet csak a reakció ellen küzd, nem pedig az uralkodó ellen. Nagy merészség volt az ilyen békés hangok pengetése. Addig mesterkedtek ezután Jókai ellen a „túlzók", amig végre lemondott a szerkesztői állásról. Azt kivánták volna töle, hogy cikkeit előzetesen mutassa meg Jósika Miklósnak. Jókai önérzetét nagyon bántotta ez s otthagyta az állását és maga inditott újságot „Esti Lapok" cimmel, amelynek már az első száma mind elkelt és ötven forint hasznot hozott Jókainak is, Csathy kiadónak is, akivel fele haszonra szerződött. Az ellenpártnak Jókai ellen áskálódó emberei között leghatalmasabb volt Madarász rendőrminiszter. A hazaárulás bélyegét akarta rásütni Jókaira, aki már-már el is keseredett a sok vesződés miatt s ott akarta hagyni Debrecent, hogy beálljon századosnak Vasváry szabad csapatába. A felesége azonban erőt öntött a lelkébe és ott marasztotta a helyén.

Ezüst dísztál Jókai gyüjteményéből

Jókai most erőteljes küzdelemre szánta el magát s megirta Madarász Lászlóról, a rendőrminiszterről, hogy elsikkasztotta a Zichy-féle családi kincsekből a gyémántokat. Sok huzavona után megindult a vizsgálat s a vád igaznak bizonyult. Madarász a büntetés elől az udvarán folyton készen tartott fogaton megszökött, majd Amerikába menekült. Az április 14-diki trónfosztó határozat után hirtelen nagyot változtatott politikájában Jókai; a pártjával együtt valóságos radikálissá lett. Túltettek magán Kossuth Lajoson is. Mikor a kormány elhagyta Debrecent, Jókai visszatért Pestre és ott folytatta az „Esti Lapok" szerkesztését, majd átvette a „Pesti Hirlap" szerkesztését is. 1849-ben, Budavár bevételének örömére nagy lakomát rendeztek a Nemzeti Múzeumban. Ezen a lakomán találkozott ismét — és utóljára — Jókai Petőfivel. Jókai tósztot mondott a hősökre, akik „még ezután fognak elesni" a hazáért.

Petőfi hirtelen odalépett hozzá, kocintott vele és ezt mondotta neki: „Köszönöm, hogy érettem is ittál".

847 Máj 7

Kedves anyám.

Hála Istennek, ismét egésséges vagyok. Holnap, vagy holnap után szándékom van haza menni. Ha nem mehetnék, az lenne oka, hogy Frankenburg Bécsben van, s így rám ö[illegible]sen nagy a szükség. Jövő félévtől kezdve ki vagyok nevezve az Életképek szerkesztő-jéül; ha, a mit nem remélek, bármi baj miatt e héten haza nem mehetnék, legfeljebb ö[illegible]-tekig fog Komáromba egy nekem szóló levél érkezni Bécsből, ez

Jókai Mór egy levelének töredéke, amelyben anyjának hírül adja, hogy az „Életképek" szerkesztője lett.

Nem találkoztak többé soha. Petőfi igazat mondott: ott veszett el a csatatéren.

Mikor a szabadságharc sorsa rosszra fordult s a kormány Szegedre, majd Aradra menekült, Jókai is elhagyta Pestet, neje társaságában. Követte a menekülő kormányt. Az országgyűlés tagjainak aradi titkos értekezlete után Jókai is menekülni igyekezett s e közben értesült arról, hogy az oroszok már Nagyvárad közelébe jutottak. Útközben meglátogatta Nagyszalontán Arany Jánost, majd Görgei hadtestével visszatért Aradra. Ekkor már tudta, hogy veszve van a haza sorsa. Neje Gyulán maradt és ott várakozott rá, de csak sokára találkozhattak. Jókainak is menekülnie kellett a világosi fegyverletétel után s megkezdte szomorú bujdosását, amelyet „élete legszomorúbb napjai"-nak nevezett.

Jókai ifjusága s pályájának kezdete tele van regényes motivumokkal, a melyek jól bele illenek egy regényiró történetébe. De a *nagy irót* ez epizodok között még hiába keresnők; Jókai már eddig is tanúságot tett nagy tehetségéről, de munkássága inkább csak nagy *igéret* volt még. Petőfi már ekkor a halhatatlanok közé emelkedett s korai halála dicsőséges, gyönyörű pályát szakitott félbe, mely úgy amint van, mégis befejezettnek tekinthető. Mi történt volna ha Jókai is Petőfi sorsára jut? A halál nemcsak félbeszakitotta volna hatalmasan indult irói pályáját, de egészen meg is semmisiti. Jókai akkor még nem irt olyan becses műveket, a melyek megszerezték volna számára a halhatatlanságot. Az olvasóközönség, a melyet később annyira meghóditott, teljesen elfeledte volna, mint sok számos népszerű kortársát.

LONDESZ ELEK.

JÓKAI HÁZASODIK.

Régi világ, régi Komárom, régi jó Szombati-utca! . . . Gazdag város tarka promenádja, látjátok-e? sapudlis, fátermörderes magyarok sétálnak ott quäkerben, nankingban, s érzelmesen emelik a fehér cilindert a krinolinos „delnők" előtt. Pattan a tubákpikszis, — kínálás, tüsszentés, víg szóbeszéd . . . ejnye, hát mégse ismertek rájuk? Persze, hogy ő az, a csacska Blum „Perflexné", ő viszi a szót; balfelől Holdváry Szerafine méláz s Kolbay őrnagy deklamál, jobbról az ifjú Zeleji sóhajt s a vörös intrikus Bárzsing vigyorog. Pusztafi, a költő, most lép hozzájuk paraszt szűrben, — régi ismerősök: divatokról, hozzá még *„Politikai Divatok"*-ról szólnak . . . Mindegy, állítsátok meg a társaságot, tőlük kérdjétek, ők bizton tudni fogják, hol is laknak itt Lávay . . . akarom mondani Jókaiék? Pletykás „Perflexné", ime ő maga mutat legyezőjével a Szombati-utca túlsó sarkára. Az a tisztes úri lak ott, épp oda rúg ki a Szent Mihály-közre! S Kolbay őrnagy még krákogva teszi hozzá: „hm, igenis ott lakik özvegy tekintetes Jókayné uram . . ."

Mert így hívják városszerte ama salva-gvardiás porta istenfélő nagyasszonyát. Nemesi kálomista erősség az a sarokház, puritán a tájéka és szigorú még a meszeletes csínja is. Udvarán szederfa zöldel, annak a lombárnyéka táncol a tornác vörösmárvány szép oszlopain. De menjünk beljebb, — le a kalappal: haptákban áll itt a rend mindenfelé. Nyugodtan alhatik sírjában tudós prókátor ásvai Jókay József uram, nincsen hiba, nem eresztette el özvegye azt, amit ő éltében megfogott! A régi patriarchális szokások: épp úgy mártják a gyertyát, épp úgy meszelnek Szent Györgykor, Szent Mihálykor, s épp úgy szőnek télen, hogy legyen nyáron mit fehéríteni. De csak beljebb és lábújjhegyen! Csend a lakószobákban (hja, felnőttek, elszálltak már a gyerekek!), csak onnan a nagy nappaliból hallatszik némi nesz. Tiszta jó szag, friss levendula-illat ott az öreg bútorok közt. Zöld cserépkályha a sarokban. Alt-Wien porcellán a szekrény üvege alatt s az ablaknál lépcsős dobogó, — pergő kerekes rokka mellett, azon ül a magányos özvegyasszony. Néz ki a rezeda, bazsalikom és sárgaviolás cserepek felett a magasba s Istennel társalkodva énekli a dícséretet:

„Istenre bízom magamat, Ő formált s tudja dolgomat,
Magamban nem bízhatom, Lelkemet én bíztatom . . ."

Énekel áhítattal, de mível már nincs apróság, nincsen kinek, hát csak úgy halkal . . . És az a halk szó is hamar fárad az ajkán. Törődött már kissé özvegy

Jókainé, fehéredik a szőke haja, bár kék szeme még mindig parancsoló; abbahagyja a munkát s az ablakdeszkáról imakönyvét veszi kézbe. Ereklyekönyv ez s ez van ez első lapjára írva: „Enyém, igaz joggal bírom e könyvet s be is írom a nevemet: Pulay Mária.“ Kinyitja a szép zsoltárnál:

„Óh könyörgést meghallgató,
Édes atya, mindenható . . .“

De motyogó hangja ím' megint csak cserben hagyja. Hogyan, így se menne a fohászkodás? Nagy sopánkodva tör elö jóságos lelkének titkos gondolatja:

— Hej Móríckám, szegény fiam, mit csinálsz te most Pesten magadban?!

Jókai mint fiatal házas

Nyílik az ajtó, épp jókor toppan be a derék Eszter, Vály Ferencné. Jön a napi rendes vizitre, mert nem hagyják el ám azért egészen gyerekei a nagyasszonyt! Látja anyjának háborodását, hát vígan vígasztalja:

— Ugyan, ne búsuljon már, édes anyám! Kutyabaja sincs Móríckának, vígan van ő Pesten.

De az öregasszony csak kétkedve csóválja a fejét:

— Nem, Eszti lelkem, nagyon aggódom én érte. Egymaga abban a szörnyű nagy városban! . . . Mi lesz szegénykével, ha engem nem érez a háta mögött?

— Ugyan, édes anyám! Legfeljebb bátrabbá lesz kicsit. Ne felejtse, huszonkét esztendős már Mórícka!

Az anya összecsapja a két kezét:

— Huszonkettő . . . igaz! De azért most is oly ügyefogyott, mintha még mindig öt esztendős volna. Én most is úgy látom: angyalfejű, szőke fiucska, — szófogadó, jó gyerek, de milyen félénk!

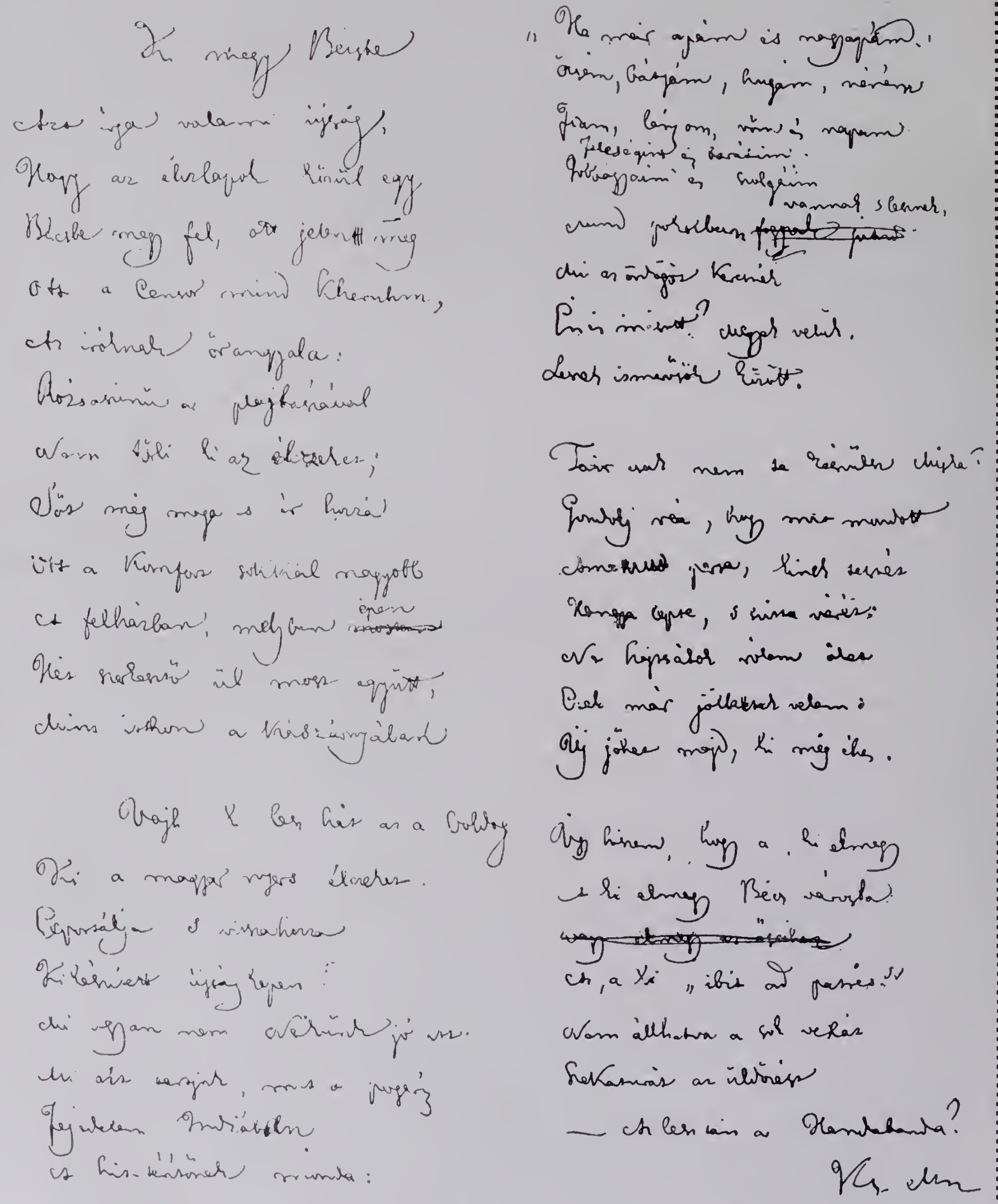
Eszter elmosolyodik:

— No az már igaz. Sohse mert egyedül az iskolába menni, pedig csak negyedik kapu volt tőlünk. Nekem kellett vele mennem és még később is, mikor már nekibátorodott, mindig arra kért: legalább *szemmel* kisérjem öt hazulról. Ha aztán én véletlenül félrenéztem, ö menten visszaszaladt és méltatlankodva korholt: „Dunda néném, te megcsalsz!...“

A multakba tévednek mind a ketten. Szeretettel töpreng Jókayné:

Laborfalvy Róza — *Barabás Miklós rajza*

„Ki megy Bécsbe" — *Jókai Mór versének kézirata*

— Móríckám, kis fiam! . . . de furcsa gyerek is volt! nem olyan, mint a többi. Más gyerek verekszik, barátkozik: ő szelíden mindig egymaga mulatozott. Rajzolt, verselt és milyen szépen! s mindig meséket motyogott. Az „Ikszli bakter" meg a „Nyúlbőrkeszkenő" . . . emlékszel-e Eszti? Nem panaszkodhatom, nagy ritkán tett rossz fát a tűzre. Akkor is mindjárt jött és nagy ravaszul kérlelt: „édes anyám, *régen* volt az, felejtse már el!" Kicsi kis fiam . . .

Újra nyílik az ajtó. Jön a második gyerek, a komoly Károly bátya. (Szép szőke ember Jókay Károly s apja helyett a városnál most ő az „árvák atyja".)

— Ejnye, szól, kezet csókolva, már megint Móricon sopánkodik, édesanyám? No mi baj?

— Hát az, fiam, okoskodik az anya, — hogy nem tudom, mit csináljunk belőle? Mégis tán a rajzoláshoz van neki legtöbb tehetsége, és jobb volna, ha úgy, a hogy jó Orbán tanár úr mondta, az ő utódjává, rajztanárrá lenne Móric itt Komáromban . . .

— Dehogy is, tiltakozik Károly, — csak legyen ő pesti prókátorrá ott a „kövér tót" Wrhowsky oldalán! Szerezze meg a diplomát. És ne incselkedjék a Pilvax-beli Múzsákkal. Benedicta, fenedicta litteratura! Nem kenyér az . . .

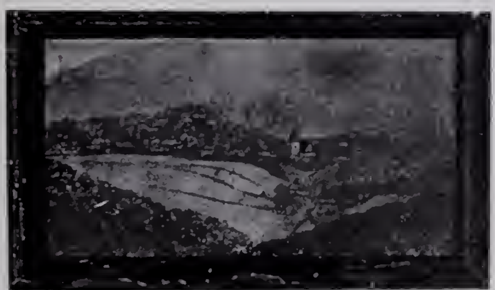
— Nem bizony! ismétli zengzetesen a belépő harmadik vendég, tudós professzor Vály Ferenc úr. Széles váll, bodor haj, borotvált szép arc, — megcsókolja Eszti feleségét, aztán nagy paksaméta levelet ad át özvegy Jókaynénak:

Jókainé-Laborfalvy Róza színpadi főkötői a Petőfi-házból

— Asszonyám, itt a posta, most jött a hajó, meg a „gyorsparaszt" is Pestről.

Az a hevület, az az izgalom! Az anya reszkető kézzel bontja ki a sok írást, — tyűh, van itt csomag, küldemény, levél, és nemcsak Móríctól, hanem Maár Lajostól, Tóth Lőrinctől, Wrhowskytól . . .

Tájkép *Jókai Mór eredeti festménye*

— Söt Petrovics úrtól is! tapsol Eszter.

— Petőfi, javítja ki férje.

— Igen, Petőfi úrtól. Jó ember, úgy szeretem, mert Móricot szereti . . . Hadd lám csak mit ír? Gratulál ő is „Marci szentem" nagy sikereihez . . . Anyám!

Ekkorra boldog öröm sugárzik már az özvegy gondteli arcáról is:

— Azt se tudom, hol kezdjem . . . Nagy öröm, gyerekek, nagy ember már a mi kis Móríckánk! Itt küldi az új könyveit, a „Nepean szigetet", a „Hétköznapokat", — mindenki róla beszél! Petőfi úr két verset írt hozzá s Vörösmarty is felavatta már, szeretettel csak így hívja „Jócykám". És hogy dűl a pénz a pennája alól!

Hívják minden laphoz: Rotschopf úr a „Regélő"-höz, Petricsevich-Horváth a „Honderű"-höz, Frankenburg az „Életképek"-hez ... És nini, van már biztos fizetése is: húsz egész forint havonta a Halmay „Jelenkor" lapjánál!

Károly meg Vály sógor egymásra néznek:

— No, ezután már sohse lesz belőle prókátor! Fenedicta litteratura ...

Ám az asszonyok lelkesedőbbek, azt tartják: legszebb pálya a siker. Pláne az ilyen hírrel fényes, dicsőséges siker.

A szigorú, puritán Jókayné egészen elkáprázik tőle:

— Az én kis fiam ..., nagy ember! El se tudom hinni. És sokat dolgozik szegényke, írja, már is három új beszélykét tervel: a „Sonkoly Gergely"-t, a „Büntárs"-at, meg az „Aegyiptusi rózsá"-t. Csak meg ne ártson neki! Főként, meg ne fázzék. Küldetek is mindjárt új dunnákat neki ... Jaj, hogy ezt a jó édesapja meg nem érhette!

Jókaiék stáció-utcai háza

Az öregasszony bólintgatva dűl hátra. Aztán kedvtelve képzelődik:

— Mégis csak szép város lehet az a Pest. Kezdem már szeretni. És ... te Eszti, mégis csak okosan tettük mi ketten, hogy tavaly úgy felpakkoltuk Mórickát s szépen Pestre feráltuk. Ha itt marad, még hálójába fogja az a holdkóros leány. Az az Asztalos Etelka ...

Sétáló Vály Ferenc úr megáll a kályhánál. Szól:

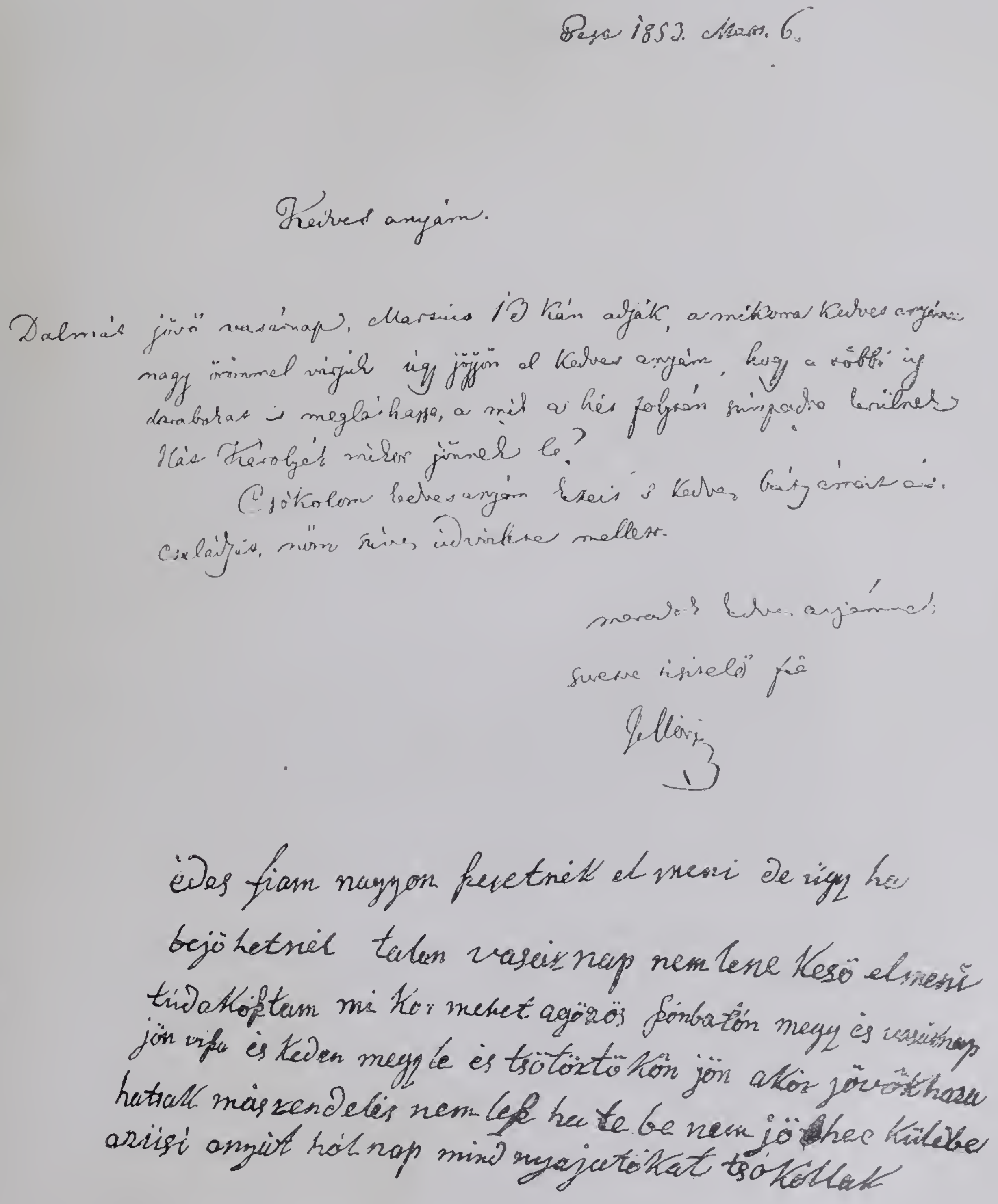
— Hát az se lett volna baj, ha megfogja.

— Soha, tör ki az anya, egyszerre „Jókayné uram"-má keményedve, — az én fiam pápista leányt nem vesz el soha!

Ferenc úr vállat von:

— No asszonyám, jöhet még rosszabbul is.

— Soha, ismétli Jókayné, — jótállok én az én szófogadó kis fiacskámról. Ösmerem én Mórickát. Nagyon is az én szoknyámba csimpeszkedik ...

Pest 1853. Mart. 6.

Kedves anyám.

Dalmát jövő vasárnap, Martius 13-kán adják, a mikorra kedves anyámat nagy örömmel várjuk. Úgy jöjjön el kedves anyám, hogy a többi új darabokat is megláthassa, a mit a hét folytán színpadra kerülnek. Hát Károlyék mikor jönnek le?

Csókolom kedves anyám kezeit s kedves bátyámat és családját, nőm szíves üdvözlete mellett.

maradok kedves anyámnak
szerető fia
[illegible]

édes fiam nagyon szeretnék el menni de úgy ha bejöhetnél talán vasárnap nem lene késő elmenni tudakoltam mi kor mehet a gőzös szombaton megy és vasárnap jön vissza és keden megy le és csötörtökön jön akkor jövőkhöz hatnak más rendelés nem leß ha te be nem jöhetsz különbe azúgy anyját holnap mind nyájatokat csókollak

Jókai levele édes anyjához, amelyben a „Dalma" bemutató előadására meghívja

Most meg Károly úr kezd opponálni:

— És ha majd egyszer más szoknyába talál csimpeszkedni?... Édesanyám, legyünk igazságosak: nem a leány őtet, inkább Móricka hitegette a kis Etelkát.

Lupus in fabula, — kopognak, íme Asztalos fiskális úr tulajdon szép felesége jön vizitbe Jókayékhoz. Vendéglátó elegáns asszony, hét nagy gyereke van, de azért még mindig ő Komárom párisi dámája. Most ugyan kedvetlen kicsit, még mindig neheztel, amiért Móriccal úgy a faképnél hagyatták Etelka leányát. Ezúttal is tapogatózni, ha kell csipkedni, hadakozni jön.

A nagyasszony megint „Jókayné urammá" merevedik, ahogy meglátja. Az egy jó Eszter igyekszik szíveskedni, leveszi sálját és részvéttel kérdi: mi ujság a győri nevelőből, hogy van Etelka?

— Rosszul Esztikém, szól melegen Asztalosné, — bágyadt és egyre fogy. Csak tudnám, mi lelte...

Tudja ő jól, tudja mindenki és mégse tud szólni senki. A szép asszony Jókaynét lesi és elakad sóhaja. Megkeményedik ő is. Gúnyorosan, szinte kihívóan kérdi:

— Hát ugyan „Móric kisasszony" hogy van?

Bólint az öregasszony. (Annak a jele, hogy felveszi a keztyűt!) Aztán szól nyomatékkal:

— Hát „Móric kisasszony" bizony nagyon jól van Pesten. Annyira jól, hogy már nem is kisasszony többé, hanem nagyon is legény, és pedig híres legény. Épp itt a posta, egész Pest az ö dicsöségét zengi...

Jókainé-Laborfalvy Róza, mint Gertrud

Azzal nagy garral mondanak el a vendégnek mindent. Asztalosné búsan mosolyog; az a csapodár Móric, mégis csak jó férj lett volna ő a széplelkű, ábrándos Etelkának! De kár is volt ezt elrontani, olyan szépen megvoltak már együtt! Hát „Jókayné uram" akarta, s íme ő mostan triumfál. És pedig milyen jelentős szavakkal:

— Bizony öcsémasszony, oda való Móricka Pestre, nem mi közénk, szegény falusiak közé! Ott az élet, a neki való delnök, honleányok társasága. Hej, szép város az a Pest...

— Szép, szép, rontja a kedvét Asztalosné, — de azért ne örüljön olyan nagyon neki asszonynéném. Hallottam én: veszedelmes város az. Kisértésekkel teli. Nem félti Mórickáját?

— Nem én. Jó helyt van ő. Szigligetiéknél lakik.

Gonosz örömmel kacag erre az Etelka anyja:

— Szigligetiéknél? Hahaha...

— Már ugyan mit nevet úgy öcsémasszony?

REGÉNYES TÁJÉK

JÓKAI MÓR EREDETI FESTMÉNYE
A PETŐFI-HÁZ TULAJDONA

SZINNYOMAT
HORNYÁNSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

— Azt asszonynéném, hogy Szigligetiéknél csakugyan jó helyen van! Benne az ördögmotolában, benne a színészek, csepűrágók, festett és feslett nép kellő közepében!

— Lári-fári.

— No csak vigyázzon, asszonynéném! Meglássa, majd megszeret ott Móricka valami színésznőt, és ... és azok nem olyanok, mint a mi leányaink. Azt majd el is kell ám neki venni ... úgy bizony!

A nagyasszony kicsit görbén néz Asztalosnéra. Mi a kő, — incselkednek vele, ugratni akarják?

— No hát csak vegyen el színésznőt, szólt truccos jókedvvel, — én úgy is szeretek színházba járni! Írok is neki mindjárt: vedd el, fiam, Hollósy Kornéliát!

Jókai stáció-utcai házának udvara

Asztalosné felkel. Nevetve csóválja a fejét:

— No csak vigyázzon, asszonynéném! Én mondom: színésznő lesz a menye! Előre gratulálok. Addig is minden jókat!

Kimegy. Jókayné haragosan néz utána:

— Nekem színésznő menyem? ... Festett perszóna az én házamban? Belehalnék! No de hál' Istennek ... ösmerem az én Móricskámat!

II.

Telik az idő ... Ezalatt hajnalszépen kel fel a Móricka poéta-napja Pesten, messzire világít már s egyre több örömfénnyel tölti be a komáromi özvegy magányos szobáját. Hogy növekszik a gyerek! nem szóbeszéd: híres író, híresebb már Obernyiknál, sőt magánál Nagy Ignác úrnál is. Ilyen fiatalon! Ki merte volna hinni ezt valaha? Sóváran várja Jókayné a fia leveleit s örömmel látja, hogy Móricka egyre emberesedik. Nem kell már kísérő Eszti nénje — elmegy ő szépen maga a Pilvax-kávéházba, el a „Komló"-ba, el Depscherbe is

uzsonnára. De esténkint ugyan mit csinál szegényke? Amilyen jámbor, bizonnyal otthon remetéskedik . . .

— El kell már mennem hozzá egyszer, gondolja az öregasszony, — viszek Pestre párnacihát, új hálóinget . . . No de addig is egy sonkát küldök neki!

Épp jókor kopognak ott künn. Jön a cselédleány:

— A Fleischmann van itt.

A jó Fleischmann, a vatta-kereskedő! Sokat utazik ő kegyelme és szívességbül ő szokott Móricknak egyet-mást Pestre vinni. A nagyasszony méltatlankodva tör ki:

— Ejnye te leány, urazzad már Fleischmannt, ha zsidó is!

— Hát igen, megkövetem, a zsidó úr van itt . . . Tessék!

Jókai Mór porcellángyűjteményéből

Hajlong a vattás és szól mosolyogva:

— Ha tekintetes nagyasszonyomnak volna valami küldeni valója Pestre . . .

— Hogyne, kedves Fleischmann úr. Ez a sonka itt ni!

Elképed az öreg zsidó. Kócos haja mind égnek borzad:

— Nagyasszonyom, én igazhitű zsidó vagyok . . . Mindent, csak sonkát ne! Nem vehetem se szájba, se kézbe.

Nevet Jókayné:

— No hát akkor forduljon csak kicsit félre Fleischmann. Ne nézzen ide. Én itt most bepakolok magának valamit Móric számára . . . itt van, de ne kérdje micsoda. És még csak meg se szagolja!

— Nem szagolom meg. Tudom is én mi van benne! . . . ugy-e nem tudom? Persze, hogy nem tudom! Viszem Móric úrfinak. Kezét csókolom.

Megyen a sonka, de meg vagyon írva, hogy Jókayné nálánál hamarább jusson el Mórickához. Alig egy negyed óra mulva Eszter érkezik futva, úti ruhában; arca sápadt és levél a kezében. Ijedt szóbeszéd, — mi az, mit ír Maár Lajos?

— Szent Atyám, sikolt az özvegy, — Móric veszélyesen beteg! . . . Jaj, megyek leányom, veled, jaj mindjárt indul a gőzös, ugy-e? Jaj . . . hamar az ünneplőmet, meg a főkötőmet!

— Pestre tán mégis kalapot venne édesanyám?

— Semmi kalap! az dámának való, engem az uram főkötő alá hozott, hát az maradjon a fejemen, punktum. Hamar, hamar . . .

Nagy lótás-futás, és ama hajóút alatt bizony nem egy szőke szála válik fehérre özvegy Jókaynénak. Eszterrel együtt majd meghalnak az aggodalomtól: négy napig jár a levél Pesttől Komáromig, — szent Isten, azalatt tán már meg is halt a gyerek! . . . Megérkeznek, ám az

Jókainé-Laborfalvy Róza varróasztala a Petőfi-házban

anya semmit se lát a nagy város szépségeiből, — csak épp leteszi a koffert az „Aranysas"-nál, aztán futnak a Belváros girbe-gurba utcáin át a Móricka hétforintos szobáját keresni.

Vedlett öreg ház, — a nagyasszony elképedve áll meg előtte. Kapkodó zongora-akkordok, énekhang, fütty, szavalat, — valami farsangos ricsaj hangzik belőle mindenfelől. Mi ez, — bolondok háza, itt laknának Szigligetiék? És itt volna beteg Móricka? . . . Egy köpcös pesti spiszbürger halad el mellettük és szól hunyoritva:

— Ja, des san die Schauspüller, die was so brüllen . . .

Színészek? Jaj, Sodoma és Gomora! Szaladnak be a kapun, fel az emeletre. És Jókayné betoppan Bohémiába . . . A gangon Szigligetinének hét gyereke ugrál, — no de jön már ő maga is, a fürge kis német Fánika. Rövid magyarázkodás után vigan csititgatja a kétségbeesett anyát:

— Dehogy is halta meg Móricka! Nicht g'storben! Tifuszka volt, de vége krizis, nem van már beteg . . .

A nagyasszony szédülten lélekzik fel. Befogja a fülét s körülnéz:

— Ez a visitás, kacaj, lárma . . .

— 'Isz ép: kollégák örülni, hogy Móricka nem halta meg . . . Tessék!

Az özvegy kábultan igyekszik a konyhán át az udvari szobácskába. A sötétben magas, csontos alak lép eléje, dolmány van rajta s rojtos csizmába bujtatott bársony magyar nadrág. Ki ez? Haja szabadon zilált, bajusza kicsiny s állán spanyolos kecskeszakáll. És nincs kravátlija . . .

— Jaj édes jó Petőfi úr . . .

— Asszonynéném . . . no épp jókor jön!

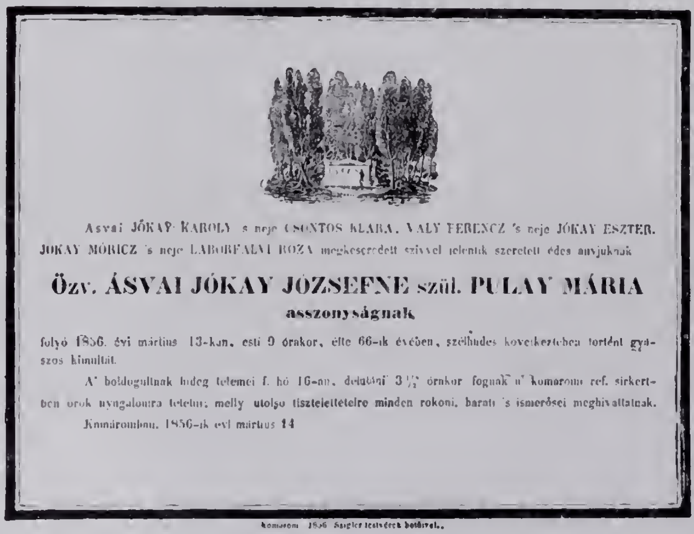
— Él Móric, él?

— De él ám, kacag a költő a maga nyers gyöngédségével, — kutya baja!

— Köszönöm, köszönöm.

— Ne nekem asszonynéném, hanem ennek a jó Szigligetinének. Én is itt voltam, igaz, mert szeretem ám a Marci szentemet. Barátom, testvérem, vagy mind a kettő . . . Marci te, nézzed csak, ki van itt!

Kicsike diákkvártély, ablaknál az ágy s ennek fehérségéből most egy adónisz fejű, eszményi szép ifjú tápászkodik fel. Tömött szőke haj, isteni homlok s álmatag kék szemek . . . arca kisasszonyosan sima s hozzá még most láztól is pirúl. „Fiam!" — „Anyám, édes jó anyám!" Ölelés, csók és az áldott anyai kezek ujjongó tapogatása . . . Hamar tisztulnak a fogalmak, annyival is inkább, mert a

Asvai JÓKAY KAROLY s neje CSONTOS KLARA. VALY FERENCZ 's neje JÓKAY ESZTER. JOKAY MÓRICZ 's neje LABORFALVI ROZA megkeseredett szivvel jelentik szeretett édes anyjuknak

Özv. ÁSVAI JÓKAY JÓZSEFNE szül. PULAY MÁRIA

asszonyságnak

folyó 1856. évi mártius 13-kan, esti 9 órakor, élte 66-ik évében, szélhüdés következtében történt gyászos kimultát.

A' boldogultnak hideg tetemei f. hó 16-an, délutáni 3 ½ órakor fognak a' komaromi ref. sirkertben örök nyugalomra tétetni; melly utolsó tiszteletételre minden rokoni, barati 's ismerősei meghivattatnak.

Komáromban, 1856-ik évi mártius 14

Komarom 1856 Szigler testvérek betűivel.

Jókai anyjának gyászjelentése

még Komáromból ösmerős Kovács Endre doktor is ott áll az ágy lábánál s ő végkép megnyugtatja Jókaynét. Nem irtak haza, minek rémitgették volna az otthoniakat? A nagyasszony hálálkodva csókolja össze a jó Fánikát, aztán leül s megoldja főkötője szalagját. Körülnéz:

— Hát itt lakol, fiam? No lám . . . bizony a ház elé érve alig hittük el, ugy-e Eszti? Ez a farsangos lárma. Nálatok tán mindennap húshagyó kedd van?

Nevetnek. Szól Szigligetiné:

— Inkább koplaló szerda . . . És ma is nálunk koplalja egész magyar Nemzeti Szinház.

— Különös, álmélkodik Jókayné, — de hogy birják torokkal?! Hallja, — ez a vad üvöltés . . . fiam, jaj, ott embert ölnek! . . .

Fánika megnyugtatja:

— Csak a Fáncsy koma tanulja övé szerepet.

— Hát ez a borzasztó kacaj-skála? aggódik Eszter.

— Az Kovácsné, bólint Szigligetiné, — gyakorol boszorkány visitás . . .

A nagyasszony sehogyse tud magához térni. Pedig most jön még csak a java. A tarka-barka alakok kiváncsian kezdenek közlekedni a gangon az ablak alatt. Ki megy, ki jön, denique állandó a bohém-járás. Fánika rejtelmesen magyarázza a jó falusiaknak:

— Ez van Egressy . . . Ez a fescher Kerl ez Szerdahelyi . . . Nagy Spitzbub!

— Hát ez a rablókalapos . . . Jesszusom, hogy ugrál!

— Ez don Gunárosz.

— Valami spanyol?

Megint nevetnek.

— Dehogy, Lauka Gusztika.

Ujabb figurák. Eszter felkiált:

— Hát ez a rezesorrú? Olyan mint egy cigányvajda . . .

— Ja, das ist der Vas Gereben.

— És ez a nyurga? Nini és egy kabátot hoz a hóna alatt. Ez valami szabó . . .

— Nem, int Szigligetiné, — nem schneider, csak úgy kinéz. Ez van Pákh Albert. Hoz övé kabátját, én majd segitek megfoldani. Megyek is . . . Kaschamadiener!

Jókai emléktárgyak

— No még ilyet! csóválja a fejét Jókayné. Aztán betegére néz: Móricкám, fiam, olyan csendes és kedvetlen vagy . . . no mondjad már, szivem, mi fáj?

Hej, hogy Móricкának míje fáj? Jön a kérdésre a válasz nyomban. Sötétül az ablak: magas fekete nöalak suhan tova a gangon. Izzó fekete a szeme és pillantása lopva végigcirógatja a beteg párnáját. Az ifjú érez valamit . . . a „nagy beteg" meglepő fürgeséggel fordul az ablak felé.

— No mi kell, hova bámúlsz, fiam?

Fülig pirúl Móricka és felel zavarodottan:

— Semmi . . . Csak úgy kinéztem —

— Laborfalvy Rózára! pirit rá a kacagó Petőfi.

— Az aki épp itt ment az ablak alatt, ugy-e? kérdi Eszter ártatlanul. — Látta édesanyám? Impozáns királynő, de azért hasonlít valamit Asztalos Etelkához is... Nagyon rokonszenves —

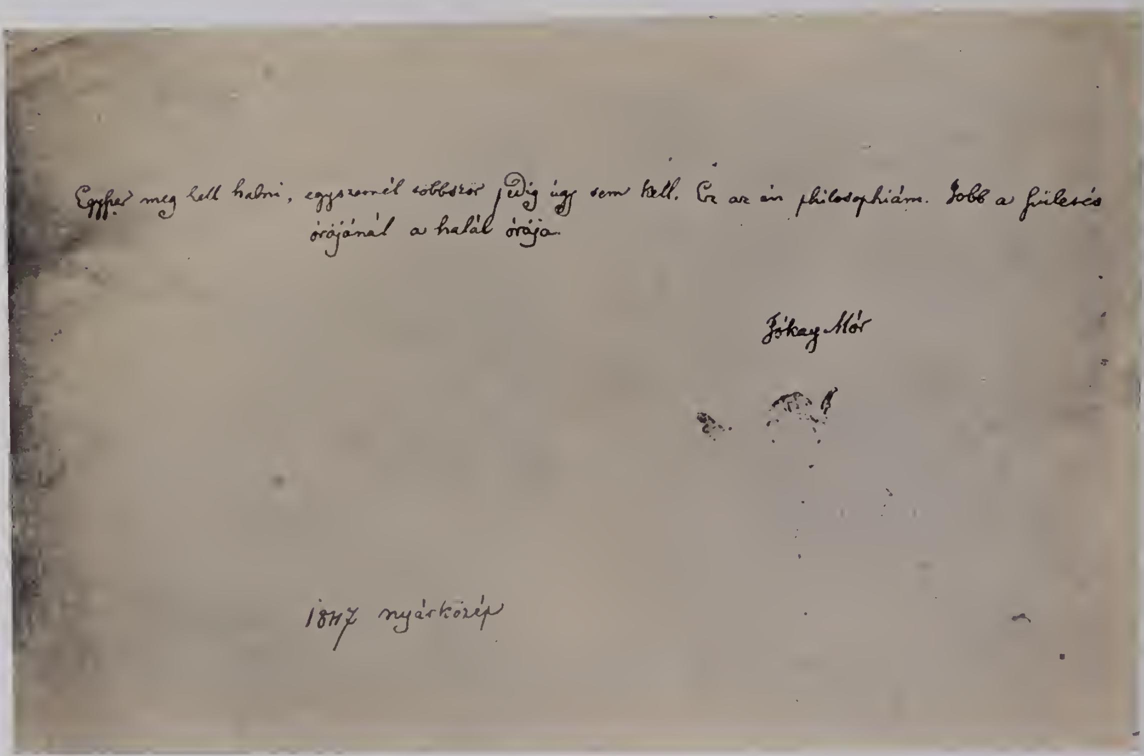
— No nem mondhatnám, veti oda az anyja, — hm, hát ez az a nagy művésznő?

— Az bizony, súgja a besuhanó Szigligetiné, — ez van a mi Rózácskánk és ez van nagy tehetség!

— De hát kicsoda, micsoda? leány vagy asszony?

Fánika elgondolkodik:

— Én semmi pletyka nem hagyok ő rá. (És súgva teszi hozzá:) Csak annyit mondom: Ő van a legjobb anya...

Emlékkönyv lapja — *Jókai Mór kezeírása*

A nagyasszony nem igen ügyel oda. Inkább a fiát nézi. A beteg behúnyt szemmel láthatóan szenved. Mialatt a többi sugdosódva megyen ki, Jókayné gyöngéden int feléje:

— Terhedre van ez a sok lármás nép, ugy-e fiam?

Ármányos Móricka! Még szenvedőbben int, hogy „nagyon". Aztán nyugtalanul kezd fészkelődni, az órát nézi: esteledik, mindjárt hét óra... Az anyja csitítja:

— Ne félj fiam, nem megyek még. Melletted virrasztok én egész éjjel.

— Dehogy is, édesanyám, szól a fiú szinte ingerülten, — valahogy itt ne maradjanak! Nem vagyok én már beteg.

— Mórickám, mi lelt? Sohse láttalak még ilyen furcsának.

A gyerek vállat von:

— Beteg vagyok, anyám.

— No lám, persze hogy az vagy! Nézd, épp itt hozza a jó Szigligetiné a finom becsináltat...

Jókainé-Laborfalvy Róza szobája a Petőfi-házban

Móric azonban csak gyilkosan néz Fánikára:

— Nem kell!

— Tán aludnál, fiam? Magadra hagyjunk?

— Igen, drága jó édes anyám . . . (Egyszerre jó kedve lesz Mórickának!) Tudja mit? Menjenek szinházba.

— Igen, tapsol Szigligetiné, — ez van jó idea! Megyünk hamar, talián Bassadona énekli Othello... hamar!

A nagyasszony fájóan néz a fiára. Szeretne itt maradni, de hát viszik. Bucsúzik is mindjárt Móríctól, mert holnap már utaznak vissza. „Drága jó kis fiam" . . . — „Köszönöm, édesanyám, neked is jó Dunda néném!" . . . Azzal kiürül a szoba. A beteg fáradtan dül vissza, de azért kezébe veszi az óráját. Szíve úgy dobog. Ott künn elhal a lárma, csendes est borúl Bohémiára. A kémények közt a kelő hold bujkál.

Jókai régi fali órája

Az ifjú behúnyja a szemét. Mit is igért? Igen, hogy aludni fog . . . És hát álom volt, ha éber is, az a bűbájos valóság. Egyszerre csak ismét elsötétül az ablak, kis kocogás, a fiú felriad, aztán boldogan hallja a konyhán át közeledő könnyű léptek suhanását. Nyilik az ajtó, — a magas fekete királynői alak! Ujja az ajakán, szó nélkül hajlik a beteg fölé. Aztán ágyafeje mellé ereszkedik a székre. Mosolyogva, játszadozva kezdi cirógatni a fiú forró homlokát. Móricka felnéz rá s mint egy oltárra, életét teszi fel a fekete szemek tüzébe:

— Róza, szeressen már egy kicsit . . .

És ajkához szorítja a cirógató kezet.

III.

Hazament hát a jó nagyasszony, — napok múlnak ismét, hetek, hónapok: tél lesz és Jókayné egy napon csak azt veszi észre, hogy új év-numerust ír számadásai elé. Ezt a furcsa négy számot: 1848. Elnézi, aztán felsóhajt: „hej csak jót hozzon!" S az ura imakönyvét veszi elő, „Szikszai"-ból imádkozza hozzá az áldást. Eltelik január, jön havas február, — viharzik már ekkor a külföld: népek, királyok mozognak, izzadnak, de mind e lárma egyelőre csak gyenge ekhóval hat el a Szombati-utcába. Az anya csak az ő pesti fiára gondol. Adta Móríckája! Lám ír ő szorgalmasan, söt részletesen: ezt teszi, azt teszi... ármányosan, csak épp egy dologról hallgat. Az övegy búsul is kicsit, hogy a gyerek így „kerüli a nőtársaságot", de azt helyesli, hogy elköltözött Szigligetiéktől. Most már Petőfiékkel lakik Móricka a Dohány-utca 373. sz. alatt, — helyes!

Legalább élét veszi ezzel a csúf Asztalosné makacs pletykájának. Mert Asztalosné egyre jósol és most is azt hangoztatja: „csak azért is szinésznő menye lesz Jókayné uramnak!" Ej ördög vigye a hóbortjával!

Jön március, egy nap a másik után . . . egy reggelen végre közönyösen írja be könyvébe Jókayné ezt a dátumot: „15-ike". Ennyi a fűszeresnek, ennyi a mészárosnak . . . Közben kinéz az ablakon:

— Csúf egy idő. Vajjon esik-e Pesten is?

Szegény, ha tudná, mi folyik most ott fenn, ha sejtené, hogy az ő bárány fia ma forradalom oroszlánjává lesz! Tribunná, konzullá, Petőfivel két-egy diktátorrá! Szegény, a szive szakadna meg az aggódástól . . . Bizony esik Pesten is, de villámlik is hozzá, és a népharag villáma ez, mely lecsap: láncokat repeszt s a régi Magyarország sziklafundamentumát szakítja szét. Jó nagyasszony, csakugyan nem érzi ő e vihart? Nem hallja a zúgást, a „Talpra magyar"-t? Nem látja a szabadsajtó Landerer forradalmát? Fia van ott elől, ő játszik fejével a helytartótanács előtt is . . . De aztán annál nagyobb az örömmámor: Mórickát éljenzi a nép, őt viszi diadalban! Ázott a karbonári-köpenye, ütött-vert a cilindere, de azért győzedelmet hirdet a melléje tűzött veres toll. Így rohan fel este a „Bánk-bán" előadása alatt a nemzeti szinpadra. Jó nagyasszony, ezt se látod te? Ragyogó díszben Gertrudis királyné fogadja fiadat s ő, Laborfalvy Róza, a maga kokordáját tűzi fel a gyerek „szive fölé". És néz reá és tán súg is a fülébe valamit . . .

Nem, minderről fogalma sincsen özvegy Jókaynénak. Nyugodtan lefekszik az este és imádkozik a fia boldogságáért. Aztán kifujja az egy szál faggyúgyertyát. Este van, sötét lesz Komáromban.

Jókainé - Laborfalvy Róza mellszobra Jókai Mór faragványa

A nagy nap után Pesten is sötét van már, csak a Hatvani-utcában, ott a Nemzeti Kaszinóhoz közel, ég még a világ egy első emeleti ablakban. Szegényes, de pedánsan rendes polgári otthon az, melynek legfeljebb pár koszorúszalag s némi szinpadi cifraság ad szerény fantasztikumot. No meg vaskalitjában az a két beszélő papagály, kik azonban most nagyon csendesek. Neheztelnek. Nem kaptak vacsorát s még csak szóba se állnak velük. Megszólalnak végre. Kokó búsan makog: „Mó-ric, Mó-ric!" és Dsokó feddően teszi hozzá: „nem szabad, nem szabad!" Aztán felemelik a féllábukat s továbbra is szemrehányóan néznek úrnőjükre.

Egy karosszékbe temetkezve, ott ül a művésznő, — térdére könyököl és két tenyerébe hajtja hollófekete fejét. Még rajta szinpadi Gertrud-jelmeze, de nem, még se a büszke királyné ez többé. Egy habozó, szerelmes asszony, kinek köny pereg az arcán. A nagy nap nagy izgalmai után nem rég jött haza s érzi, most dől el élete sorsa. Készül a percre, — nem szinpadi játék lesz ez, hanem szivbeli valóság: nehéz jelenet, mely előtt még ő, a nagy tragika is elveszti bátorságát. Nincsen szöveg ehhez a szerephez, nincs itt más súgó, csak a sziv, — épp annak a szavát tanulja. És élete könyvét lapozza hozzá.

Eltűnik a jelen, a ma dicsősége: nem királyné, nem Laborfalvy Róza többé, csak az az éhes kis Benke Judith, a ki régen volt a miskolci nyomorban. Atyja theologusból vedlett szinész, majd tanító: durva székely, ki anyja halála után kíméletlenül veti ki őt az élet iskolájába. Nincsen kenyér, menjen a gyerek szinésznőnek! Budán tanul a híres és félelmes Kántornénál, az ő otromba nagy cipőiben lép fel először. Semmi siker! Kántorné maga mondja:

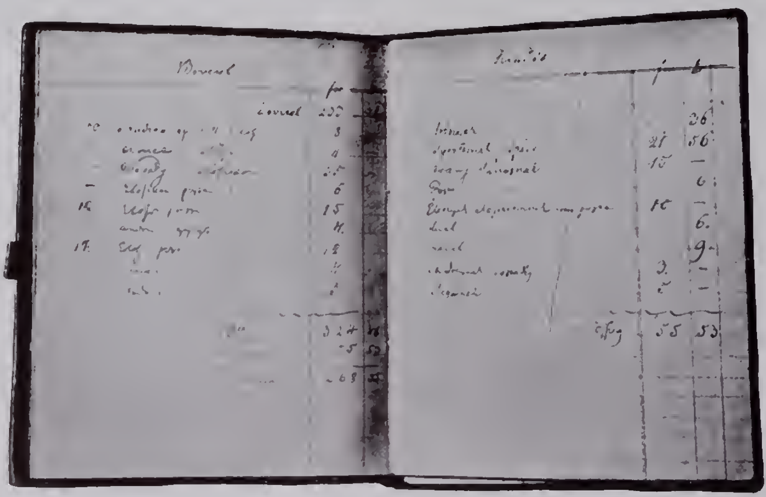
nincs tehetsége! Csak az egy Döbrentei Gábor biztatja. S ő szivósan kitart, — győznie kell! És sok koplaló nyomor után, végre feltűnik Komlóssy társulatánál. Hallás után énekel egész operákat . . . Apja olykor megjelenik, de csak azért, hogy a szinfalak mögött korbáccsal várja, ha elhibáz valamit. Nem birja ezt tovább, szakit a családdal; felveszi a „Laborfalvi" praedikátumát és Judith helyett a „Róza" nevet.

Ez új néven a szerencse mosolyogni kezd rá. A Nemzeti Szinház megnyitásánál egy véletlen folytán ő ugrik be az elmaradó Kántorné helyett. Maga Vörösmarty tanitja „Árpád ébredésére" . . . és teljes a siker, a dicsőség!

Gertrudis eltakarja szemét:

— De amig ide eljutottam . . .

A festett világ kisértései, — oh miért is nem tudott ellentállni nekik! Suhanó emlékü szép Lendvay Márton . . . mért is kellett találkoznia vele? Nehéz napok, nyomorba kerül

Jókai Mór háztartási számadása

az újszülöttel, — csak egy valaki marad irgalmas hozzá: maga Lendvayné, a jó Hivatal Anikó. Ő áll melléje, megbocsát, s ő maga gondozza a kis gyermeket . . .

Épp e percben nyilik a szomszéd tapéta-ajtó. Fekete szemű, pici szájú, angyalarc tekint ki nagy óvatosan.

— Édesanyám . . .

Gertrudis ijedten riad, de aztán annál gyöngédebben csókolja össze a kis Rózácskát:

— Csitt, csendesen! Pakolj szépen tovább, csak ne zörögj nagyon . . . Muszáj, szivem, tizenhárom éves vagy már, be kell hogy adjalak az intézetbe. Holnap megyünk Csapliczky Lillához Budára . . .

A kis leány eltűnik. Gertrudis fájdalmasan néz utána:

— Vérem, gyermekem, szeretem, és most mégis titkolnom kell a létét Móric előtt . . .

Az ablakhoz lép és várakozóan néz ki a sötét utcára. Szerelmese az ifjúság éji ülésén van, jön, mindjárt itt lesz. Dönteni kell! Kiegyenesedik Laborfalvy Róza:

— Én harminchat éves vagyok, ő huszonhárom . . . megtehessem-e? Szerelmes gyermek, puha viasz az ujjaim közt . . . láttam szigorú édesanyját, ő azt fogja mondani: én fogtam meg. Pedig hisz Móric esd, legyek a felesége! Megtehessem? Mienk a szerelem joga! S az életre én vagyok az erősebb, neki szüksége lesz reám . . .

Jókai Mór képe a hatvanas évek elejéről

Kopognak, — az ifjú Jókai rohan be. Arcán a nagy nap forradalmi heve tüzel. Hosszan, kérdően, néz Gertrudisra. S a királynő bólint . . . Lelkeket forrasztó hosszú csók:

— Enyém végre, az én feleségem lész!

— Tied és veled mindörökre!

IV.

Nyugtalan az ország, istenítélet készül, de a vihar előtti csöndben egyelőre boldog tavasz vár a szerelmesekre. A Pilvax-ban ugyan már suttognak a rossz nyelvek: „nini, fene szerencséje van a gyereknek! És készül valami, — már is összeveszett Petőfivel, ott hagyta őket. Elköltözött tőlük, de hova? A Hatvani-utcába, egyenest abba a házba, ahol Laborfalvy Róza lakik. Nono, már ennyire volnának?" Rossz nyelvek, hadd kelepeljenek, bánják is ők ketten a világ pletykáját! Csak egymásnak és boldog álmaiknak élnek. Suttogó tervezgetések: hogyan, miképen lesz? Hol fognak lakni? S a poétát elragadja heve:

Arckép *Jókai Mór festménye*

— Csak bízzad rám, tündérszéppé teszem én életünket! Majd ha mennyegzőről hazaviszlek, meglátod. Karomat vállad köré fűzöm s úgy mutatom meg neked kicsi szállásom szerény gazdaságát: „ez itt a konyha, ez az éléstár, itt a szekrény az asztali szerekkel . . . ez a zsámolyka karszéked alatt, ez a szőnyeg ágyad előtt! Ez íróasztalnál dolgozom én, arcképeddel szemben, — ezek a virágok, amiket szeretsz, a könyvek, amikkel mulatsz, — ablakod kertre nyílik. Itthon vagyunk" . . . És mindig „mi", sohasem „én", sohasem „te", — a boldog kettős lét lesz ez, mely fejedelmi többesben egy személlyé avat minket . . . Beh szép lesz!

Gyönyörrel hallgatja Gertrudis, ám ő nemcsak szerelmes, hanem okos asszony is. Aggódva szól mindannyiszor:

— Mórickám, de mikor lesz mindez? Édesanyádnak kell írnod előbb!

Erre persze elhagyja a poétát a véna. Móricka a fejét vakarja: nem igen tud a szóra kadenciát. Isteni könnyelműség az ő szerencsés osztályrésze, de most még ez az ő könnyelműsége is megijed kicsit. Az áldóját, itt baj talál lenni! Úgy érzi, kicsike kis fiú megint, ki játék közben rossz fát tett a tűzre, — ám ez nem lekvár-dézsmálás, se nadrágszakítás, amiért könnyű fortéllyal bocsánatot nyerhet. Érzi ő, ez súlyosabb valami, — kit kérdjen meg? Bezzeg nincs most se jó anya, se jó Eszti néni, a kivel megbeszélhesse a dolgot! Persze, mert hisz a manöver épp ellenük irányul! . . . És Móricka csak tovább vakarja a fejét. Róza azonban napról-napra jobban sürgeti;

— Írtál-e már . . . mikor írsz, Móricka?

Hát ír ő haza, — ír a könyveiről, politikáról, fűről, fáról, csak épp, mint macska a forró kását, ezt az egy kérdést kerülgeti. És mentül jobban halasztja, vagy is mentül ludasabbnak érzi magát, annál jobban erőt vesz rajta régi gyerek-félénksége. Itt a nyár, július, haza kéne menni Eszter-napra, — s Móricka csak nem mer! Levélben menti ki magát. Anyja ugyanakkor Zsoldosékhoz rándulva, Madaron kocsiból fordúl és vállát töri, nagybeteg Jókayné, fia

el is szalad hozzá Komáromba, de csak egy napra. Szökik, amint lehet, mondván, Pesten sok a dolga . . . De hát érzi ö már maga is, hogy nem tarthat soká ez az alakoskodás. Tenni kell valamit, ám mit? Mégis csak tanácsosabb lesz, gondolja, — ha nem direkte, hanem úgy kerülő úton tudja meg a nemes família. A Svábhegyre hívja meg barátait s ott nekidurálja magát: Rózára mutatva, ékes köszöntőben jelenti tisztes szándokát. Degré, Bulyovszky, Egressy meg Pákh éljeneznek, de ott van Petőfi is és ő dühösen ugrik fel. Csak annyit kiált vissza: „nem engedem . . . vesztedbe rohansz! Nem adok többet kezet!" S azzal leszalad a hegyről.

Itt a bomba! Ennek fele se tréfa. Petőfi amilyen kíméletlen, bizton ír Komáromba, — meg kell előzni őt! És pedig sebesen. Ekkor végre leül Móricka, s az egyszer ö is megtudja, milyen nehéz dolog az az írás! Hej de keservesen megy! Biz' Isten, keservesebben, mint mikor régen az első „Ikszlibaktert" pingálta.

V.

Rekkenő meleg ott Komáromban, kórágyán fekve, sokat szenved törött vállával a nagyasszony.

Iványos bácsi, a doktor, épp bucsúzik:

— Csak ne mozogjon a tekintetes asszony! Akkor igérem, hat hét mulva rendben leszünk.

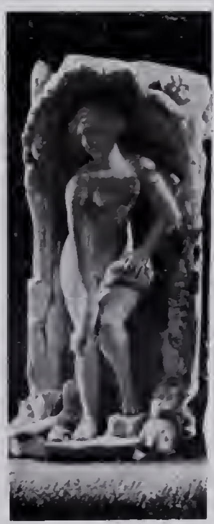
— Dehogy is mozgok, siránkozik öreg Jókayné, — hisz nem is tudnék. Olyan vagyok már, mint az árnyék.

Tényleg nagyon odáig van. Nem érdekli semmi, — no, legfeljebb a posta. Épp hozzák. Felcsillan a szeme, motyogja magában:

— Az én derék, jó, szófogadó Móríckám írása!

Eszter épp az ablaknál kötöget. Gondolja: no hál' Istennek, legalább enyhülés lesz egy órára! Tovább dolgozik, úgy várja anyja olvasó szavát. Csend, aztán valami hirtelen mozgalom. Feltekint:

— Édesanyám, az Istenért!

Jókai Mór elefántcsont faragványa

Tápászkodik a mozdulni se tudó beteg, magától felül, — nemcsak, de törött jobbjára könyökölve kikel az ágyból. Ott áll halaványan, mint egy lélek, keze reszket a levéllel és tátott szája nem tud hangot adni.

— Örök Mindenható, tör ki végre, — oda a fiam! Mégis igaza lett Asztalosnénak! . . . Itt van: áldásomat kéri . . . egy hét mulva esküszik Móric Laborfalvy Rózával! Ide az ünneplőmet, főkötőmet, — megyek Pestre . . .

Vályné alig bír vele, alig tudja visszafektetni. Sírva könyörög neki, vigasztalni próbálja:

— Anyám, de hátha nem is olyan rossz személy az a Laborfalvy Róza? Ha botlott is, Szigligetiné mondta: jó anya, maga szoptatta a gyermekét . . .

A nagyasszony a fejéhez kap:

— De hát erre neveltem én a fiamat? Idegen gyereket s ilyen vén perszónát vegyen a nyakába? Belehalok . . . Károlyt hivassad hamar, azonnal menjen Pestre. Te meg leülsz és irod, amit diktálok. Írjad: „Móric *jöjj!* ez életben még egyszer beszélni akarok veled. Ha nem jössz augusztus 23-aig, várj meg a Dunaparton, mert élve vagy halva, én még egyszer elmegyek Pestre. Még fiam vagy, utolsó akaratom, hogy *jöjj!* Talán utóljára még szót fogadsz!" . . .

Rettentő napok! Károly Pestre rohan, de hiába keresi Móricot. Levelet hagy hátra, — erre már jön válasz. Mutatja Károly otthon; rövid az episztola, de jelentős: „Tudom, hogy Laborfalvy Rózának van egy leánykája, de adóssága csak az van, mit a szinpadi jelmezek költségei megkivánnak."

Olvassa az anya és most már nem lehet tartóztatni:

— Eresszetek! Én megyek fel Pestre. Én adok eszet neki.

És ugyan citálhatják a doktort, óbégathat Iványos bácsi, a nagyasszony hajthatatlan:

— Semmi bajom. Ez kellett nekem, hogy meggyógyuljak.

Jajdúl a kíntól, de felöltözik. Ki a hajóra Eszterrel! Leül és egész úton motyogva vívódik magával:

— Az én derék, jó, szófogadó fiam! . . . Nem, Móriccal szóba sem állok. Azzal a nővel beszélek én. Ha szíve van megért. És kiereszti a gyereket körmei közül . . .

Pestre érnek.

— Látod Móricot?

Senki a Dunaparton, az állomásnál. A nagyasszony megrendül, támolyog:

— Nem jött el. Akkor én megyek el hozzá.

Zötyög a fiáker, borzasztóan sajogtatja törött csontját. De csak előre. Kiszállnak az „Arany-sas" előtt.

A majthényi sík *Jókai Mór rajza*

— Tán lepihenne, édesanyám?

— Nem pihenek. Menjünk.

Nincs az a ház messze. Udvari szoba, második emelet . . . Nyitva az ablak, a függöny leeresztve. „Nit z'aus", kiált a házmester, — „is am ersten Stock bei der Laporfalfi Nagysága!"

Az anyának eláll a lélegzete. Lerogyik a lépcsőre.

— Eredj fel Eszter és hidd ki onnan. Mondjad, itt ül az anyja a lépcsőn és várja.

Szalad fel Vályné az első emeletre, de még útközben hallja a befutó cselédleány vész-kiáltását: „A Jókai úr anyja van itt!" S a következő percben már mosolygó arccal kerül elő Móricka. Kitörő örömmel, gyöngédséggel akarja üdvözölni anyját, de a nagyasszony zordan mered rá:

— Hát megtennéd? Édes anyád szívéből is kirekesztett már az a vén személy?!

Feleselés, rettentő szavak, — a fiú a botrány elől az „Aranysas"-ba vezeti át a szülejét. De vesztére, mert ott négy szem és négy fal közt kikerül a Gertrudis bűvköréből és anyja keríti ismét hatalmába. Bűnbánóként áll előtte, mint gyerekkorában régen. Mire a vacsorát felhozzák, már egészen beadja derekát Móricka.

— Nem veszed hát el?

— Fogadom, ígérem ünnepélyesen.

— Velünk jössz holnap Komáromba?

— No igen, szabadkoznék a fiú, — hacsak a haza szolgálata . . .

— Eh mit „a haza szolgálata!" toppant a nagyasszony, — végezheted azt Komáromban is. Károlybátyád, Vály bátyád is ott tanulják a tüzérséget, beállhatsz oda te is!

Móricka szófogadóan ül le a rostélyoshoz. Béke, kedélyesség a nagy izgalmak után, de a gyerek csak nem eszik s egyre az ajtóra pislant. Tíz óra után csakugyan kopognak.

Szüret Jókai Mórnál

— No ez bizton a nyomdászgyerek. Mennem kell.

Anyja hitetlenkedve néz rá:

— Éjjel hivnak a nyomdába, fiam? Üzenj, hogy nem mehetsz.

— Hja sok a dolog, mennem kell, édes anyám.

A nagyasszony rimánkodva öleli át ép balkarjával:

— Ne menj édes fiam, vagy akkor én is veled megyek. El én, mindenhova, hogy se nő, se férfi tőlem el ne csábithasson . . .

— Majd holnap reggel, mosolyog Móricka, — korán itt leszek!

*

Álmatlan éjjel, fáradt ébredés. Nyolc óra s a fiú még se jön! Az anya meghökken, de aztán elmosolyodik:

— Bizton alszik még szegényke. Elmegyünk, Eszti, felköltjük őt.

Mennek. Törött csontjával felvánszorog Jókayné a lépcsőn. A lakás üres. A nagyasszony elképed:

— Megcsalt, megcsalt! Mindenható, mit tegyek, hol keressem? Megyek le az első emeletre ahhoz a perszónához . . .

— Ne, édesanyám!

— De igen, lemegyek hozzá. Kérni fogom őt, könyörgök neki, ha kell, megalázkodom: adja vissza a fiamat!

És hiába fogja Eszti, tántorogva siet le Jókayné. Zörget és hiába mondja a cseléd: „senki sincs itthon", félrelöki őt. Bemegy. Felkiált:

— Óh galádság, hisz máris összeálltak! Itt vannak a Móric új bútorai, amiket én vettem neki, hogy vendégszobája legyen, ha én Pestre jövök . . .

Vályné alig képes kituszkolni őt a házból. Az öregasszony szilajon fogadkozik:

— Nem, és csak azért se eresztem ki őt! Az én fiam még kiskorú, engedelmem nélkül nem házasodhatik . . .

Szaladnak Nyáry Pál alispánhoz, Török tiszteleteshez s végül a Lövész-utcába Petőfiékhez. A költőnél épp szülei vannak, a „jó öreg kocsmáros", meg a felesége; szép családi kör a sürgölődő Szendrey Júliával. Álmélkodva nézik a komáromi özvegy jelenését:

— Édes jó Petőfi úr, segitsen rajtunk!

A költő mérgesen veri ki pipáját:

— Hej asszonynénèm, nem Jókai az már, hanem Laborfalvy Móric! Bottal üthetjük a nyomát.

De azért vállalkozik; a nagyasszony náluk marad, ő meg fiákerbe ül Eszterrel. Hamar, lóhalálában ki a Svábhegyre! Csak ott rejtőzhetnek a szökevények. Döcögnek, kódorognak a vadonban, mig végre eltévednek.

— Ahol egy kocsi, szól végre Petőfi, — hadd lám csak . . . persze Kovácsné, a kómika az ott benn! Majd ő útbaigazit.

Ármányos Kovácsné, mutat ő irányt, de rosszat, maga pedig ezalatt a jó úton siet előre „Laborfalvyékat" értesiteni. Mire Eszterék gyalog felkapaszkodnak, ott is üres már a fészek. Egy sunyi sváb asszony ül a küszöbön. Röhög:

— 'San schon weg! Aber wenn's wollen, da haben's a Glas Milch."

Petőfi káromkodik, de hát szomjas és végre is megisszák Eszterrel azt a pohár tejet. Aztán hosszú orral döcögnek vissza a Lövész-utcába:

. . . A szerelmesek pedig ezalatt futva menekülnek a János-hegy oldalában Pilis-Csaba iránt. Ott bújnak el, oda várják Szigligetiéktől a szükséges iratokat. Mert Getrudis hozzá még

AMOR LESBEN

ÁLLÍTÓLAG JÓKAI MÓR FESTMÉNYE
A PETŐFI-HÁZ TULAJDONA

SZÍNNYOMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

katholikus is . . . Móricka csak estefelé mer jelentkezni a falu előtt. A harangozóval tárgyal, — az lesz a násznagya.

*

Özvegy Jókayné azonban még most se adja meg magát. Megköszöni Petőfi szívességét, aztán levelet ír ott náluk és maga viszi el Gertrudis lakására. Hátha már visszajöttek? Ismét senki, de a konyhában finom tésztát nyújtanak, sütnek, főznek, kelengyét vasalnak... No és ekkor végkép elönti a nagyasszonyt keserűsége. Leérve, ott a Hatvani-utca kövezetén borzasztó szóra nyílik ajaka. De nem, mégse érvényes átok az: béna jobbját nem tudja fölemelni hozzá. S a fájdalom torkán akasztja kitörését . . .

Vége! Hazamegy a nagyasszony Komáromba s visszafekszik kórágyára. Szigorúan parancsolja:

— Többet ki ne ejtsétek a nevét előttem!

Egyelőre ő maga is csak egyszer ejti ki még. Akkor, mikor ágyából új testamentomot diktál s mindenéből kitagadja Móric fiát.

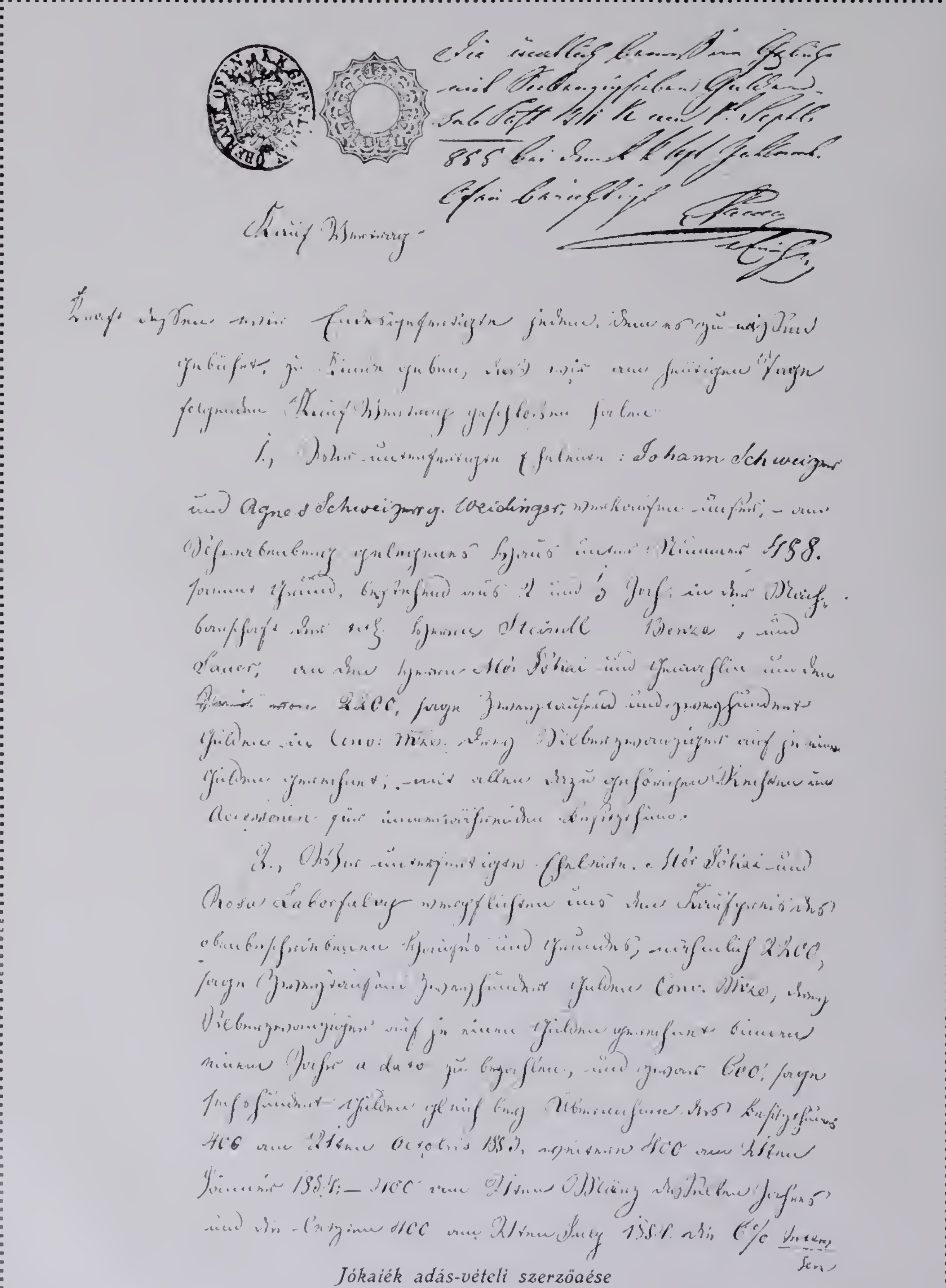

Petőfi szülőháza *Jókai Mór rajza*

VI.

Ám jönnek a nagy idők, riad a trombita harcra, forradalomra. Az anya átka ágyúdörgésbe vész . . . Mintha maga a végítélet jönne, elsőbb is Komárom felett borul a régi szép nyájas idő. Tűz abrakjává lesz a város, majd földrengés rázza ki a lelkét, — ami még megmarad belőle, azt pedig agyonbombázzák. Füstölgő romokon ül özvegy Jókayné. Nagyasszonyom, te ki Isten haragját éred, mégse bocsátasz meg tévelygő fiadnak? Mégse gondolsz rebellis Móríckádra? Hát kemény matróna ő, de tán maga se tudja: meleg forrás az anyai szív és nincs az a kemény tél, ami egészen befagyassza.

Gondol ő Móricra, de, legalább eleintén, csak haraggal, kérlelhetetlenül. Értesül mindenről, hallja, hogy a fiának buknak a lapjai s tolla a viharban kihull a kezéből. Hallja azt is, hogy nincs többé Nemzeti Színház s Róza is elveszti kenyerét: nyomorban a pár, de ő nem indul meg. Pedig ír a szegény fiú, könyörög, vegye le átkát róla, — hiába, ő aki Gábor öccsét eltiltotta a temetésétől, Móricról se akar többet tudni. Nyomorog? Úgy kell neki, most majd megtudja, milyen méltatlan személyt vett el! Félszemmel azért mindig utánuk tekint... S amit azután lát, az kezdi érdekelni; meglepi, szinte megdöbbenti. Hogyan, hát színésznőből csakugyan válhatnék jó feleség? S aki színpadon hősnő, lehetne az életben is azzá? Már szinte aggódón figyeli őket, — néz utánuk a puskaporfüstön át Debrecenbe. Óh, hogy csalódott! akit ördögnek képzelt, íme Róza lesz a fia éltető angyalává. Mellette van, vele nélkülöz. Cselédként szolgálja: mos, súrol, főz számára, — s e mellett ő tartja benne a lelket, nagy szívéből ő ad erőt a megtántorodónak. Vele szökik Pestre, majd Gyulára s Világos után ő menti meg férjét Aradról világgá, „oda, ahol megsűrül az erdő". A „szomorú napok" alatt ott rejtegeti az erdős Tardona mélyén s 49 végén ő az, aki fárad, utazik s végre menlevelet nyer Klapkától az ura számára. Testét-lelkét: életét menti meg, — ez a szerető, hű feleség!

Jókaiék adás-vételi szerzőaése

der rückständigen Summe jedes Vierteljahr an oben festgesetzten Tagen in voraus entrichtend ; zur pünktlichen Bezahlung der angegebenen Raten haften wir mit allen unseren wo immer anzutreffenden Gütern, demgemäss es uns auch freigelassen ist, die oben festgesetzten Summen auch vor dem Termin bezahlen zu können.

Die Fassion und demnächst die Namensumschreibung des Besitzthums erfolgt, wenn die Hälfte der gesammt Summe schon entrichtet ist ; auch wird die rückständige Summe dann auf das Gut intabulirt.

Zur Bekräftigung dessen wir diesen wechselseitigen Kauf-Vertrag mit unserer Namensunterschreibung und Siegel versehen ausgestattet haben.

Pesth, den 4-ten August 1853.

Jókai Mór	P. H.	*Johann Schweitzer*	P. H.
Jókainé Róza	P. H.	*Agnes Schweitzer* *geborene Weidinger*	P. H.

Magyar fordításban :

Adás-vételszerződés.

Melynek erejénél fogva mi alulírottak mindenkinek, akit a dolog illet, tudtul adjuk, hogy a mai napon a következő adás-vételi szerződést kötöttük :

1. Mi alulírott házastársak : Schweitzer János és Schweitzer Ágnes szül. Weidinger, Svábhegyen fekvő, 488. számú házunkat, amely 2 és $^1/_3$ hold terjedelmű és t. cz. Steindl, Benza és Sauer urak szomszédságában van, Jókai Mór urnak és nejének 2200, azaz kétezer és kétszáz pengőforintnyi áron, forintját három ezüsthuszassal számitván, minden hozzátartozó joggal és tartozékkal örök tulajdonul eladjuk.

2. Mi alulírott házastársak : Jókai Mór és Laborfalvy Róza kötelezzük magunkat, hogy a fent leírt ház és telek vételárát, 2200, azaz kétezerkétszáz pengőforintot, forintját három ezüsthuszassal számitván, a kelttől számitott esztendőben megfizetjük, még pedig 600, azaz hatszáz forintot mindjárt a birtok átvételekor, 400-at 1853 október 21-én, további 400-at 1854 január 21-én ; — 400-at ugyanaz esztendő márciusának 21-én s az utolsó 400-at 1854 július 21-én. A hátralékos somma 6%-os kamatját minden negyedévben a fent megállapitott napokon előre lefizetjük. A megállapitott részletek pontos megfizetése biztositékául lekötjük minden, bárhol található tulajdonunkat, amihez képest szabadságunkra hagyatott, hogy a fent megállapitott összeget a határidők előtt is megfizethessük.

A bevallás és azután a birtok átiratása az egész somma felének lefizetése után történik meg, s a hátralékos somma a birtokra betábláztatik.

Aminek megerősitéseül mi ezen kölcsönös adás-vételi szerződést nevünk aláírásával és pecsétünkkel láttuk el.

Pest, 1853 augusztus 4-én.

Jókai Mór	P. H.	*Schweitzer János*	P. H.
Jókainé Róza	P. H.	*Schweitzer Ágnes* *szül. Weidinger*	P. H.

Megháborodik erre a nagyasszony. Titokban küldöz már Csengeryné útján aranyakat, de nyíltan még nem mutatja haragja lohadását. Egy napon végre ilyen parancsot ad otthon:

— Vendég jön, hozzátok rendbe a „tiszta szobát".

Azzal üzen Pestre az Adlíczer-vendéglő kis szobájába. Aztán ünneplő feketében vár, amíg csak nem nyílik az ajtó Berohannak a fiatalok, — szól Móricka mint gyerekkorában:

— *Régen* volt, édesanyám, felejtse már el!

Jókayné Rózára néz. Megöleli:

— Okos asszony vagy s őszintébb hozzám, mint a fiam. Becsüld meg őt Móric, jobb feleséget sohase kaphattál volna. Üljetek le.

Ünnepi lakomára terítve az asztal. Móricka vígan évődik:

— A régi jó világ! Édesanyám, hát azt híszí, nekem két gyomrom van, mint a tevének?

A nagyasszony leül az asztalfőre:

— Aki kedves vendéget vár, puha kenyérrel várja. Az én kenyerem, az én szívem immár puha számotokra . . . mindörökké! Ámen . . .

PEKÁR GYULA.

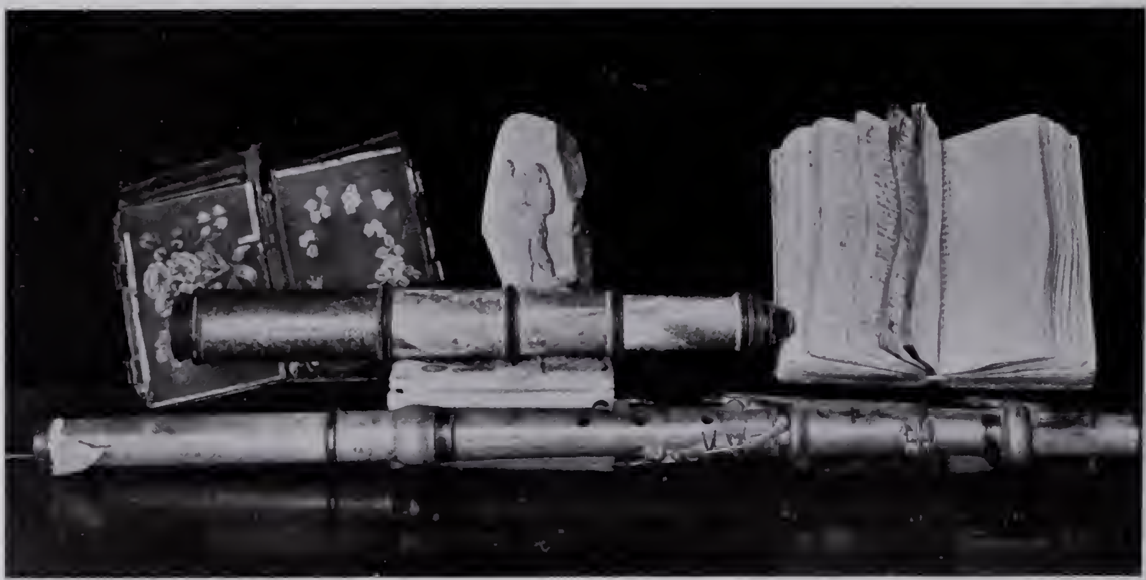
A BUJDOSÓ.

Volt egy időszaka tanuló-ifjú éveimnek, amikor a régi Vasárnapi Ujság ócska évfolyamain kívül, semmiféle más olvasmányban nem részesülhettem. Egy pusztai házban éltem az öreganyámnál és a háznál a kalendáriumon kívül csak a megfakult Vasárnapi Ujság találtatott. Talán százszor is végigböngésztem a régi ujságokat és ezért sok képre, sok olvasmányra emlékszem még manapság is. Az ötvenes évekbeli fametszetek, a régi novellák és a gólyafészkes házikó a címlapon talán örökre emlékezetemben lesznek.

Különösen egy régi fametszet jut ma az eszembe, amelynek a címe ez volt: „Utazás az alföldön zivatarban". Esőverte pusztai tájon, tengelyig érő sárban bandukol egy parasztszekér. Az utasoknak az orruk sem látszik az akkor divatos szűrgallér-köpenyegből. Es a kocsis a levegőbe emeli ostorát. Az utasok ketten vannak, egy nő, meg egy férfi. Megy a szekér az alföldi pusztaságon és a lovacskák ugyancsak erőlködnek, hogy előre jussanak a fekete sárban. A képhez az akkor divatos magyarázatot pedig Jókai Mór írta. S megírta benne, hogy így utazott ő is valamikor szeretett Rózájával végig az alföldi pusztákon, bujdosva, menekülve . . . S ezért elevenedik meg előttem legelőször a régi fametszet, mielőtt feladatomhoz, Jókai bujdosásának a történetéhez fognék. A parasztszekér megy-megy az úttalan úton, az utasok köpenyeikbe rejtőznek és áldják a mindent eltakaró sűrű záporesőt. A költő és a színésznő egymáshoz simulnak, egymás kezét fogják és a tekintetük összekapcsolódik. Olyan szerelemmel ülnek egymás mellett, amilyenről nekünk manapság már csak akkor lehet fogalmunk, ha Jókai-regényt olvasunk. Hiába mondják a bölcselkedők, hogy a szerelem mindig egyforma volt és lesz. Nem, nem, a szerelemnek is voltak korszakai, amikor megnyilvánulásaiban, formáiban, mindent átalakító tulajdonságaival nagyszerűbben, mondhatni ünnepélyesebben, jámbus-lábakon jelent meg a közvélemény előtt. Ekkor a negyvenes évek színészkedő, pózoló, mesterkélt korszakában, — a köztudatban élt a Petőfi szerelme. A legnagyobb lírikus sem tudta szerelmét olyanformában a nyilvánosság előtt megbeszélni, hogy bizonyos színészies cafrangok ne jelentkezzenek a boldog szerelem megéneklésében. Ahány szerelmes szív akkor Magyarországon dobogott, mind úgy akart szeretni, mint Petőfi szerette Juliskáját. Hogyne kívánta volna Petőfit követni a szerelem tudományában a jó barát, Jókai Mór, amikor pláne Laborfalvi Róza sokkal alkalmasabb és tanultabb volt színésznő létére a szerelmi érzelmek, formák és játékok végigcsinálásához, mint a fiatal Szendrey Júlia, aki mégis csak könyvekből ismerte csupán odáig a szerelmet, amíg Petőfi igazában meg nem ismertette vele. A legőszintébb, a legigazibb szerelem sem nélkülözte e korban azt a bizonyos rivaldai-irányt, amelyet

manapság nem tudunk már megérteni. A kor volt olyan, hogy letérdeplés, deklamáció és sóhajtozás nélkül nem lehetett hinni a szerelemben és Róza bizonyára szerette a görögtüzes romantikát a privát életben is, hisz a másik élete, a szinésznői élete, tökéletesen a görögtüz és a romantika jegyében folyt le.

És ezért kell, hogy nagyon boldogok lettek légyen, amikor az alföldi pusztaságon zuhogó záporesőben menekültek az ismeretlenség felé — a halál, a börtön elől. A kötél, amelynek árnyéka ott lebegett minden magyar feje felett, a golyó, amely röppenve furódott a honfi szivekbe, a rejtelmes messzi börtönök, amelyeknek borzalmait akkor még csupán csak sejteni

Jókai-emléktárgyak

lehetett, — a szörnyű veszedelem, amely Gyulán menekülés közben összetalálkoztatta Móricot Rózával, talán csak arra volt jó, hogy fokozza szivük szerelmének regényességét. A halál gondolata nem dermeszthette meg a két romantikust, hisz íme együtt vannak, egymás kezét fogják, egymás szemébe néznek, amig a parasztszekér csendesen gördül tova a bujdosók utjain.

Az asszony menti a férjét.

A szinésznő szökteti a költőt.

A szerelmes nő, — a korban, észben és tapasztalatokban gazdagabb nő erős karjaival átölelve a gyöngéd, szőke ifjút ragadja magával, hogy megmentse szerelmének, boldogságának.

A költő szomorú volt és csupán az tartotta vissza a végső kétségbeeséstől, hogy a felesége, a derék, hatalmas Róza szoritotta a kezét és csókolgatta az arcát.

— Mi lesz velem ? mormogta elgondolkodva a költő. — Te sem lehetsz örökké mellettem. Elpusztulok egyedül, kétségbeesésemben.

— Nem fogsz elpusztulni. Mert neked élned kell a honért.

— A hon elveszett. Nincs már többé Magyarország. Nincs többé szükség magyar iróra.

— Tehát élned kell értem, Móric. És amig az én szerelmemet birod, amig az én karom tart téged átölelve, esküszöm neked itt Isten szabad ege alatt, hogy addig nem érhet bántás, addig biztonságban van az életed.

A költő megcsókolta Róza homlokát.

— Te vagy az én védő-angyalom. Szeress, Róza, kérlek, nagyon szeress, mert a te szerelmed most már az egyetlen, ami megmaradt életemből. Ments meg, rejts el, Róza és én örökké foglak szeretni, úgy, ahogy férfi még soha sem szeretett.

Az eső zuhogott a pusztaság felett és bealkonyodott az idő. Se közel, se távol nem látszott emberi lak, sem falu, sem csárda, pedig csuromvíz volt már a ruhájuk.

A költőt a hideg borzongatta, pedig még csak augusztusban voltak.

— Hová megyünk, Róza? Meddig tart ez a céltalan bujdosás? Egyszer csak úgy is reám bukkan az ellenség és akkor elveszett minden.

— Ismétlem, ne félj, mentve leszel. Már hetek óta foglalkozom én a gondolattal, hogy hol találok számodra alkalmas rejtekhelyet, ahol veszélytelenül megvonulhatsz a vész elől. Előbb azon gondolkoztam, hogy külföldre szöktetlek, ott lennél mégis a legnagyobb biztonságban, de azt az én lobogó szerelmem nem birja ki, hogy esetleg esztendőkig ne lássalak. Beláthatod, hogy veled nem mehetek, mert a színészetet nem hagyhatom el. Mi lennék én, ha többé színésznő nem volnék? Elmúlna egyszer tán a te szerelmed is, ha többé színpadon nem láthatnál. Hisz ott szerettél meg, ott ébredt fel szíveinkben a mindenható szerelem, a színpad varázslatos világában. Ezért itthon kell maradnod a házában, ahol néha, titkon meglátogathatlak, megcsókolhatlak, bátoríthatlak.

— Hol van olyan hely e feldúlt honban, ahol biztonságban érezheti magát a bujdosó magyar?

Róza megsimogatta a költő arcát.

— Ha számításom nem csal, holnapra elérjük azt a helyet, ahol az eget nem borítják a vész fellegei. Van egy kis falu a Bükk rengetegében, alig néhány száz pór lakja a helységet. Szénégetők, földmívesek, egyszerű emberek, akik nem törődnek azzal a világgal, amely az ő falucskájuk határán túl vagyon. Telepi Györgynek, a komikusnak, van itt férjnél a nővére Csáki Bénjámin földbirtokosnál. Abban a házban te biztonságban leszel. Az egyszerű, derék emberek bizony nem árulnak el soha. A Bükk rengetegében senki sem fog keresni.

Jókai pipagyűjteményéből

— A kezedben van az életem, Róza. Azt teszel velem, amit jónak látsz. Hadd rejtsen el a sötét Bükk az ellenség elől.

A kocsis, aki eddig csupán hátát mutatta utasainak, most megfordult. Kerek-képű, fekete bajuszú, elszánt arcú fiatal férfi volt a kocsis. Izmos vállai nem közönséges testierőt sejtettek a férfiban.

— Kérlek, Jókai, szólalt meg, — az alkonyatban valami falut veszek észre a távolban. Jó lenne, ha elfoglalnád helyedet mellettem. Az inasnak nem szokás úrnője mellett ülni még a mostani felfordult világban sem.

— Igaza van Rákóczy uramnak, — mondta Róza. — Eredj csak fiacskám a kocsisülésre. Pedig be fáj a szívem érted.

A takarókból, a meleg szépasszony mellől nem szívesen bontakozott ki a gyöngéd szőke költő. Háromszor is visszafordult, hogy összecsókolózzék a feleségével, mint aki messzi útra indul. Rákóczy János — Kossuth egykori titkára, menekülésben társa a költőnek, — dörmögött is nagy fekete bajúsza alatt:

— Ráérsz a csókolózással, Jókai. Tartsd meg csókjaidat arra az időre, amikor majd igazán búcsút kell venned Róza asszonytól.

A költő erre a szóra halaványabb lett a rendesnél és szótlanul, némán foglalta el helyét Rákóczy mellett. Hallgatta is, nem is a bronzarcú férfi beszédét, aki jövendő terveit mesélgette. Beáll valami urasághoz kocsisnak, ahol senki sem fogja sejteni kilétét.

— Valahová a Szepességbe megyek, ahol senki sem ismer, — mondta. — Aztán majd csak kibírom valahogy a bújdosást a kocsiskodással. Szeretem a lovat.

Valami nótát kezdett hegyesen fütyörészni és a lovak közé csapott. Az inas az ülésből hátranézett és könnyes szemmel rebegte:

— Róza, Róza, mi lesz velem, ha többé nem látlak?

— Minden hónapban meglátogatlak, fiacskám... De most már elég legyen a sírásból. Itt vagyunk a falu szélén.

Jókai ásvány- és csigagyűjtemény-szekrénye

*

Egy hosszútermetű kálvinista pap ült a sakktábla felé hajolva a paplak udvari szobájában és minden figyelmét a sakkfigurák kötötték le. A hosszúszárú pipa kialudt szájában és a pap szórakozottan szívogatta az üres pipát. Nagycsontú, nagyfejű barna ember volt a pap, akinek arcán mély barázdákat vont az idő, habár még nem lehetett koros ember. Levendulaszag terjengett a szobában és vastag egyházi könyvek álltak a sarokban.

A sakktábla másik oldalán fejét karjára támasztva egy szőke szakálú, kékszemű, halaványarcú fiatalember ült. A tekintete neki is a sakktábla figuráira volt szegezve, de azon a tekinteten látszott, hogy a mögötte levő gondolatok nem a sakkfigurákkal foglalkoznak, hanem valahol messzi-messzi járnak, messzi a sakkozó Rácz tiszteletes úrtól, messzi a tardonai paplaktól.

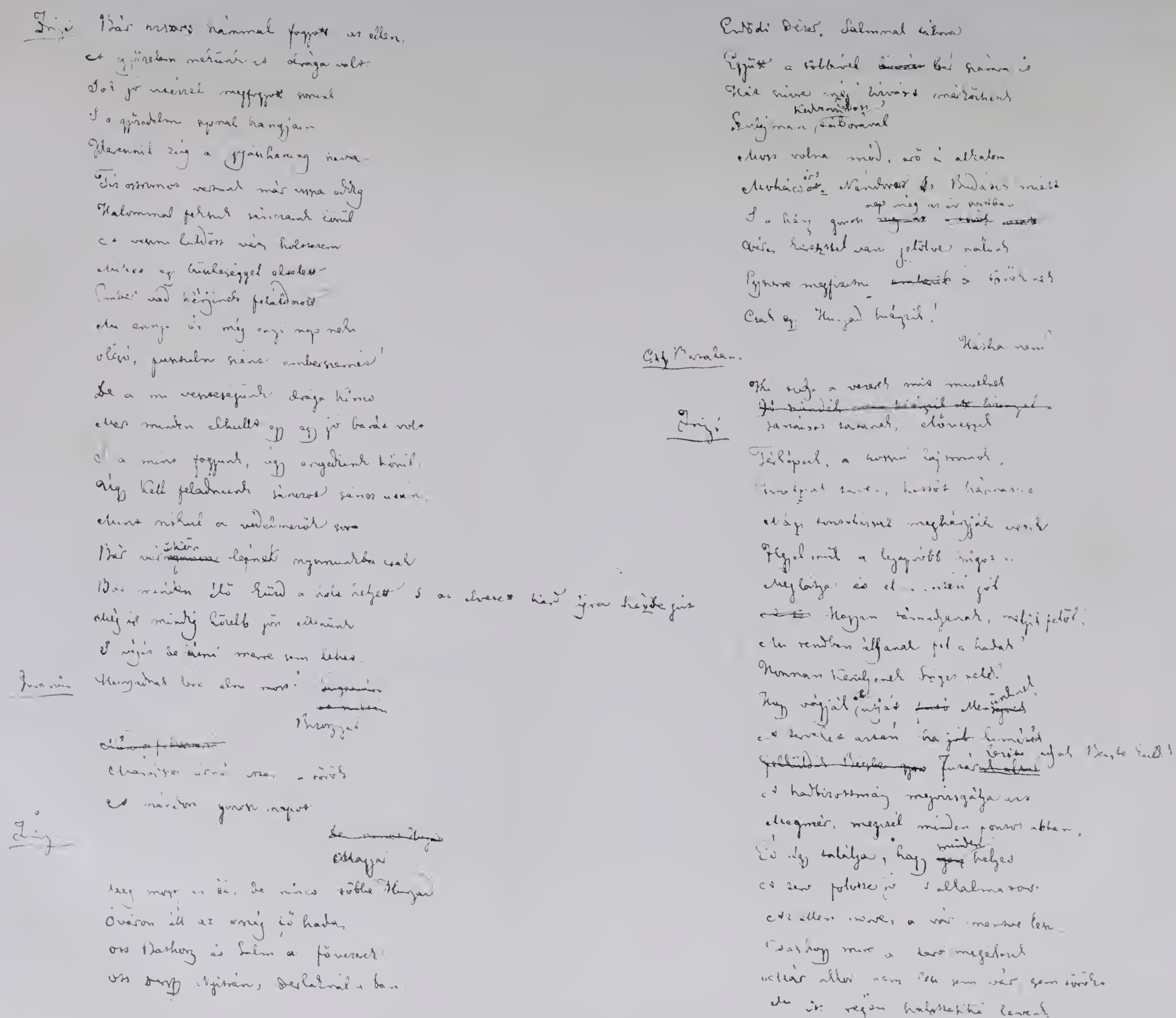
— Önön van a húzás sora, tisztelt barátom, — mondta a pap, miután hosszas fontolgatás után mozdított egyet a sakkfigurán.

A szőke ifjú összerázkódott a megszólításra és ideges nyugtalansággal emelkedett fel.

— Hagyjuk a játékot mára, tiszteletes úr, holnap folytatjuk a játszmát nyugtalanság gyötör. Rózáról egy hónap óta nem hallottam hírt.

A pap nyugodtan emelte fel a fejét. Azok közül a megfontolt, csendesvérű emberek közül való volt, akik talán még akkor sem csodálkoznának valami szerfelett, ha ágyú dördülne el a székük alatt. A természetben, a magányban, a csöndességben élő embereknek az a kiválasztott boldog nyugalma látszott a tardonai papról, aki az élettől többé már semmit sem akar, mint azt, hogy minden megmaradjon a régi rendben. Némi szemrehányással csóválta meg a fejét, mialatt a sakkfigurákat elrakosgatta:

— Hiába, a költők vérmérséklete mégis csak másforma, mint a miénk. Nem értem önt Jókai úr, mit nyugtalankodik örökösen? Hisz a múlt hónapban is itt volt őnagysága!

Töredék a „Szigetvári vértanuk"-ból Jókai kézirata

Valóban csak egy szerelmes menyecske képes arra, hogy ezt a rengeteg utat megtegye a fővárosból Tardonára. Én bizony nem vállalkoznék tíz esztendeig sem ilyen nagy útra.

— Tiszteletes úr, bizonyára nem volt sohasem szerelmes, — mormogta a szőke ifjú.

— Dehogy is nem voltam, — kiáltott fel a hatalmas pap. — Voltam és vagyok is én hűséges hitvesembe szerelmes, de már csak így a magam módja szerint.

— Hát a féltékenységet ismeri-e tiszteletes úr? Amikor a levegőre, a szélre, a lehetetlenségre is féltékeny az, aki szeret? A szinpad, a szinház nagyon alkalmatos arra, hogy elfelejtesse velünk szivünk bánatát, hogy elszórakoztasson, elaltasson a fájdalom elől?

A pap legyintett és pipára gyújtott:

— Tekintetes úr, már megint olyanokat beszél, amire én nem mondhatok mást, minthogy bolondság. Nincs olyan szinháza a világnak, amely elfelejtetné őnagyságával a tekintetes urat. Szereti önt az a derék, gyönyörű asszony, ahogyan csak asszony szerethet. A minapában is nem eljött pórnő ruhájában, gyalogszerrel, úttalan-utakon, hogy tekintetes urat láthassa? Tekintetes úr a hibás, nem hallgat a szavára. Őnagysága azt mondta, hogy írjon, dolgozzék, a munka a legjobb orvosság. A tekintetes úr pedig még csak a kezébe sem vette azokat a pompás holló-tollakat, amelyeket én szedtem az erdőn. Pedig lehetne irogatni, senki sem zavarná.

A szőke ifjú szomorú mosolylyal fordította el a fejét:

— Vajjon kinek írnék? Hisz azt se tudom, hogy van-e még ország, van-e még nemzet, amelynek költőkre vagyon szüksége?

— Hát ez is igaz, — vélekedett a pap. — Dehát dolgozhat az ember a saját passziójából is.

— Én nem dolgozom passzióból, — felelt a szőke költő és vállat vont. — Én már csak akkor tudok írni, ha van egy ország, amelyik elolvassa munkámat. Őszintén megvallva, soha sem dolgoztam volna, ha nem lett volna muszáj. A „muszáj" nagy úr és az adta mindig kezembe a tollat.

Jókai kártyaasztala

Rácz tiszteletes úr erre nem tudott mit felelni. Elhallgatott és a levegőbe nézett. Később hosszas hallgatás után rukkolt csak ki avval, amit gondolt:

— Én pedig azt hittem eddig, hogy a tekintetes úr azért írt, mert belső ösztöne parancsolta. Kár, igazán kár, hogy megíratlan marad a sok szép történet, ami itt a Bükk rengetegében el volt idáig rejtve. A dédesi várrom, a Bükk sziklatömbje, az Odvas-kő vagy a Szentlélekhegyen lévő Pálos-kolostor romjai mind költő tollára volnának méltók. Bezzeg, az én kollégám, Tompa Mihály, nem lustálkodna a tekintetes úr helyén . . . Ősz és télhónap alatt megírta volna az egész Bükköt.

A költő elgondolkozott:

— Ki tudja: Tán megírom még én is valaha . . . De jobb erről nem is beszélni. Vége már az én életemnek.

Kezet fogott a pappal és elhagyta a lelkészházat. Karácsony hetében járt az idő, friss hó borította a Bükk rengetegét. A költő bekecsébe burkolózott, fejébe húzta báránybőr sapkáját és görbe botjára támaszkodva végigballagott a falun. Az az egy-két járókelő, akivel találkozott, tétova zavarral tért ki a fiatalember útjából, akiről Tardonán már régen meg-

állapították, hogy nincs rendben szegény egészen, hiányzik egy-két kereke . . . Ahogyan a görbe sétabotját eldobálja a réten, amint utána szalad a repülő botnak, majd a fából farigcsált malmok, amelyekkel a patak partján órákig eljátszadozik, régen tudtul adták a becsületes tardonaiaknak, hogy a szegény szőke ifjú nem tisztaeszű. Úgy is bántak vele, mint gyermekkel vagy bolonddal szokás. Szépen kitértek az útjából.

A költő pedig végigment a falun és sem jobbra, sem balra nem nézve, ment felfelé egyenesen a rengetegnek, amerre a szénégetők keskeny gyalogútja kanyargott. Ismerte ezt az utat, megtette sokszor, hisz egyebet sem tett hónapok óta, mint bolyongott a rengetegben.

Elefántcsont-szobrok *Jókai Mór faragványai*

A természetnél keresvén gyógyulást szíve nagy sebére, de a természet nem tudta megvigasztalni. Hogyan is vigasztalódhatott volna meg, amikor nem tudta, hogy Magyarország-e az még, amit a Bükk sziklatömbjéről a messzeségben lát, vagy pedig valami idegen tartomány. A kis falucskába is eljutott az aradi gyásznap hire, megjött Komárom elestéről a hir. A felhők hozták, vagy a szél? Ki tudná azt, hogy a balhir mily rejtélyes utakon és módokon jut el mindenhová? A rengeteg szénégetője, az erdei pásztor, egy napon csak hirt kap arról, hogy a hazája elveszett, pedig esztendőszámra alig lát embert.

— Mi történt Petőfivel? — vetette fel magában néha a kérdést a költő.

— Petőfiről — a jóbarátról — senki sem tudott semmi bizonyosat. A hollószárnyú hir még nem merte teljes bizonyossággal tudtúl adni, hogy a csillag lefutott a magyar égboltozatról. Amint hogy régen elmúlott csillagoknak a helyén még mindig látni véljük a csillag ragyogását, pedig csak káprázik a szemünk.

A költő fölfelé haladt a rengetegbe. Eléré a szentléleki Pálos-kolostor erdővel boritott romjait. Itt szeretett merengeni, ahol száz esztendők előtti hallgatag szerzeteseknek fehér árnyai jelentek meg képzeletében. A néma pálosok nesztelenül suhantak tova a fák között és a költő tágranyitott szemmel, a lelkével nézett utánuk. Talán már ekkor látta valahol a rengeteg sűrűjéből kibontakozni „a barátfalvi levita" alakját. Csodálatos lelkében már ébredezett a dudorfalvi pap gyönyörűséges története, holott ő maga még mit sem tudott felőle.

Ott merengett a kolostor romjai között és a szivét talán jobban hasogatta a fájdalom hazája és saját sorsa felett, mint máskor. A „bujdosó" egyik legszomorúbb napja volt ez,

amikor szívébe férkőzött a kétség, a féltékenység messzi lévő hitves iránt. „Mindenki elhagyott, ő is elhagyott“ — gondolja a szegény „bujdosó“ — és lenn a mélyben, ahol a hegyi út kanyarog a falu felé, egy szán halad csörögve a havas tájon át. Amolyan fekete, rozoga szán, amilyent a szénégetők használnak. A törpe lovak nyakában keservesen zörög a kolomp.

A költő lelkét a bús csillagok világából ez a szánzörgés hozza vissza a földre. A szíve megdobban és a lélekzete elhagyja. Érzi, sőt biztosan tudja, hogy azon a csendesen haladó szánon ülő, bekötött fejű, kendőkbe burkolt nőalak senki más, mint az ő drága védőangyala.

— Róza! — kiáltja teli tüdővel, de a rengeteg elnyeli hangját.

Futva, sapkáját elveszítve vágtat le a bús romok közül, hogy visszatérjen a boldog, szerelmes életbe. Fut, mint aki eszét elveszítette, hogy megtalálja helyette szivét. Hegyen,

Jókai a svábhegyi kertjében

völgyön, rengetegen keresztül nyargal a szán után és midőn egy útkanyarodónál elébe kerül a járműnek, csaknem összeroskadva, szinte ájultan esik a karjaiba az imádott, a drága feleségnek.

Percekig nem tud megszólalni, csak a szeme él, gyönyörű kék szeme, amely mintha a menyországba nézne, midőn a Róza könnyteli szemébe néz.

Ott tartják egymást átölelve a bujdosó költő és a gyönyörű művésznő.

— Karácsonyi ajándékot hoztam Móric. Egy menedéklevelet Klapkától és egy tucat aranyat az édesanyádtól, melyiknek örülsz jobban?

— Neked, drága Róza! Tenélküled mit sem érne nékem a szabadság, sem édesanyám aranya. Te drága, te királynőm, te lelkem... Most már újra ember lettem, hogy téged látlak. A poklok borzalmas sötétjéből, a kétségbeesés, az öngyilkosság mélységéből szabadítottál meg. Rózám, a menyországban érzem magam.

Ernst Lajos gyűjteményéből

Kép a Terézvárosi 1872. évi képviselőválasztási mozgalomból

A BUJDOSÓ

Az asszony sírt, nevetett. És derék karjaival a kebléhez szorította az ifjút, akinek ő volt ekkor mindene.

A negyvenkilencediki karácsony talán a legboldogabb volt Jókai valamennyi karácsonya között. Akkor tért vissza halottaiból, akkor támasztotta fel a tetszhalott bujdosót az asszony csókjaival, szerelmével.

Kézenfogva mentek a falu felé és Jókai úgy kiáltozott a téli délutánban, mint egy játékos gyermek. Köveket ugrott keresztül és teli tüdőből nevetett, pedig az asszony már korholta is egy kicsit.

— Móríckám, a pap megírta, hogy nem dolgozol. Hát most ezzel vége lesz a henye, lusta életnek. Látom, hogy kezembe kell venni a dolgot, mert tökéletesen elrenyhülsz. A budai hegyek között, az Adlíczer vendéglőjében találtam neked egy szobácskát. Ott majd szépen bezárlak fiacskám és adok neked szép lilatintát, jó síma papirost, aztán esténkint felolvasod nekem azt, amit napközben írtál. Vége a vakációnak, Móric!

De Móric csak nevetett. Bánta is ő a munkát. Mellette volt a derék, hatalmas, szép asszony, aki abban az időben többet ért neki a menyországnál.

KRUDY GYULA.

A DICSŐSÉG ÚTJÁN.

Ennek a fejezetnek a címe Jókai egész élete történetének is a címe lehetne. Hiszen megadatott neki, hogy ifjúkorától véges-végig mindig a dicsőség útján járjon. A márciusi ifjú még szinte fiú volt, és máris dicsőítették. S azóta a magyar büszkeségnek legnemesebb nyilvánulásai közé tartozott az ő dicsőítése. Azóta az ő élete ok és alkalom volt a nemzet számára, hogy ilyen büszkén hivalkodhassék. S hogy egyre büszkélkedhessék. Eleintén talán másoktól megértetlenül, de azután másoktól, a nyugat kritikus kultúrájától is megbecsülten. Eleintén olyan idők jártak, hogy az önönmagunk előtt való büszkélkedés alkalmaira nagyobb szükségünk volt, mint arra, hogy büszkeségre való okunkat és büszkeséghez való jogunkat odakint is megbecsüljék. Nem arra a büszkeségre gondolok, amelyet a „szentelt fájdalom" keltett bennünk. Ehhez a büszkeséghez annyi jogunk volt, hogy ebben a jogban már szinte kimerült minden életjogunk. És élethez való minden tehetségünk is. Minden kincsünk, minden érzésünk, minden erőnk az a szentségesen szentelt fájdalom volt. De szükségünk volt más büszkeségre is. Olyanra, amely a magyar társadalmat a fájdalomban való büszke kimerültségből kiragadja. Olyanra, amely az élő energiákról való tudatból fakad.

A nagy írók, a nagy kultúremberek, a nagy politikusok azok közül valók voltak, akik ezt az éltető büszkeséget fakasztották. És jó volt, és szükséges volt, hogy a nemzet tudomást vegyen róluk, megértse őket és megbecsülje őket. Ezért mondom, hogy nagyobb szükségünk volt az önönmagunk előtt való büszkélkedés alkalmaira, mint arra, hogy büszkeséghez való jogunkat kint a külföldön is megbecsüljék. Annak az éltető büszkeségnek szükségessége magyarázza meg azt a kultuszt, amelyben az ötvenes és hatvanas években íróinkat részesítették. Még kisebb értéküek, még értéktelenek is részesei lettek ennek a büszke kultusznak; érthető tehát, hogy Jókai Mórt a vele való büszkélkedés folyton környékezte. Egyre fokozódva s egyre mélyebből fakadva. A megértésből. Soha írót úgy meg nem értettek, mint Jókait, és soha író úgy meg nem értette népét, mint Jókai a magáét. Ebben a megértésben semmi része sincs az alacsonyrendű ösztönök kielégültségének. Ez a megértés a legfinomultabb művészet magasságában érvényesül. Az író nem hízeleg a közönségnek s nem elégíti ki brutális kíváncsiságát, s a közönség nem is kívánja tőle, hogy kedveskedjék neki, hogy izgassa, hogy szolgálja. Az író mégis népszerű, és népszerűsége valóságos ünneplés. Jókai népszerűsége a magyar közönségnek legalább is akkora büszkesége, mint amilyen büszkesége Jókai a magyar irodalomnak. Jókai megértése és megbecsültetése magasabb rendű intellektuális nyilvánulás volt. S bárhogy változik is az irodalmi ízlés, még az is, amely új művészeti lehetőségek meg-

becsülésében gyökerezik, s amely fanatikusan keresvén őket, a régi művészeti értékek iránt kegyetlenné és kegyeletlenné lesz: az a viszony, amely Jókai művészete és közönségének megértő finomsága közt volt, a magyar intellektualitás történelmének egyik legbecsesebb s legérdekesebb nyilvánulása.

Fából faragott szobor
Jókai Mór faragványa

Jókainak és a közönségnek egymáshoz való szorosabb tartozandósága tulajdonképpen a múlt század ötvenes éveinek derekán kezdődik. Már addig is ismeretes a neve, már addig is népszerűség környékezi, mint a márciusi fiatalság egyik vezérét, már addig is a kedveltebb írók közé sorozzák, de a közönségen még nem uralkodik, művei még nem mennek eseményszámba, s még nem elégítenek ki közszükségletet. Jókai még csak érdekes, jó író számba megy, de csakhamar a magyar közszellem kifejezői közé kerül. Nemcsak a kifejezői, hanem a megformálói közé.

Már 1854-ben úgy emlékszik meg róla a Hölgyfutár, mint aki negyvenöt kötetet írt. Már akkor is egész kis könyvtárt töltöttek meg az írásai, pedig az a negyvenöt kötet a jubiláris kiadás száz kötetének negyedrészét sem teszi ki. De már köztük van a *Magyar Nábob* és a *Kárpáthy Zoltán*. Többi híres, szenzációs, izgalmas kötete még csak azután jelent meg.

A bujdosásból nyugodtabb viszonyok közé kerülvén, Jókai hamarosan újból hozzáfogott az íráshoz. Vagy mondjuk inkább, hogy folytatta soha abba nem hagyott irodalmi tevékenységét. Megint lapszerkesztő lett. Csak társszerkesztő, még pedig Vahot Imre „Remény“ című folyóiratánál. „A népdalok hősét“ s egész sor más novelláját Vahot lapja számára írta. Maga akart lapot kiadni, de sem a kiadásra, sem a szerkesztésre nem kapott engedelmet. Kompromittált ember volt, s a hatóság nagyon jól tudta, hogy az irodalomtól jobban kell félnie, mint akár a politikától. A hatóság kijátszása akkortájt az írásművészet legelsőrangú követelménye lett. A hatóság eszén való túljárásnak szinte legenyhébb formái közé tartozott az, hogy Jókai a gróf Festetich Leó alapította „Délibáb“-ot névtelenül szerkesztette.

Jókai élete története, bármennyire érdekesek is azok a fejezetei, amelyeknek nem annyira az író, mint inkább a férfi a hőse, mégis csak olyan, mint a tündöklő kép tündöklő kerete. Művei a kép, az íróval történt dolgok pedig a keret. A két tündöklés nem vetekedhet egymással: a képé mindig leveri a keretét. S ezért az ő élete történetének írója tulajdonkép egyebet sem tesz, csak elsorolja a Jókai-könyvek bibliográfiai adatait, s ezekhez az adatokhoz hozzáfűzi azoknak a körülményeknek leírását vagy megemlítését, amelyek között maguk a művek megjelentek.

1851-ben írja meg Jókai az ő első nagyobb regényét, az „Erdély aranykorát“. Első regénye tulajdonképpen a „Hétköznapok“ volt. Jókai még csak tizenkilenc esztendős volt, amikor megírta. Maga úgy nyilatkozik róla, hogy „az egész kecskeméti visszaemlékezés; zabolátlan

A TAROKK-PARTHIE

(LÁSD „JÓKAI A POLITIKÁBAN“ CÍMU FEJEZETET)
FERRARIS ARTHUR FESTMÉNYE
SVÁB KÁROLY GYÜJTEMÉNYÉBŐL

SZINNYOMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

Gajáry Ödön Sváb Károly Nedeczky Istv. Csernátony L. Odescalchy Gy. hrg. Podmaniczky Fr. br.
Jókai Mór Beöthy Alg. Tisza Kálmán Pulszky K. Mikszáth K.

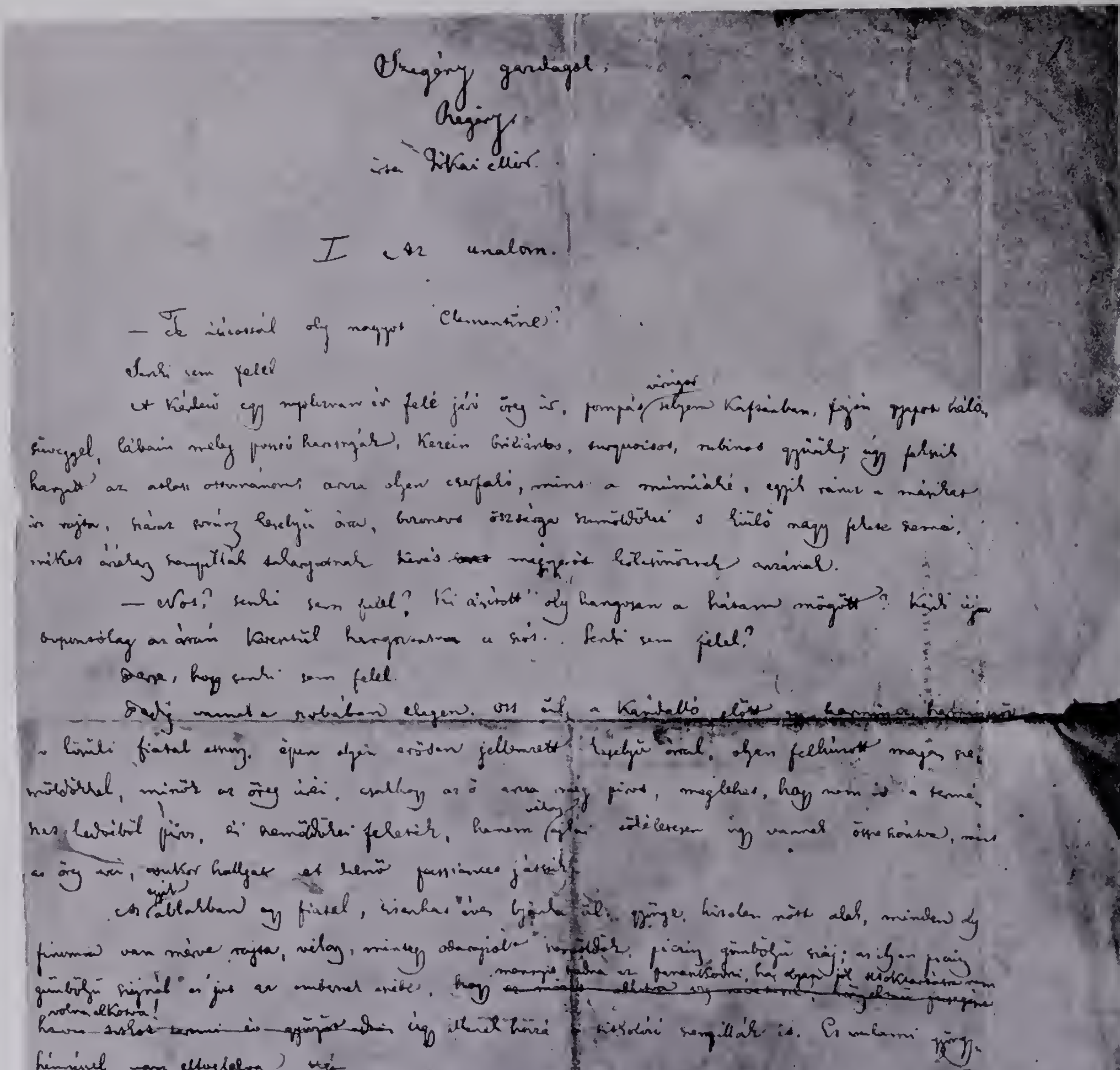
fantázia szüleménye; de itt-ott olyan leírásokkal, hogy most nem tudnék hasonlót írni." Első nagyobbszabású regénye, mint mondám, az „Erdély aranykora" volt. Már ebbe beleszól a francia romantikusok hatása. És benne is megnyilvánul az a fantázia, amelyet Jókai zabolátlannak mond, amely azonban éppenséggel nem az, hanem csak pompában gyönyörködö. Ezt a regényét a *Pesti Napló* számára írta. Ugyanez időtájt írja a Pesti Napló számára „A kétszarvú embert", a „Varchonitákat" s még egész sor novelláját. A közönség szívesen olvasta őket, s a *Pesti Napló* kedveltségét talán jóval fokozta a fiatal mesemondó, de a szíves olvasásból lelkes, lázas érdeklődés lett, amikor a Pesti Napló 1853-ban az „Egy magyar nábob"-ot közölni kezdte. Minden magyar olvasó tudja, hogy ez a regény mit jelentett a magyar elbeszélőirodalomban és mit jelentett Jókai pályáján. Ez a minden ízében magyar munka és folytatása, a „Kárpáthy Zoltán", hódítva ment végig az országon. Olvasókat nevelt, a magyar könyvet népszerűsítette, az irodalmat a köztudatban megalapozta. Ez a két könyv nagy kultúresemény volt. Olvasni tanított, olvasókat teremtett, s a könyvnek becsületet szerzett. Nemcsak a Jókai könyveknek, hanem a könyvnek általában. Maga Jókai írói munkásságának negyvenedik évfordulóján azzal számolhatott be, hogy munkáiból magyar nyelven kétmillió kötetnél többet adtak el. Magáról a „Magyar Nábob"-ról ugyanakkor azt mondja, hogy tizenkétezer példányban, „Kárpáthy Zoltán"-ról azt, hogy tizenháromezer példányban kelt el.

Az ötvenes évek derekán, 1854-ben megindult a „Vasárnapi Újság", amely azóta is megmaradt előkelő rangú képes hetilapnak. A magyar irodalomnak s a magyar társasélétnek számottevő fóruma volt ez az újság, s szinte természetes volt, hogy az akkor már vezetőrangú Jókai szerkessze. A lap kiadásának eszméje az övé volt, s a kiadó őt szólította föl, hogy a lapot szerkessze. De neve még folyvást a proskribáltak tábláján állt az osztrák kormány előtt. Nemcsak az övé, hanem valamennyi magyar íróé. A felelős szerkesztő minőségét egyiküknek sem adták meg. „Jó szerencsére volt egy írótársuk, a ki makacs betegség miatt az egész 48/49-i korszakot a graefenbergi gyógyintézetben töltötte és így nem lehetett a szabadságharcban kompromittálva: Pákh Albert, ezt neveztették ki felelős szerkesztőnek; de aki még azután is hosszú időkig a gyógyintézetben maradt. Ennek a firmája alatt szerkesztette Jókai a Vasárnapi Újságot".

És megírja török tárgyú és erdélyi regényeit. Majd hozzáfog a „Magyar Dekameron" megírásához. Közben pedig mindig ujságot szerkeszt. Pedig azt vallja, hogy az író, ha szerkesztőnek áll be: vagy rossz szerkesztő, vagy pedig az írói volta megsínyli azt, hogy jó szerkesztő. Megalapítja 1856-ban a „Nagy Tükör" című humorisztikus képes folyóiratot. Két év multán az „Üstököst", az első magyar heti élclapot alapítja. Híres alakjai, Kakas Márton, Tallérossy Zebulon ebben a lapban nagyhatású kritikusai a magyar világnak. Ez a lap volt az igazi „nagy tükör". Még akkor is, amikor homorú vagy domború tükörlapján torzképek jelentkeztek. Jókairól, az Üstökös szerkesztőjéről, ebben a könyvben Szabó Endre emlékezik meg s Jókait, a politikust is külön fejezet méltatja; ebben a rövid életleírásban, amennyire lehetséges, a komoly és a tréfálkozó politikusról nem akarunk szólni. A mennyire lehetséges ... hiszen Jókai minden ízében magyar volt, már pedig minden magyar minden ízében politikus, de meg Jókai a magyar lelkületnek nevelője és megszólaltatója is volt, a

Tájkép *Jókai Mór eredeti festménye*

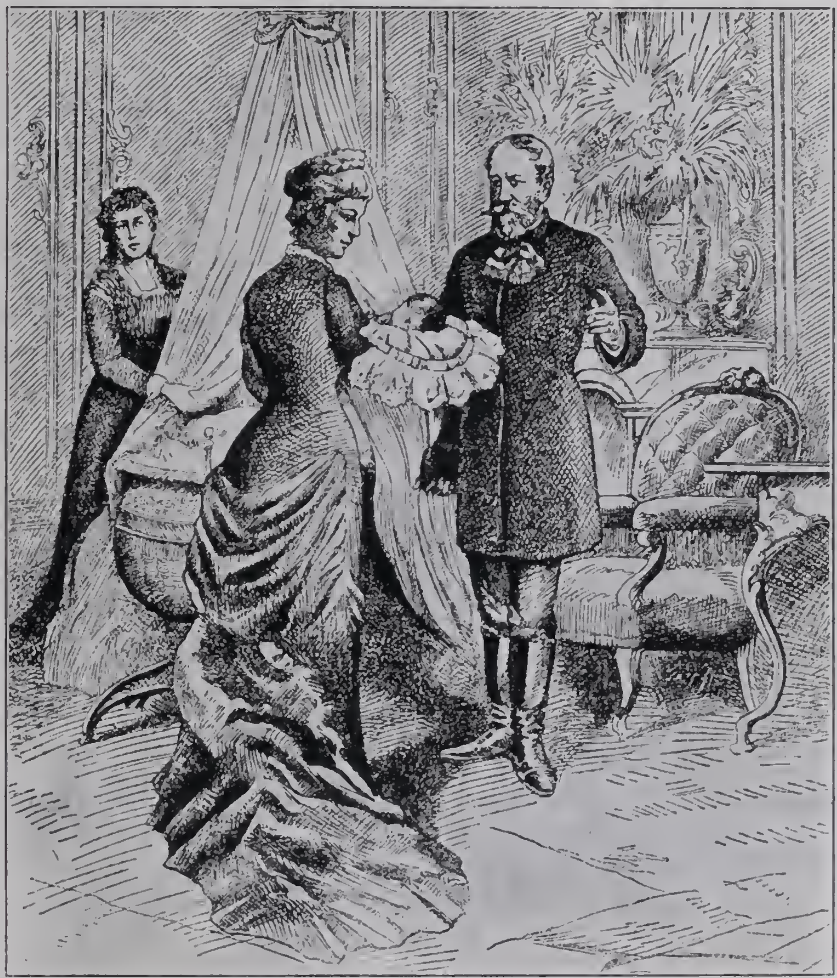

Szegény gazdagok.
Regény.
irta Jókai Mór.

I. Az unalom.

A „Szegény gazdagok" kéziratának első lapja

magyar világ festője és fejlődésének egyik formálója is volt: természetes tehát, hogy a politikával folytonos összefüggésben volt. A politikát kereste, mert közre akart működni annak az útnak nyomjelzésében, amelyet a nemzet a maga sorsának szánt, hogy ez azon közeledjék hozzája. S a politika őt kereste s kerülgette. Életének majd minden eseményébe valahogyan beleszólt. Hol irányitván, hol irányt megzavarván, hol bohókás epizódokat formálván, hol nagykomolyan jelentkezvén. Az a sajátságos politika, amely reális elemekkel romantikus játékot

Jókai Mór Erzsébet királynénál. Egy régibb bécsi ujság illusztrációja

játszott, és imponderabiliákból komoly realitást szőtt. A történelem úgy akarta s úgy intézte a dolgok folyását, hogy a magyar politikának a romantika útvesztőjén keresztül kellett az exigenciák megbecsüléséhez eljutni.

Ez a sajátságos politika, amely akkortájt majd minden magyar ember életére kihatással volt, lépten-nyomon beleszólt, beleavatkozott Jókai Mór életébe is. Hiszen nem a „minden magyar" közül való volt ő, hanem az elsők sorában várta az ég villámait, a földindulást, a katasztrófákat és a kis kellemetlenségeket, a tragikum jelentkezéseit s a komikum nyilvánulásait.

Ime 1858 december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia beválasztja őt levelező tagjai közé. Ez az aránylagos késedelem is a politika müve. Hiszen az akadémia igazában már nyolc évvel előbb 1850 ben tagjai közé iktatta öt. Csakhogy akkor a magyar tudományos akadémiának nem volt szabad közgyűlést tartania: „Én tehát — írja Jókai — olyanformán lettem tudóstársasági taggá, hogy az akadémiai igazgató-tanács ajánlatára az akkori katonai főparancsnokság által neveztettem ki. Nem hiszem, hogy a kerek földön volna még valaki, aki hasonló úton jutott a halhatatlanok sorába".

A Vasárnapi Újságban, a Jókai Országos Nagy Naptárában, az Üstökösben, egyéb almanachokban, naptárakban, folyóiratokban szinte nap-nap után jelennek meg újabb művei. Novellák, regények, versek, cikkek, kritikák. Megjelenik a „Törökvilág Magyarországon", a „Janicsárok végnapjai", a „Szomorú napok", a „Régi jó táblabírák", az „Elátkozott család", a „Szegény gazdagok". Mindmegannyi nagy koncepciójú regény. A kisebb művek raja környékezi őket. Drámái is feltünést keltenek. Egyik-másikat lelkesedés fogadja. A „Dózsa György", a „Szigetvári vértanuk" mélységesen megragadják a közönséget, s nagy hatást kelt „Dalma" is. A maguk erejével is hatnak, de sikerük igazi okát, hatásuk titkát maga Jókai jóval később így magyarázta: „A költészet nimbuszába burkolt hazaszeretet és szabadság eszméi megtalálták a fogékony kebleket. A szinpad volt a parlament helyettesítője". A szinpadon magyar szónoklatot hallhatott a nemzet, s e szónoklat rejtek utakon, a titkos megértés útjain hozzáférkőzött a nemzet érzéséhez. Jókai szinműveinek első nagyobb gyűjteménye 1860-ban jelent meg. E gyűjteményben benne van a „Könyves Kálmán" a „Murányi hölgy" és „Manlius Sinister" is.

A következő év a politikai ébredés nagy esztendeje volt. Tavaszi áhitat uralkodott el a lelkeken. A bizakodás áhitata. S a politika megszünt lírai hangulatnak lenni, gyönyörűséges reálitással jelentkezett. Jókai is az aktív politikusok közé állt. A siklósi kerület követnek választotta, s ő a határozati párthoz csatlakozott. Első parlamenti szónoklatát 1861 május 24-én mondotta. S már akkor is mint művészeti alkotás hatott a beszéde. Pedig akkor még nem uralkodott el az az elfogultság, hogy a politika s a költészet egymással meg nem férő elemek. Akkor még az írók voltak a legpolitikaibb elemnek, a nemzeti lelkületnek, irányítói, megszólaltatói. Ezt az elfogultságot azóta a csakis politikusok gyökereztették meg. Talán féltékenyek, talán irigyek voltak azokra, akik olyan nagyon közel jutottak a néplélekhez. S a politikusok ravaszságának felült az esztétika, s tételei közé iktatta azt, hogy a költészet s a politika, tehát a költő és a politikus nem fér össze. Jókai, aki az utóbbi évben a mesterkedésre kényszerített magyar politikának egyik legügyesebb mestere volt, egyszerre csak beleütközött abba az elfogultságba, hogy mint költő csakis művész lehet, tehát nem lehet igazi politikus. S már akkor inkább mint stilisztikai és művészeti remekléseket fogadták politikai beszédeit.

Hanem azért Jókai testestül-lelkestül rávetette magát a politikai küzdelemre. Testestül-lelkestül, tehát sohasem féktelen szenvedelmességgel, sohasem elszánt radikalizmussal, és sohasem a lelkesedés követelte lelkiismeretlenséggel vagy a lelkiismeretlenség által szentesített ravaszsággal. Mindig felsőségesen nézett végig a politikán, a maga politikai mesterkedésén is. Kivülről nézte azt a forrongást, sürgés-forgást, tülekedést, amelyről azt hitte, hogy a kellő közepén vesz benne részt. Kivülről, felülről: a humor szögletéből vagy az elemeket pompájuk értéke szerint rendező művész magasságából.

1862-ben a Magyar Sajtó szerkesztője lesz, majd 1863-ban a Hon-t alapitja meg. A balközép nagy napilapját. Már öt hét multán a katonai törvényszék elé kerül. Gróf Zichy Nándor „Alapkérdéseink" címü cikke miatt. Csendháborítás címén egyesztendei börtönre

ítélik s nemessége elvesztésére. A cikk íróját, gróf Zichy Nándort ugyanilyen büntetés éri. Meg is kezdik fogságukat a budai József-kaszárnyában, de egy hónap multán a király megkegyelmez nekik.

1862-ben írja a Pesti Napló számára „Az új földesur"-at. Ez a többi regényéhez viszonyítva rövid regény a maga nagyszerű kompozíciójával, alakjai realitásával, romantikából és társadalmi és politikai tendenciából egyberótt meséjével, hatalmas humorával s az érzelgést is megkapó emberi voltával nagy szenzációt keltett. Talán a „Kárpáthy Zoltán"-nál is népszerűbb lett.

Ugyanebben az évben jelent meg a „Politikai Divatok" című regénye. Ez a könyv Laborfalvy Róza ünneplése. „Aki elolvassa „*Politikai Divatok*" című regényemet, ott a főalakban sokszor ráösmerhet." — írja Jókai a „Negyven év visszhangjá"-ban. „Hogy keresett fel bujdosásomban, hogy szabadított meg ezer veszély közül, hogy jött velem fényes életmódból hosszú nyomort üldözést, halál-rettegést viselni a szabadságharc alatt."

Jókai munkaközben

Az 1865-i országgyűlésen is a siklósi kerületet képviselte, s azóta 1897-ig, amikor a király a főrendiház tagjává nevezte ki, országgyűlési követ volt. A balközépnek is, majd a szabadelvűpártnak vezértagja. A pártok hivatalos lapjainak szerkesztője. Eleintén lelkes harcosuk is, később már inkább csak szemlélődő bölcsük.

Jókai politikai pályáját, mint már említém, nem taglalom. Külön fejezet méltatja a nagy írónak irodalmi és emberi szempontból érdekes politikai szereplését.

A hatvanötödiki országgyűlés, de főkép az alkotmány helyreállta óta Jókai élete, az íróé, nem a politikusé, csupa gyönyörűséges béke. Néha-néha az anyagi gond megzavarja ezt a békét, de a felsőséges humor ezen a zavaron is átsegíti a költőt. És a nemzet kötelességtudása is, amelynek mindig akadt ébresztője. Hol a kormány, hol kiadók, hol maga a koronás király.

A hatvanas évek végén s a hetvenes években a politikai párthoz tartozandóság egy-egy hevesebb harci kirohanásra bírja őt, a politikai újságok szerkesztőjét; a társadalmi élet kritikája is meg-megszólal tárcacikkeiben s vezércikkeiben, de a sok írás csak olyan az ő nagy alkotásai mellett, mint a robogva száguldó nagy gép mellett a gép kürtőjéből ki-kitoluló szikra-eső. S hogy ezt a talán triviális, talán nem is jellemzetes hasonlatot végig gondolom: kedvem volna a költő életének eseményeire is alkalmazni. Bármily érdekesek is, bármennyire arra valók is, hogy regényt formáljunk belőlük, mégis jelentéktelenek Jókai munkásságának

eseményei mellett. Kétségtelen, hogy Jókai, az ember, a legértékesebb jelenségek közül való, mégis eltörpül Jókai, az író mellett. S a legigazibb Jókai-életrajz tulajdonképpen a Jókai-művek bibliográfiája.

Hogy Jókai elfoglalja a társadalomban s az irodalomban az őt megillető helyet, s hogy nagyságának súlya összezúzza a politikai elfogultságot: Jókai élete olyannak látszik, mint amelynek már nincsenek is eseményei. Az írók vezérüknek vallják, a nemzet a maga legjava kultúrbizonyságának tartja őt, a külföld tiszteli, s a társadalom ünnepli. A magyar társadalmat még akkor nem érte az a megismerés, hogy összetevő erőinek dolgában kutatást kell rendeznie, s ez az öntudatlanságba merült s a maga igazi összetétele dolgában teljesen ignoráns társadalom még nem látja az irodalomnak azt a föladatát, hogy világot vessen arra az igazi

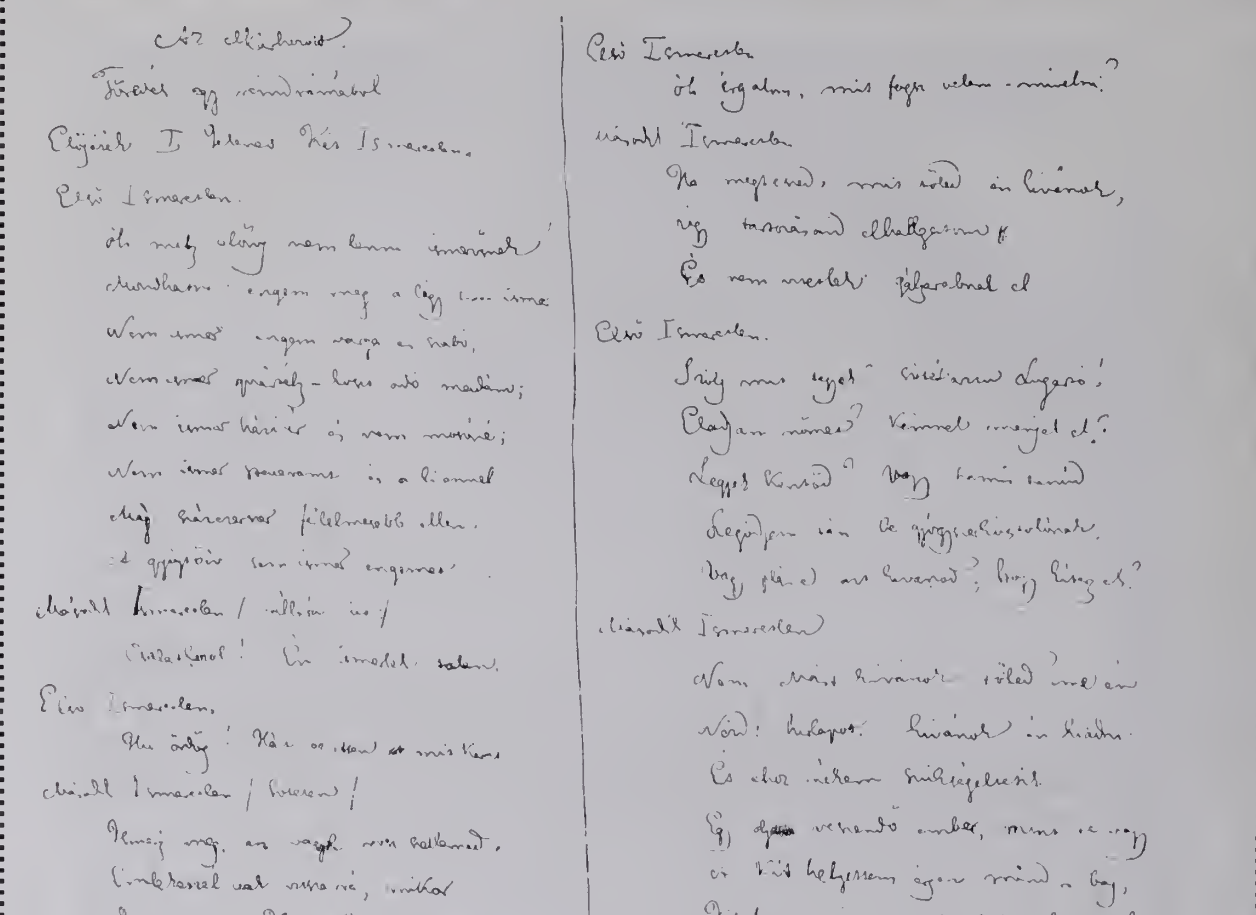
A koltói kastély — *Jókai Mór rajza*

összetételre, nem követeli tehát Jókaitól sem azt, hogy nagyszerű látótehetségével belenézzen annak az összetételnek titkaiba s nagyszerű intuíciójával belevilágítson a társadalmi erők, az emberi nyilvánulások mélységébe. Jókait, az írót, Jókait, a vezért nem éri más kritika, csak a művészeti elfogultságé. Ez pedig alig volt hallható a nagy, az általános hódolat mellett.

Még 1865-ben megjelent a „Mire megvénülünk" című regény, 1867-ben a „Szerelem bolondjai", 1869-ben a „Kőszívű ember fiai". Valamennyit lázas érdeklődéssel fogadták, de valamennyinek hatását fölülmúlta az 1870-ben megjelent „Fekete gyémántok"-é. A következő év meghozza az „Eppur si muove"-t, az 1872. év pedig „Az arany ember"-t. Már ekkor az a nagy közönség leste Jókai regényeit, amelyet ő toborzott a magyar könyv s a magyar irodalom számára. S ez a nagy közönség az „Arany ember"-t ünnepelve fogadta. Talán egyetlen magyar könyv sem hatott olyan intenzíven, mint ez a tündöklő mese, amelyet a szavak, helyzetek, a képek pompájában való gyönyörködés alkotott meg. Pedig írt Jókai nála fantasztikusabbat és szertelenségében is emberibb regényt. Ugyancsak 1872-ben jelent meg, a „A jövő

Jókainé-Laborfalvy Róza sírja a köztemető-úti temetőben

„Az elkárhozott", Kakas Márton verse — Jókai kézirata

század regényé"-nek hívták s ugyancsak szenzációt keltett. Ma már szinte érthetetlen, hogy mi minden mehetett csudaszámba — tegnap. Ma már a holnaputánt meglátó profécia sem csuda. De akkortájt a tudás és sejtés szertelen ölelkezésének tartották azt a fantáziát, a melyektől a következő percek képe megszületett. Ma már megtanultuk a holnaputánt még fantázia nélkül is előre meglátni.

A fuzió után Jókaihoz az udvar is közeledik. A király 1876-ban kitünteti a Szent-István-rend kiskeresztjével s Jókai méltóságos úr lesz. De már akkor az egész nemzet Isten kegyelméből való „kegyelmes úr"-nak tartja. Az egyik *„költő király"*-nak; a másik Arany János volt. A közvélemény bölcsen megformálta ennek a két-király-rendszernek alkotmányát. Az egyik király a vers birodalmában uralkodik, a másik a prózáéban, s mindegyiküknek tartománya van a másiknak birodalmában is. Arany János prózai írásai remekművek számba mennek s Jókai Mór versei népszerűek. S hogy Arany János meghal, már csak egy királya

Jókai kis jegyzőkönyvei

van a magyar költészetnek. Jókai Mór. Később egy-egy trónkövetelő osztozkodni akar vele, de a nemzet nem koronázza meg. S egyhamar nem is lesz költőkoronázás.

A hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek meghozzák Jókai többi nagy regényét, az „Enyém, tied, övé"-t (1875), az „Egy az Isten'-t (1877), a „Szép Mikhál"-t (1877), a „Rab Ráby"-t (1879), a „Szabadság a hó alatt" (1879), az „Akik kétszer halnak meg" (1880), a „Szeretve mind a vérpadig" (1882), a „Bálványos vár" (1883), a „Minden pokoklon keresztül" (1884), a „Lőcsei fehér asszony" (1885), a „Cigány-báró"-t (1885), a „Kis Királyok" (1886), a „Három márványfej"-et (1887), a „Tengerszemű hölgy"-et (1888), a „Lélekidomár"-t (1889), a „Fráter György"-öt (1892), a „Rákóczy fia" (1892), a „Két Trenk"-et (1892), az „Öreg ember nem vén ember"-t (1898). Minden évben legalább egy-egy nagyobb regény, s minden hónapban, minden héten, minden nap egy-egy kisebb regény, elbeszélés, elmélkedés, tárcacikkely.

1885-ben drámává alakítja át az „Arany ember"-t s óriási sikert ér vele. Majd dramatizália a „Fekete gyémántok"-at. „Cigánybáró"-jából operett-szöveget írnak — németül, hogy

Strauss János megzenésíthesse. S a híres bécsi muzsikus világszerte Jókai hírét szolgálja. És Jókait — a monarchia írójává segít megtenni. Már-már dualisztikus írószámba megy, amiért bécsi zeneművekhez szöveget szolgáltat, s amiért néhai Rudolf trónörökös híres irodalmi kezdeményezésében, az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben" című nagy etnografiai gyűjteményes munka kiadásában részt vesz. Ő lett a magyar kiadás szerkesztője. A szerkesztés munkája sokat hozta össze a trónörökössel s a királyfi s az író közt szinte

Tervvázlat az Üstökös rajzolója részére *Jókai Mór rajza*

baráti viszony támadt. Olyan, amely Jókai politikai magatartására s politikai megbecsültetésére is nagy kihatással volt.

1886-ban meghalt felesége, Laborfalvy Róza. Harmincnyolc esztendei házasságának lelkületére, művészetére, egész életére való hatását Jókai sokszor dicsőítő ünnepléssel jellemezte. „Feleségem irántam — írja egy helyütt — csak mint költő iránt volt szigorú, munkáimat megbírálta, s amit ő megjegyzett, az reám nézve oraculum volt." Élete vezérfényének hívja s azt mondja róla, hogy legnagyobb részét annak, ami életében sikernek nevezhető,

Jókai Mór üveges szekrénye és emléktárgyai

neki köszönheti. Felesége halála megtörte. Elbujdosott Olaszországba, s ott írta meg „Utazás egy sírdomb körül“ című rapszodikus munkáját, amelyben fájdalmát megrendítő művészettel szólaltatja meg.

És írja egyre újabb műveit. Regényeit és drámáit. Egész sor új drámával köszönt a színpadra. A „Helvilá“-val, a „Fekete vér“-rel, a „Levente“-vel. Kertészeti tanulmányokat, majd visszaemlékezéseket ír, hozzászól aktuális irodalmi és társadalmi ügyekhez, s tárcacikkei szinte nap-nap jelennek meg. Mintha erőszakosan demonstrálni akarná fiatalsága törhetetlenségét. S még egyszer elemi erővel érezteti fiatal lelkességét. A nép lelkének tüzéből lett, s ezt a tüzet lobogó lánggá szító lelkességét. Mikor 1894-ben Kossúth Lajos temetésén a nemzet gyászát tolmácsolta. Ez a beszéd legszebb remekei közül való. A külömben is megrendült nemzet megilletődve hódolt meg a nagyszerű művészet előtt, amely azt a monumentális gyászbeszédet megalkotta.

S a nemzet megünnepelte a költő minden ünnepét. Hatvanadik születése napja nagy országos ünnep, de egyenesen világra szóló ünnep az, amellyel az ország a költő ötvenéves írói jubileumát 1894 január 6-án megülte. Ez a jubileum adott rá módot, hogy Jókai Mór összes művei százkötetes ünnepi kiadásban megjelenhessenek. S arra is, hogy az ősz költő százezer forintnyi tiszteletdíjat kapjon, mintegy nemzeti ajándékképen a magyar közönségtől.

„Voltam szeretve és voltam gyűlölve, mint senki más“... írja Jókai abban az önéletleírásában, amelyet a newyorki „The Forum“ számára írt. A tündöklő jubileumi ünnepségen a költő ezt a visszaemlékezését megrendültségének könnyeivel kitörülhette, hogy azt írja helyébe: „szeretve vagyok, mint senki más“ ...

GERŐ ÖDÖN.

JÓKAI A POLITIKÁBAN.

Jókairól, a politikusról amúgy félvállról szoktak beszélni az emberek. „Nem volt nagy politikus." Prileszky Tádé bizonyára nem volt az, de ki törődött Prileszkyvel? Ellenben Jókaival az egész ország törődött és minthogy az egész ország olvasta, figyelte, mindenki tudta és mondta is róla, hogy nem nagy politikus. De mi és ki a nagy politikus? Ki tudja meghatározni a nagy politikus természetrajzát? Jókai egy fa volt abban „a nagy erdőben", amely nehány évtizeden át beárnyékolta az országot és úgy szavazott, amint Tisza Kálmán kivánta. Ebben az erdőben nem nőhettek nagyra a fák és hacsak fára volt szükség, hát inkább hivják azt a fát Jókainak, mint Bugac Dénesnek vagy Kárász Zebulonnak. Tisza Kálmán nem tudott úgy irni, mint Jókai, mégis tagja volt az Akadémiának, hát miért ne lehetett volna tagja Jókai a parlamentnek?

Az irodalom bizonyára többet nyert azzal, hogy Jókai politikus volt, mint a parlament. Mert a politikában a folyosó-párthoz tartozott és a folyosó, akkortájt még a legnagyszerűbb megfigyelő helye volt a magyar úri világnak. Jókai a folyosón telt meg a legszebb benyomásokkal. Beállott egy csoportba és hallgatta az embereket. Figyelte a beszédeiket. A tréfáikat, amelyeket a vidékről hoztak, a panaszaikat, amelyekben egy-egy vidék baja és nyomorúsága zokogott. Jókai mindent meghallott. Ha pedig érdekelte valami, ki nem fogyott a kérdezősködésből. Ha katonai dolgok kellettek valami regényéhez, elfogott a folyosón valami katonaszakértőt és azzal magyaráztatta magának a részleteket. Ha a bankügyekkel kellett foglalkoznia, Wahrman Móricot csipte el. Ha valamely vidéket nem ismert, az illető kerület képviselőjét vette egy-két órára maga mellé. Neki a parlament a folyosójáért volt értékes és a folyosó igy lett az irodalom hasznára.

Maga a politika azonban tényleg nem nagyon érdekelte Jókait. A politikai mesterkedés, a pártharcok intézése, a sok intrika és cselvetés, a sok számitás és vita rendszerint hidegen hagyta. Mindig a kolompos után szeretett menni és mivel a mandátuma révén sohasem akart elérni valamit, nem is törődött soha azzal, ami a parlamentben történt. Ha az erdő felállott szavazni, ő is felállott. Csak azután szokta megkérdezni:

— Mire szavaztunk?

Mert a beszédekre nem figyelt. A tekintete ugyan a szónokra volt irányitva, de a gondolatai az ő hősei között jártak és mig a szónok azt hitte, hogy Jókai

Jókai az íróasztalánál — *Ernst Lajos gyűjteményéből*

az ő nézeteire kiváncsi, addig egy-egy új regény született meg. Ezek a nézetek őt nem érdekelték. Nem is igen értett hozzájuk. Nagy ellenfelét és vetélytársát, Kemény Zsigmondot megidézi egyszer a cenzor és kötelező kijelentést kér tőle, hogy Jókai a Pesti Naplóban épp akkor megjelenő „Régi jó táblabirák"-ban nem fogja többé a közigazgatási szervezetet birálni és támadni. Kemény oblígót vállal érte.

Tervvázlat az „Üstökös" rajzolója részére *Jókai Mór rajza*

— Hát ismeri már a regény folytatólagos részleteit? — kérdi Woraffka, a cenzor.

— Nem.

— Hát akkor hogyan tehet kötelező kijelentést?

— Mert ismerem Jókait. Tudom, hogy fogalma sincs a régi közigazgatásról, a politikáról, a mostaniról még egyáltalán semmi. Hát nem is fogja kigúnyolni!

Keménynek nagyjából igaza volt, de Jókait bosszantotta a dolog és többé nem dolgozott a Kemény Zsigmond Pesti Naplójának.

Mert önmaga nem akarta elismerni, hogy ahhoz, hogy valaki sullyal birjon a politikai életben, vagy nagy és fényes névre, vagy kiváló tudásra és szónoki erőre van szükség. A neve

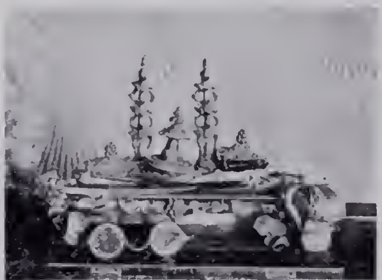
elég fényes volt, de ennek a fénynek nem volt elég ereje azokban a körökben, amelyek nagy politikussá teszik az embert. Ezt a fényt nem a születés, hanem a genie adta, ez pedig még nem udvarképes. A közügyeket, a szakkérdéseket meg tényleg nem ismerte, a szónoki képességében pedig nem a vitázó gúny, hanem a bájos, szelid humor volt a főtényező, ez pedig szintén nem alkalmas arra, hogy pártokkal, hivekkel vegye körül. Ő mindazonáltal komolyan vette politikai hivatását és negyvenkilencben Debrecenben, amikor a békepárt „Esti Lapok"-ját szerkesztette, ugyanolyan logikával fejtette ki politikai programját, mint 1861-ben, mikor mint a siklósi kerület országgyűlési képviselője először jelent meg, mint népképviselő, a parlamentben.

Azonban nagyon következetes nem tudott lenni a meggyőződéseiben és a detronizáció kimondása után még köztársaságibb lett, mint Kossuth. Amily vad gúnnyal támadta a demagóg Madarász Lászlót (ő leplezte le először, hogy a Zichy-féle gyémántokat elsikkasztotta!) és az ő szélsőséges radikálizmusát, ugyanolyan hevességgel izgatott már egy fél év multán a köztársaság mellett. Félénk természete volt ennek a legfőbb oka. Tartott tőle, hogy Kossuth, akiről tudta, hogy nem szereti, végezni talál vele, ha még a detronizáció után is a békés megegyezés húrjait pengeti. Alkalmazkodott tehát és köztársasági lett.

Mióta azonban az alkotmányos korszaknak lett a képviselője, következetes tudott maradni első hitvallásához, amely a szenzáció külsőleg is elég hangos jelenetei között történt meg 1861 május 22-én. Ekkor tartotta meg szűzbeszédét. A megegyezés, az Ausztriával és a királlyal való kiegyezés politikáját hirdette.

„Ráfogás, — mondta — hogy a dualizmus egyértelmű volna a birodalom föloszlatásával. Dualizmus idején érte a birodalom mindig története fénypontjait, tökéletes uniformitás alatt érte megaláztatásait, megérte II. József alatt, hogy a már akkor beteg ember, az ozmán birodalom, egyetlen hadjárat alatt megalázta. Dualizmus mellett állta ki Ausztria I. Napoleon majd negyedszázados hadjáratait s tökéletes unitás mellett vesztette el kéthónapi támadó, tehát előre készült hadjárata alatt Lombardiáját."

„És ennek egyszerűen az a kulcsa, hogy a dualizmusban a monarchia minden hatalmát kifelé használhatja, míg az unitás ideje alatt egyik országnak kell a másikat őrizni, de még adminisztrálni is, ami a legnagyobb erő- és pénzpazarlás, mint erre siralmas példák vagyunk mind, országostul. Azért Európa megnyugodhatik abban, hogy Ausztria dualizmusa kétkarú óriás, míg az egységes, Ausztria egy beteg szörny, mely önmagát elnyelte s nem birja megemészteni."

Jókai szemüvege és egyik tentatartója

Ezek kétségtelenül nem voltak új dolgok, nem is voltak a kor cikornyásos frázisaiba burkolva, még a szokásos hasonlatokat is nélkülözték és egyetlen, „valamint a nap, amely nyugovóra tér", vagy „valamint a tűz, stb." sem volt benne, ami akkortájt a Kossuth, Eötvös, Kazinczy Gábor és Horváth Boldizsár szónoklatainak idején, a beszéd igazi ékessége volt. Azonban világos és meggyőző volt. Azonfelül maga a szónok is érdekes személyiség volt. Hisz akkor már híre tetőpontján állott és három kerület is versengett érte, hogy kié legyen. Mindenkit érdekelt tehát a nagy iró első beszéde. A „Hölgyfutár" akkori tudósitója azt írja, hogy „áhitatos csöndben figyelmezett mindenki az előadásra, amely éppoly lelkes volt, mint a szónoklati mű maga és a Ház tekintélyes férfiai melegen szoritották meg a jeles költő és szónok kezét". Pedig olyanokat is mondott, ami a csupa kiváltságos elemekből alkotott testületben nagyon vegyes érzelmeket kelthetett. Olyanokat, amelyek akkor

A Petőfi-ház Jókai-terme — Koszorúk és emléktárgyak

túlságos radikálisaknak tetszettek, ma pedig olyan emlékei az akkori kor és Jókai életének, amelyek magasra emelik előttünk az ő lelkületét.

„Mulhatatlannak tartom — mondotta — annak kimondását, hogy a magyar nemzet a vele együtt élő nemzetiségeket a legszabadelvűbb bőkezűséggel kívánja részesíteni mindazon áldásaiban az alkotmányos szabadságnak, amiket saját maga élvezni óhajt és ahol viszályok forognak fönn köztünk, inkább akar nemesen engedékeny, mint hatalmaskodó lenni és mindenesetre be akarja bizonyítani, hogy a közelmult keserű napok alatt e tárgyban is tanult valamit. Továbbá, hogy a magyar nemzet semmi osztály, nemzetiség vagy vallásfelekezetekre nézve kizáró vagy bezáró jogokat el nem ismer, hogy alkotmánya jótékonyságában mindenkit egyformán részesít, mert önmagát megboszuló véteknek tartaná azt, hogy bármely osztályt vagy vallásfelekezetet előbb kizárnának a polgárjogok teljes élvezetéből s azután polgárerényeket követelnének tőle s ha azok a mi hibáink miatt annál hiányoznának, mi vétkünkért azokat ítélnők el. Végül, hogy a magyar nemzet teljes szabadelvűséggel kívánja mindazon kérdéseket megoldatni, melyeket az újabb idők szültek s melyek még eddig alkotmányunkban tárgyalva nem lehettek."

Szabadelvű, szabadgondolkodó politikus volt és mindig az maradt. Érdekes azonban, hogy amikor felszólították, lépne be a szabadkőművesek közé, ezt felelte:

„Nálatok a kalapácsütés jelzi, minő tetteket visztek véghez a humanizmus, az emberiség érdekében. Nekem is van egy ilyen kalapácsom s az sem mutat egyebet az én működésemben, mint amit ti tesztek: s ez a kalapácsütés a szivem dobogása."

Első politikai fellépése nemcsak sikert, hanem a politikai hírlapírás terén kenyeret is hozott a számára. A hatvanegyediki országgyűlést tudvalevőleg hamarosan hazaküldték és a határozati pártnak, a „tigriseknek" (a „Tigris-szálloda" volt a tanyájuk) nem volt még sajtójuk sem, amelyben meggyőződésükért síkra szállhattak volna. Teleki László sürgetésére tehát politikai lap kiadására határozták el magukat. A pénzt hamar összeadták. Akkor még nem kellettek százezrek egy lap megindításához. A szerkesztő keresésével se kellett sokat fáradniok, mert hisz köztük volt az országnak már akkor legnépszerűbb írója, Jókai Mór is. Ő lett tehát a szerkesztője az új lapnak, a híressé vált „A Hon"-nak.

Jókai felutazott Bécsbe a koncesszióért. Megkapta. Budán, a helytartóságnál azonban, a magyar írónak mindig nehezebb volt a dolga, mert ott jobban ismerték és tudták, hogy veszedelmes lehet a munkája. A makacs gróf Pálffy Móric volt az atyaisten Budán és hozzája kellett audienciára menni Jókainak is.

Pálffy szivesen fogadta, sőt mint maga Jókai mesélte később, még azzal is eldicsekedett, hogy végigolvasta a Pesti Naplóban megjelent „Régi jó táblabírákat". De a koncessziót csak azzal a feltétellel volt hajlandó megadni, ha Jókai reverzálist ad, hogy a kormányt pártolni fogja.

Nehéz dió volt egy ellenzéki szerkesztő számára. De a regényíró hamarosan segített a politikuson. Leült a gróf asztalához és megírta a kötelezvényt, hogy a magas kormányt pártolni fogja minden a hazára üdvös intézkedéseiben.

Pálffy észrevette a ravasz rezervációt.

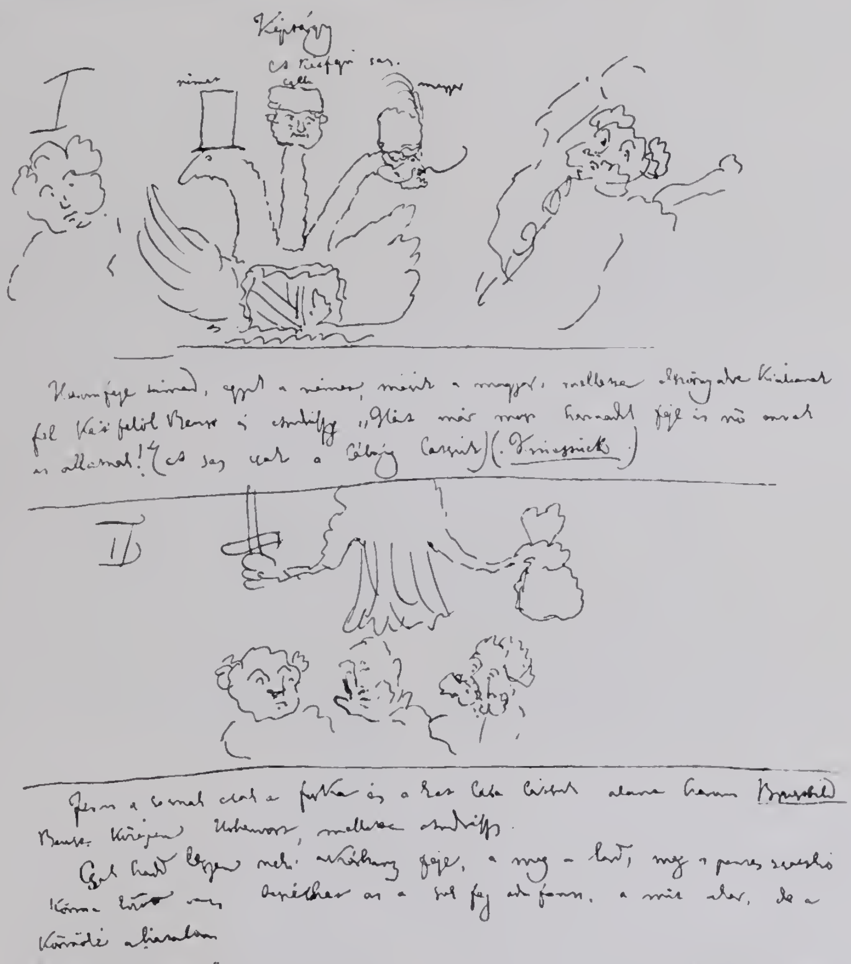
— Maga barátom veszedelmes ember, nagyon fogok vigyáztatni a lapjára! — mondta neki, de a koncessziót megadta.

Nemcsak mandátum, hanem politikai organum és újabb kereset is volt már tehát. Azonban a rózsás dicsőségnek megvolt mindjárt az első tüskéje is. Pálffy tényleg vigyáztatott a Jókai lapjára és egy napon, amikor gróf Zichy Nándor kissé mérges cikke jelent meg „A Hon" első oldalán, megjelentek a szuronyos katonák és vitték Zichyt is, Jókait is a haditörvényszék elé. Pálffy rendeletéből!

A rövid dicsőség után már a börtön kínálkozott. Jókai hosszú német beszédben védte magát a vád ellen, amely csendháborítás miatt három havi fogházra javasolta őt elítéltetni. A törvényszék egy évi fogházat adott neki.

— De hisz a helytartó csak három hónapi fogházat indítványoztatott! — fakadt ki keserűn Jókai.

„Das Uebrige haben Sie für die schöne Vertheidigung bekommen“ — felelte az őrnagy-hadbíró, aki bizonyára nem volt nagy tisztelője Jókainak.

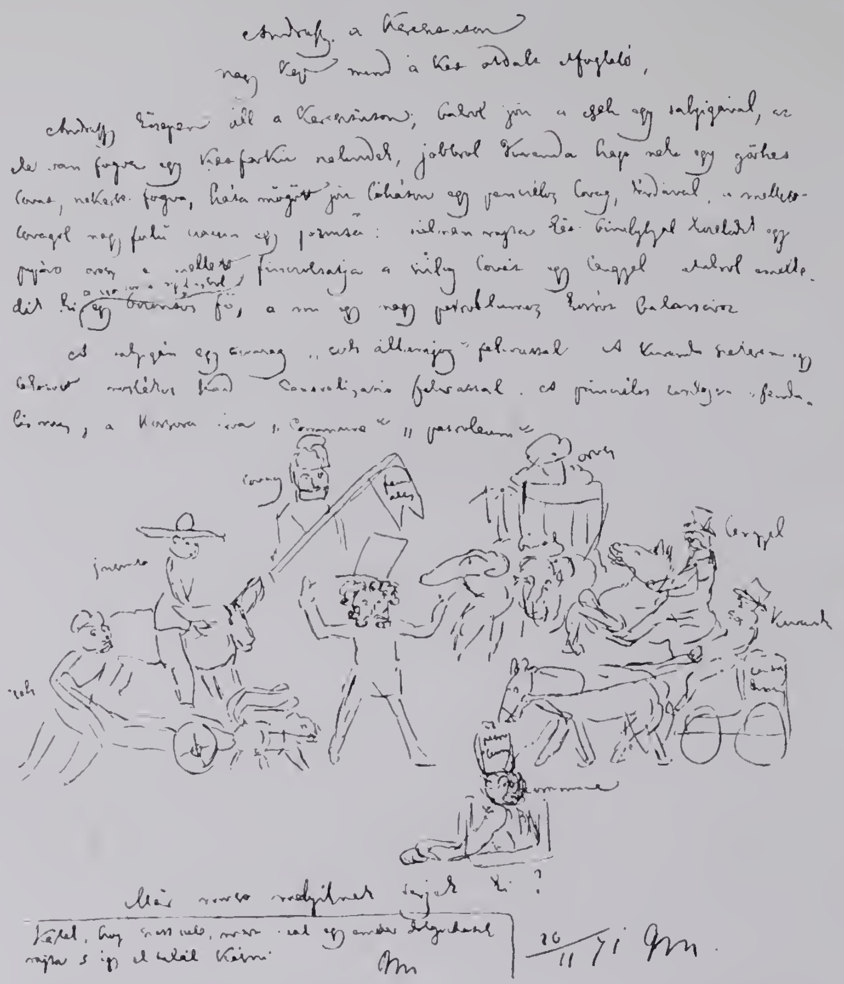

Képtervezet az Üstökös számára *Jókai Mór rajza*

De a fogság nem volt nagyon keserű. Jókaié se, de az íróké akkor egyáltalán nem. Egy nemeslelkű térparancsnok, Haymerle volt a fogházak felügyelője, és ez az íróknak, akiket szeretett, de különösen Jókainak olyan kedvezményeket adott, hogy a fogság inkább pihenőnek volt mondható. Jókai két hosszú tárcában (Pesti Napló, 1865 május 26., 27.) megírta ezt a kedélyes életet. Azt mondja:

„Pompásan éltünk. Soha életemben több szabadságom nem volt, mint fogságomban, egész nap látogatókat fogadtam, este kimentem vacsorálni a Svábhegyre, a porkolábot is elvittem magammal. Térparancsnokunk, a jó Haymerle, kívül-belül mintaképe egy magyar vicispánnak.“

A fogság tehát nem volt keserü, de annál szomorúbb a következménye: „A Hon“ Jókai nélkül válságba került. Elmaradtak az előfizetői és Jókai kénytelen volt újból Kemény Zsigmondhoz fordulni, hogy a „Hon“ megszűnése esetén küldje a Pesti Naplót az előfizetőknek. Azonban a dologról értesült Zichy Nándor és a maga cikkének tulajdonitván Jókai fogságát és lapja válságát, közbelépett és ötezer forintot adott a Hon ügyeinek elintézésére. A lap meg volt mentve. Mikor Zichyt a katonai törvényszék elitélte és nemességétől is meg-

Képvázlat az „Üstökös számára *Jókai Mór rajza*

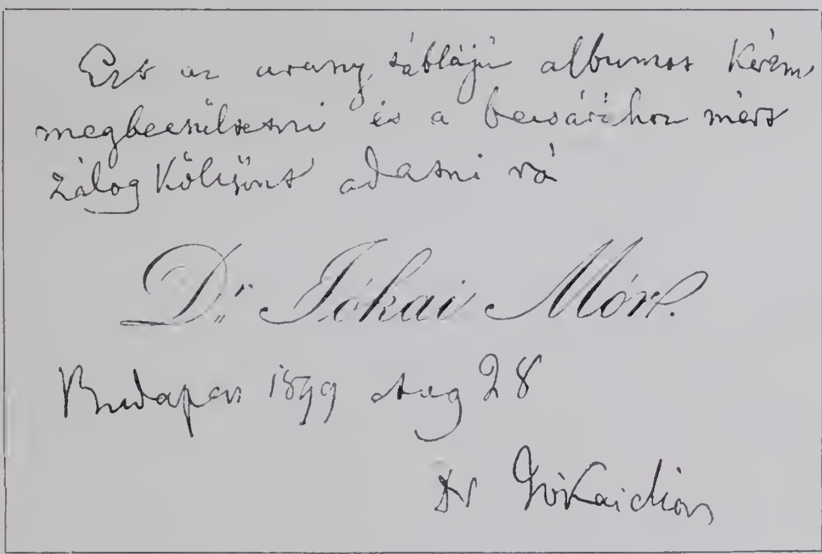
fosztotta, azt mondta Deák: „Most Zichy a leggazdagabb paraszt.“ Mikor pedig meghallotta, hogy miként mentette meg a Hont, azt mondta: „Mégis csak nemes maradt!“

Jókai tehát a Honban politizálhatott. De nem nagyon voltak vele megelégedve a vezérek. A Deák húsvéti cikke nyomán támadt hangulatban — nehéz helyzet volt! — nem tudta feltalálni magát. Ghiczy Kálmán keserűen panaszkodik Tiszának. De Tisza megnyugtatja.

„Igen sajnálom — írja Ghiczynek Gesztről — hogy Mór barátunknak nem korrekt cikkei úgy lehangoltak. Igazad van, hogy ö több izben már nem helyesen nyilatkozott, de mentenem kell öt annyiban, hogy Pesten egyedül és nagyrészt ellentétes elem között nem értekezhetni jóformán senkivel. Nem csoda, ha olykor téved. Írt egyébként jókat is.“

Jókai hálás maradt Tiszának e védelemért. Mikor a kiegyezés után összejön az „alkotmányozó“ országgyülés, Jókai, ismét mint Siklós követe, Tisza Kálmán háta mögé ül, a balközépre, Deák Ferenc ellenzékére. Nem is távozott többé mellőle soha.

Szorgalmas, buzgó képviselő lett. Folyton az ülésteremben van, és bármikor beugrik, ha Tisza int neki, hogy szóljon. Szól mindenről. És mindenről nagyon érdekesen beszél. Deák Ferencen kivül neki van a legnagyobb hallgatósága. A folyosó néptelen, mikor ő beszél. A hangját, a taglejtéseit, a páthoszát ismerjük mi, későbbi generáció is. Nem volt hatásos szónok, de a beszéde mégis lebilincselő volt. Bizonyos tiszteletteljes elfogódottsággal hallgatták őt az emberek, és mindenki ott vélte látni a feje felett a dicsőség aureoláját, amelyet ragyogó munkáival szerzett. A feje koszorús fényben volt lelkünk előtt és nem csoda, ha e látomány igézővé tette a beszédeit is. Mélabús hangja kellemesen csengett a fülünkben és bájos ötletei, szelíd csipkedései, kedves gúnyolódásai még az ellenfelet is megnevettette.

Dr. Jókai Mór
Budapest 1899 Aug 28

Jókai névjegye

Mindig tudott beszélni és eleinte sokat is beszélt. Még szakkérdésekről is, amelyekhez pedig igazán keveset értett. De felkapta a mások érveit és azokat szép frázisokba gyúrva, újból és hatásosan tudta előadni.

„Jókai — mondta róla Deák — olyan puskaporral is tud lőni, amellyel már lőttek egyszer.“

Ötleteiről, jó mondásairól soká beszéltek az emberek. Egyik beszédét így fejezi be:

„Krisztus megváltott bűneinktől, de ki fog a váltóinktól megszabadítani?“

Hát persze, hogy sokat idézték ezt a mondatot, mikor Magyarországon minden második embernek volt joga ugyanezt elmondani.

Valamely ujoncozási kérdésnél így érvelt:

„Tizenötezer lovasra van szükség, ezeket leszállítani nem lehet, mert a lónál a lelkesedés nem pótolja a betanítást.“

„Nemzetőrséggel csatázni nem szeretnék; a csupa családapákból összeállított rendezetlen tömeggel, félek, az első puskaszóra — ágyúkról nem is beszélek — elszaladnánk. Madarász tisztelt barátom legelől, én pedig mindjárt utána.“

A folyosón is a keresett csoportok közé tartozott az ő köre. Aki valami jó adomát hallott, Jókaihoz szaladt vele. Aki érdekes históriát hallott, neki mondta el. Nem egy regénye született olyan témákból, amelyeket a folyosón mondtak el neki. A „Bálványos vár", a „Damokosok" Orbán Balázs székely levelesládákból előkerített történeteiből készült. A „Szeretve mind a vérpadig" anyagát Thaly Kálmán adta. A „Lélekidomár" és a „Sárga rózsa" azokból az emlékekből keltek ki, amelyek gróf Ráday Gedeon, a híres szegedi királybiztos meséiből maradtak meg Jókai lelkében. A politikai szolgálat tehát irodalmilag is hasznos volt reá nézve.

Híre és neve már eljut az udvarig is. A királyné nemcsak a regényeit, de a lapját is olvassa. Egy udvari estélyen kívánja is, hogy mutassák be neki Jókait. Jókainak meg kell ígérni, hogy legközelebbi regényét személyesen fogja elvinni a királynénak. (A párbeszéd meg van örökítve „A lélekidomár"-ban!) El is viszi. A királyné egy óráig magánál tartja. Kis leányát, Valériát az ölébe ülteti. Ez kis karjait a költő nyaka köré fűzi és bajúszával játszadozik. Jókai ragyogó boldogságban meséli el ezt a nagy kitüntetést. Az ellenzéki ember megingott a királyi kéz első érintésétől. Nem is tudott többé kiegyenesedni soha. Térdet hajtott, valahányszor a királyi házról volt szó. Meg is csúfolták érte sokszor. Sőt 1872-ben, mikor Radoczával szemben megbukott a Terézvárosban, ez a hiperlojalitás volt a legfőbb érve az ellenpárt korteseinek.

Mikor Tiszával együtt aztán a „húsos fazekak" mellé kerültek, szabadjára ereszthette ezt az érzését és politikai szelídségét. Fogyott is a népszerűség. Sőt — mint Mikszáth mondja — „Jókaiéból még az is fogyott és hamvadt e fazekak alatt (melyekből a húst mások villázták ki), amit irodalmi réven szerzett".

A ház dolgai iránt már nem is érdeklődött. Keveset beszélt és — politikáról — még kevesebbet írt. Egészen a folyosóé lett, ahol nagy tisztelet környékezte.

A Házban azonban csak akkor beszélt, ha valami népszerűtlen ügyet kellett az ő neve fényével bevonni. Ilyenkor mindig szívesen állt Tisza Kálmán rendelkezésére. Egyszer, a nyolcvanas évek kezdetén, ilyen alkalommal valaki azt kiáltotta oda neki „komédiás!"

Jókai felkapta a fejét, szemei a közbeszólót keresték, majd szokatlan haraggal és emelkedett hangon vágta vissza:

— Ez a haza csak úgy az enyém, mint az öné. És ezen a színpadon sohasem vágyakoztam babér után, de itt tépik le rólam azt a babért is, amit másutt szereztem.

Mennyire igaza volt! A legnépszerűbb író nem tudott népszerű lenni a politikában. A fővárosban (a Józsefvárosban) megint megbukik. De legalább kemény koponya, Szilágyi Dezső buktatja meg. Azonban a bukás nagyon elkeseríti és habár Tisza hamar megvigasztalja egy erdélyi kerülettel, Jókai elkedvtelenedik és jó ideig kerülve a házat, csak a Lloyd-Klubba jár rendszeresen, ahol híres tarokk-partiját játssza Tiszával, Nedeczkyvel és Sváb Károlylyal, körülvéve a párt sok állhatatos kibicétől.

Ekkor keletkeznek első ízben a nyomasztó anyagi gondok. Sokat keresett Jókai, de maga is, háza népe is átkozottul rosszul gazdálkodott. Jókai uzsorás kezekbe került és Hegedűs Sándor Tiszától kér segítséget.

— Ejnye no, ez a Móric . . . mondja Tisza, de egy árva szóval sem sejteti, hogy akar-e rajta segíteni.

Másnap azonban már a király előtt áll és a sok országos dolog megpendíti, hogy milyen rosszak a viszonyok, még az ország első írója is nyomorral küzd. A király közbeszól:

— Jókai?

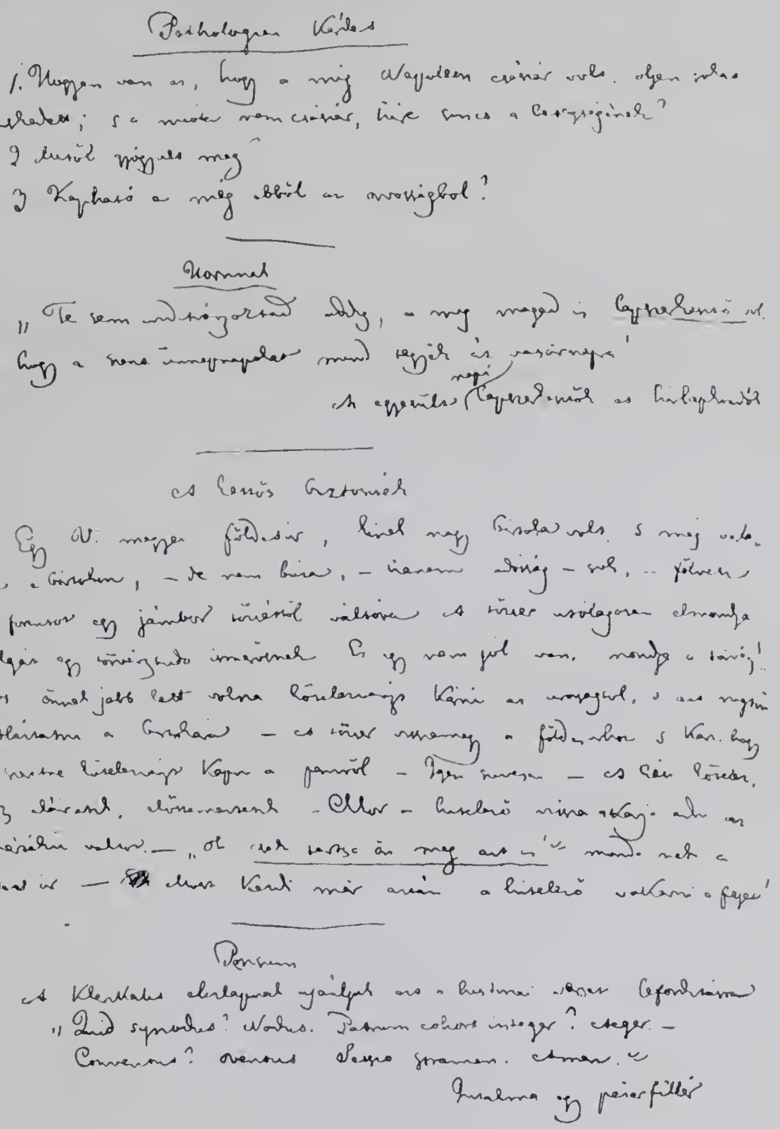
— Igen felség, mondja Tisza.

— Ezt nagyon sajnálom. Felette rokonszenves ember. Mennyire van szükség?

— Úgy tudom, harminchatezer forint volna az, ami a legégetőbb.

— Utalványozom az összeget a sajátomból, de ne szóljon neki kérem, semmit. Majd talál valami címet.

De az adósságai nem apadtak és Tisza csakhamar a szabadelvűpárt divatos módján kezdett segíteni rajta. A „Közgazdasági tevékenység“ pályájára szánta és a kormány befo-

Tréfák, Adomák — *Jókai kézirata*

lyása alatt álló nagy vállalatok igazgatóságába választotta be. Ez segített a baján, sőt vagyonhoz is juttatta.

De hogy Jókaiban a királyi kegy folytonos megnyilvánulása milyen nyomokat hagyott, azt a legjobban mutatja az a történet, amit szintén Mikszáth beszél el róla.

Jókai „Koronás gyermekek“ címmel regényt ír a lapjába, amelynek anyaga a Bragan-zákról, az Estékről és a Habsburgokról szólott. Ártatlan dolgok voltak benne nagyon. De Wekerle egyszer incselkedő kedvében rászól Jókaira:

— Hát te mi az ördögöt írsz most a lapodba?

— Egy regényt, mondja Jókai gyanútlanul.

— Hallom, haragusznak érte az udvarnál! — és jót nevetett hozzá.

De Jókainak torkán akadt a szó. Érezte a fejébe szállni a vért és maga előtt látta a királyt, amint keserű szemrehányással mondja magában: Hát ezt az embert tüntettem ki ennyire?

És nyomban levelet írt a kiadónak, hogy a regényt nem folytatja. Nem is folytatta soha. Félben maradt. Wekerle később elmondta, hogy csak tréfa volt az egész és az volt mindössze az alapja, hogy egy ízben Bécsben Huszár Imre a reggelinél említette neki a Jókai regényét és megjegyezte, hogy az udvarnál bizonyára haragudnának, ha ezt elolvasnák és ebből csinálta ő a Jókaival való tréfáját.

A tréfa bizony nem volt nagyon jó és az irodalom egy Jókai-regényt vesztett Wekerle miatt . . .

Politikai életének utolsó esztendei sem voltak rózsásak.

Az utolsó kínos ütés pedig akkor sujtott le reá, mikor, a kormány az „Osztrák-Magyar monarchia irásban és képben" cimű munka befejezése után azt inditványozta, hogy Jókai szerkesztői fizetése, érdemeinek elismeréseként továbbra is kiutaltassék. Madarász József, öccse Lászlónak, akit Jókai leleplezett, a szószékre rohant és ezt mondta:

— Én a megnevezett Jókai Mórt hazám ellen vétkes egyénnek ismerem . . .

Tovább nem folytathatta. Általános felháborodás némította el a képtelenül igazságtalan és alaptalan vádat.

De Jókai érzékeny szivén ez is sebet ütött. Abban a teremben, amelyben annyiszor köszöntötte őt a tisztelet és hódolat zúgó tapsvihara, hazája ellen vétkesnek merik őt mondani. Fájt, nagyon fájt ez a szivének. Még jobban, mint mikor Karcagon kibukott és ezzel végleg kikerült a képviselőházból.

Politikai pályáját befejezettnek tekintette. Hiába neveztette ki Bánffy a főrendiház tagjává, hiába adatta neki a „Pro litteris et artibus" rendjelet, a parlamenti dolgok iránt többé nem érdeklődött. Csak tarokkozni járt még a Lloyd-Klubba . . .

SERESS LÁSZLÓ.

JÓKAI MINT AZ „ÜSTÖKÖS“ SZERKESZTŐJE.

Jókainak első humorisztikus lapja a „Nagy Tükör“ volt. Ahhoz az időhöz képest igen szép kiállitású lap, jó rajzokkal, eleven, mulattató tartalommal. Már csak újszerűsége révén is méltán számithatott volna nagy kelendőségre. De mélyebben meggyökerezni nem birt s rövid pályafutás után megszűnt.

Úgy kell hinnünk, hogy Jókait az ő szokatlanul bőven buzogó humora nem hagyta nyugodni e balsiker után sem, mert a „Nagy Tükör“ után nemsokára, 1859-ben újabb humorisztikus lapot alapitott: az „Üstökös“-t. Így kellene hinnünk. De amint Jókai maga is megirta volt: sokkal prózaibb oka volt az „Üstökös“ megalapitásának. Anyagi gondok bántották a nagy humoristát és ő sokat törte a fejét, hogy miképen juthatna állandóbb keresetforráshoz? Ilyen gondolatok és fejtörések közt sétálgatott egy szép nyári vagy őszi este a Svábhegyen. És bármennyit gondolkozott is, bármennyire visszariaszthatta volna is a „Nagy Tükör“ esete, megint csak humorisztikus lap kiadásában látta a prosperálás útját és módját. Meg is maradt e gondolatánál s már cimet is keresett az új lap számára. Akkoriban nagy seprőjű üstökös csillag járt az égen. Jókai a cim keresése közben felpillantott a remek csillagos égre, az üstökös csillagra és — megvolt a cim: „Üstökös“.

Az új lap meg is jelent ősszel a Heckenast nyomtató intézetében. Mai napig is hires a „Bürgözdi bácsi kalandjai“ cimű elbeszélés, mellyel az „Üstökös“ megindult és egyszeribe szokatlan népszerűséget szerzett az olvasók között. És ez megint oly természetes, mint amilyen érthetetlen volt a „Nagy Tükör“ gyors elhanyatlása. A Jókai szokatlanul új hangja, példátlanúl bőven buzgó, kápráztató humora, meg a lapnak tartalmánál fogva szokatlan milyensége méltán megkapta az olvasók érdeklődését és „sirva vigadt a magyar“. Eladdig csak pipaszó mellett anekdotáztak az emberek s egy-egy vidék anekdota-kollekcióját ismételgették egymásnak ki tudja, hányszor újra és újra melegitve fel egy és ugyanazon „nagyon jó“ esetkét, legfeljebb néhány anekdota-kedvelő jegyezgette fel magának a feljegyzésre méltóbbakat, — s ime: most minden héten nyomtatásban kaphatták kézhez a temérdek sokaságú mulattató apróságot. Természetes, hogy szivesen látták még az olyan anekdotákat is, amelyeket már régen tudtak s magok is százszor elmondogattak, de még inkább az egészen újakat, (amelyek persze csak relative, azaz csak bizonyos vidékekre lehettek újak), mert mihamar küldözgetni kezdték a szerkesztőségnek mindenfelől az anekdotákat s igy mintegy kicserélgették azokat egymásközt az olvasók. És ez megint növelte az érdeklődést, mert nem kis dolog volt az a magyarnak, hogy ő lefirkant néhány anekdotát, beküldi azt Jókainak s egy-két hét mulva nyom-

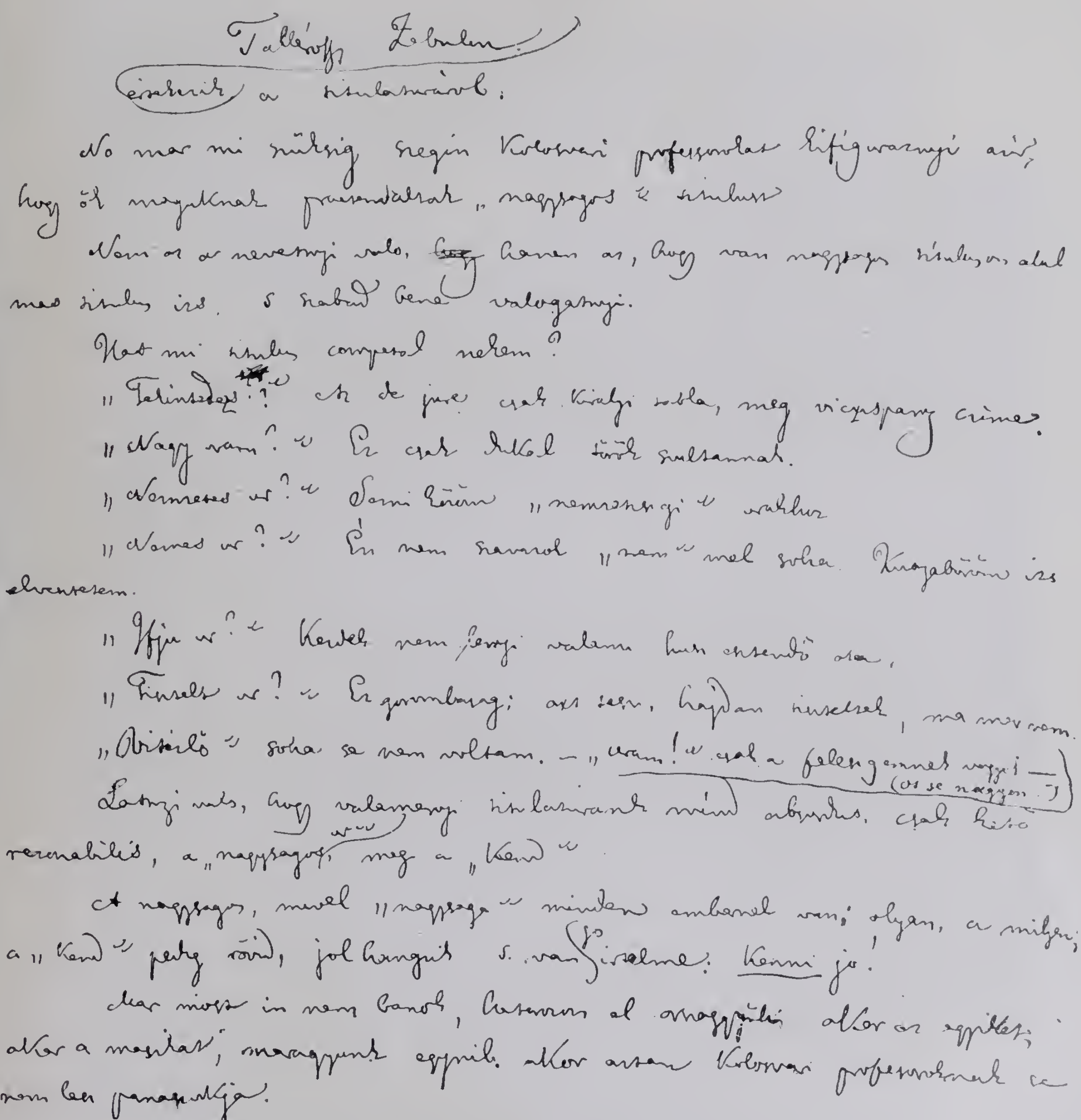
tatásban látja az ő fogalmazványát. Hát még ha rajzot is kanyaríttatott a szerkesztő némelyikhez! Kápráztató siker volt az akkor!

Másfelől azonban ez a körülmény érdekesen jellemzi a Jókai szerkesztői munkásságát is. Nézegetve, lapozgatva az „Üstökös“ legrégibb évfolyamait, a figyelmes szem rögtön észre veszi, hogy a szerkesztői veres plajbász ugyancsak kíméletesen vagy éppen sehogysem viselkedett: az anekdoták szőröstül-böröstül stiláris és helyesírási hibákkal „adódtak le“ a szedőnek s úgy is jelentek meg. Vagyis Jókai igazán mondva *sohasem szerkesztett.* Amit ő írt, az fényes volt, amit külső dolgozótársak küldözgettek be, annál kelletén túl respektálta a szerző jogát, más szóval alighanem olvasatlanul adott mindent nyomtatás alá. Hát persze: a falusi rektram is úgy tesz, hogy a zsoltár éneklésénél megadja a hangot, az első szótagot ékesen kihúzza, a többivel aztán csináljon a gyülekezet amit akar. Ebből később sok kellemetlensége volt Jókainak, kivált mikor több lapja is volt („A Hon“, „Igazmondó“ stb.).

Jókai a Hortobágyon

Hogy Jókai sohasem szerkesztett, csak alapított lapokat és azokba írt — ha éppen kedve tartotta, — azt én később mindennapos tapasztalatból is tudtam és tudom. Így a „Hon“-t az én időmben Hegedűs Sándor dirigálta, Frecskay János szerkesztette, az „Igazmondó“ Szathmáry Györgyre volt bízva, az „Üstökös“ énrám. A felelős szerkesztő azonban mind a három lapnál Jókai volt. Soha Jókai bele nem szólt a szerkesztésbe, soha előzőleg nem intézkedett, ő csak annyi részt vett a szerkesztés munkájában, hogy ő nyelte utólag a boszúságot, ha valamelyik lapjában olyasmi jelent meg, ami neki nem tetszett, ő szedte fel a szabadelvű klubban a Tisza Kálmán és mások szemrehányásait, ha valamelyik lapjában „gixer“ esett. Olyankor szólt ugyan nékünk, de sohasem haraggal, hanem mindig csak levert kedvetlenséggel és mindig azt hitte, hogy most már többé ilyesmi elő nem fog fordulni. Biztosan már nem tudom, de következtetni merem, hogy mikor egyszer az „Üstökös“-ért az abszolut hatalom elzáratta őt a Károly-kaszárnyába, akkor sem éppen a maga vétkeért vezeklett, hanem valamely akkori szerkesztő-segédjeért és elmondhatta magában azt, amit az egyszeri zsidó apa, aki a nem ő tőle való gyereke, halála után hamún ülve, így sóhajtott fel: „Soha még én ilyen ártatlanul nem ültem!“

Tallérossy Zebulon
értekezik a titulaturáról.

No már mi különbség szegény Kolozsvári professzoroknak kifigurázni azt, hogy őket megyiknak prezidentoknak „nagyságos" titulussal.

Nem az a nevetni való, hanem az, hogy van nagyságos titulusos alul más titulus is, s szabad benne válogatni.

Hát mi titulus competál nekem?

„Tekintetes?" Az de jure csak királyi tábla, meg vicispány címe.

„Nagy uram?" Ez csak illett török szultannak.

„Nemzetes úr?" Semmi közöm „nemzetségi" rokonhoz.

„Nemes úr?" Én nem szavazok „nem"-mel soha. Magyarországon is elvesztettem.

„Ifjú úr?" Kezdek nem férni valami hívs értendő alá.

„Tisztelt úr?" Ez gorombaság; azt sem. Hajdan tiszteltek, ma már nem.

„Bíráló" soha se nem voltam. — „Uram!" csak a felséges nevének nagy — (az se nagyon.)

Látni való, hogy valamennyi titulusnak mind absurdus. csak kettő venerabilis, a „nagyságos" meg a „Kend".

A nagyságos, mivel „nagyság" minden embernek van; olyan, a milyen; a „Kend" pedig rövid, jól hangzik s van (jó) értelme: Kenni jó!

Már most én nem bánom, határozom el anagyságolni akkor az egyletet; akkor a magyart, magyarrá egyszerű. akkor azzan Kolozsvári professzoroknak se nem lesz panaszolnija.

Tallérosy Zebulon értekezik a titulaturáról — *Jókai kézirata*

JÓKAI MINT AZ „ÜSTÖKÖS“ SZERKESZTŐJE

Eleinte az „Üstökös“ csak ártatlan szórakoztatásra való volt a Jókai humoreszkjeivel, verseivel, beküldözött adomákkal. Egyébre gondolni nem is lehetett a kényuralom cenzurája miatt. Hanem aztán nemsokára, már a hatvanas évek első felében, úgynevezett „szabadabb szellő“ kezdett fujdogálni. Akkor én első vagy második osztálybeli gimnazista-gyerek voltam, de élénken emlékszem a helyzetre, melyet képletesen úgy jellemezhetünk, hogy a „Szózatot“ már lehetett fütyülni, de énekelni még nem, s amelyről később Jókai egy országgyűlési beszédében úgy emlékezett meg, hogy jajgatni már szabad volt, csak azt nem akarták Bécsben megérteni, hogy miért jajgatunk? nem birták felfogni azt a búsongó dalt, hogy:

„Hunnia nyög letiporva,
Sirnak a bús magyarok.“

Díszszekrény
A magyar festők ajándéka Jókai-jubileuma alkalmából

Mert hogy Hunnia nyög letiporva: az jó, de mért sirnak a bús magyarok?

Ebben az időszakban az „Üstökös“-nek nagy, de kényes feladata volt. Áttérve az addigi anekdotizálásról a politikai élet bolygatására, az akkoriban támadt „Bolond Miská“-val együtt a humor és rejtett szatira igen alkalmas eszközével tartotta ébren a nemzeti közérzetet. De igen hálás is volt e vállalkozás, mert az olvasók gyakran a legártatlanabb élcben is nagy jelentőséget kerestek és találtak, csak ne lett volna a cenzura is ilyen eszejárású, mert ez viszont a legártatlanabb dolgokban is ribilliót szimatolt s Jókai e miatt hűvösre is került. Míg a kótert leülte, az „Üstökös“-re új név került: Dienes Lajos volt a felelős szerkesztő. Persze azelőtt is Dienes volt a szerkesztő, ő állította össze a lapot, csak a felelősség volt a Jókaié, Dienes után pedig — úgy tudom — Bús Vitéz élcelt a Jókai kontójára s időközben bizonyára mások is; így, mikor én a hetvenes évek második felében Budapestre kerültem, Törs Kálmán, majd Bartók Lajos kezelte a szerkesztést. Ebben az időben magam is sűrűn dolgoztam az „Üstökös“-be, anélkül, hogy Jókait csak egyszer is láthattam volna a műhelyben s nem is láttam mindaddig, míg egyszer azt a meglepő hírt nem vettem Szathmáry Györgytől, hogy engemet hivat, szeretne velem beszélni. E beszélgetés vége az lett, hogy én vettem át az „Üstökös“ szerkesztését. Eleinte nem akartam vállalkozni, mert kérlelhetetlen szélső-baloldali voltam, s végre is abban állapodtunk meg, hogy nem fogunk tovább politizálni az „Üstökös“-ben, úgy sincs annak most már olyan súlyos értelme, mikor a sajtószabadság mellett minden lap mindent bátran megirhat, — hanem térjünk vissza az „Üstökös“ eredeti minéműségéhez: adjunk csak belletristico-humorisztikus lapot.

De hajna! Ez az egyezség tán két hétig sem maradt érvényben. Egyszer csak jelenti a mettőr a hét vége felé, hogy nem kell már kézirat, mert már adott Jókai is, meg adtak a „Hon“ dolgozótársai is. Nézem aztán szombaton az összeállitott lap revizióját, hát tele van politikai mindenfélével. Egy szóval a mi megegyezésünk is a mostanában divatos paktumok

Halottas koszorúk, kéziratok és Jókai erdeti festményei *Elől a „Közvélemény asztala" a régi Pilvax kávéházból*

A Petőfi-ház Jókai terme

Bécs 1886. Novemb. 22-kén

Kedves Jókai!

Bensőleg ösztönözve érzem magamat Önnek e gyásznapon, melyen Önt a balsors oly keservesen sujtotta legőszintébb részvétemet nyilvánitani.

Engedje a gondviselés, hogy a munkában, szellemi alkotásban, a közjó szolgálatában s a drága haza szeretetében találjon Ön vigaszt, és üdülést a legsulyosabb csapás után, melly a férjet a szeretett élettársának halála által érheti.

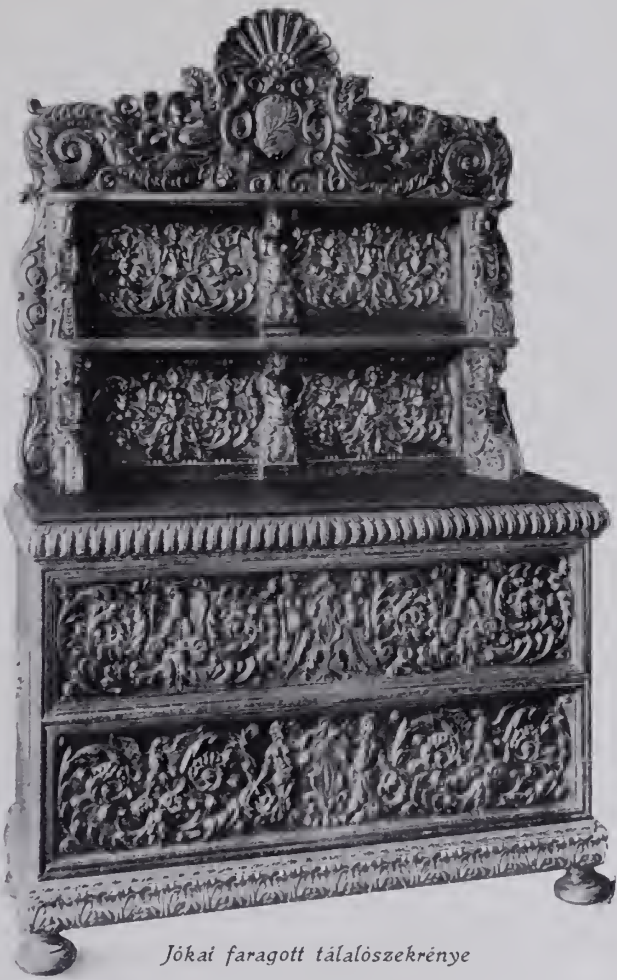
Nőm s magam legmelegebb részvételét is, mételve, maradok Önnek hü munkatársa

Rudolf

Néhai Rudolf trónörökös részvétlevele

sorsára jutott. Nem szóltam semmit, mert hiszen Jókai van a lapon mint felelős szerkesztő, övé is a lap, hát azt tehet vele, amit akart, hanem azt gondoltam, hogy miután úgyis bolondsággal van dolgunk, hát intézzük el az ügyletet bolondosan. A következő számokban már én is politizáltam, de persze ellenzéki szellemben. Képzelhető milyen galimatiász kerekedett ebből. Kivált mikor Komjáthy Béla egy esküdtszéki tárgyalásnál citálta is egy élcemet, azzal a megjegyzéssel, hogy lám: még a Jókai lapja is így nyilatkozott! Volt duzzogás, a Hegedüs Sándor részéről haragos szemrehányás s ez így ment egy esztendeig.

Mindig vártam, hogy egyszer csak megköszönik a szolgálatomat, de többet nem kérnek belőle. Mekkora volt tehát a meglepetésem, mikor újév előtt Jókai azzal áll elő, hogy ő még egy népies élclapot, meg egy népies politikai és szépirodalmi hetilapot akar szerkeszteni, hát ezennel rám ruházza annak a két lapnak a szerkesztését is. (Megjegyzem: az akkori időhöz képest horribilis szerkesztői fizetést kínált.) Ez az igazán kedves, bájos könnyelműség engem rendkívül zavarba hozott, de aztán a közmondás szerint: nekem volt több eszem és szíves kérleléssel magyaráztam Jókainak, hogy képtelenség a két új lapot is én reám bízni, hiszen láthatja, hogy az „Üstökös“-sel is mennyi bajunk van; annyira nem vállalhatom a két új lap szerkesztését, hogy az „Üstökös“-t sem csinálom tovább, mert nekem is, de neki is kellemetlen, hogy két különböző politikai iránynak lévén a hívei, minden lépten-nyomon más-más útra téregetünk. Lehordott makacs esztelenségemért s haragosan azzal a kijelentéssel hagyott el, hogy már pedig vagy én szerkesztem a három hetilapot, vagy állítsak neki alkalmas szerkesztőt. Úgy kerítettem az „Üstökös“-höz újra Bús Vitézt, a két új laphoz pedig Visi Imrét. De azért Jókai engem el nem eresztett, ott tartott a „Hon“-nál mint színi kritikust. Egy esztendeig tehát békében voltunk egymással, bár a színi referádáim miatt is volt néha bajom. De mi történt az év végén? Mikor én már azt hittem, hogy örökre ilyen idillikus életet fogunk élni, jön Jókai és azt mondja, hogy újévtől kezdve csak vegyem vissza az „Üstökös“ szerkesztését, mert Bús Vitéz búsnak ugyan bús, de vitéznek nem nagy vitéz.

Jókai faragott tálalószekrénye

Én persze kézzel-lábbal védekeztem. Emlékeztettem Jókait, hogy mennyi bajunk volt akkor, mikor egy évig én voltam a szerkesztője. Nem használt semmi kifogás.

— Rátesszük a te nevedet a lapra, mint felelős szerkesztőjét, akkor aztán írhatsz, ami tetszik, akár én rám is csinálhatsz vicceket, — mondotta és ez ellen már igazán nem tudtam mit felhozni.

JÓKAI MINT AZ „ÜSTÖKÖS" SZERKESZTŐJE

Jókaira ugyan nem vicceltem, de egyebekben komolyan vettem az én felelős szerkesztői mivoltomat és — újra kezdődtek az aprehenziók, mignem az év végin azt mondta Jókai, hogy nekem adja az „Üstökös"-t, csináljak vele, amit akarok.

Jókai tehát inkább csak névleg volt szerkesztője az „Üstökös"-nek, inkább csak dolgozótársaképen szerepelt. De mint ilyen is gyakran csaknem megfeledkezett e különben legkedvesebb lapjáról. Mikor a „Rab Ráby" regénye folyt az „Üstökös"-ben s ő Balatonfüreden nyaralt, minden héten aggodalmas kínokat álltam ki, hogy megjön-e a kézirat folytatása. Vártam csütörtökön, izzadtam pénteken: kézirat nincs, hát nincs. Végre megjött szombaton reggel s akkor kellett hamarjában kiszedetni. Írtam is neki egyszer: „Kedves Móric bátyám, ha legalább péntekre meg nem kapom a regény-folytatás kéziratát, én bizonyisten befejezem magam". Azt pedig tudta, hogy ilyet már megcselekedtem Sümeghy Kálmánnal, aki mindig az utolsó pillanatban küldözgette egy folytatásos humoreszkje kéziratát. De úgy kell lenni, hogy megértette a fenyegetés tréfás szándékát, mert azontúl is — csak szombatonkint küldözte a kéziratot.

Nem érdektelen tudni, hogy Jókai az „Üstökös"-ben szerepelt állandó alakokhoz is inkább csak a kezdetet adta meg. Így a politikus csizmadiát, Tallérossy Zebulont stb., ő alkotta meg, de egyenkint Törs Kálmán is, Bartók is, én is jóval többször írtuk ez alakokat, mint ő, s mikor ő Tallérossy Zebulon leveleit, meg a krónikás adomákat összegyüjtötte, hogy kiadja, én éppen jókor érkeztem hozzá egy látogatásommal, hogy legalább a magam-irta darabokat kiválassszam s kihagyassam. De hogy a Törs Kálmánéból és Bartókéból nem került-e be egy-két darab a gyüjteménybe, azt megállapitani nem tudnám, csak annyit tudok, hogy a krónikás adomák közé még így is bekerült egy, amelyet én irtam volt.

Apró, de szeretetreméltó, kedves vonások ezek, aminők csak nagy embereknél tapasztalhatók.

SZABÓ ENDRE

JÓKAI REGGELI SÉTÁJÁN

FESZTYNÉ-JÓKAI RÓZA PASZTELL-KÉPE

SZÍNNYOMAT
HORNYÁNSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

AZ ÉN DOLGOM A PESTI NAPLÓNÁL.

Írta: JÓKAI MÓR.

Ezt a cikket Jókai Mór a „Pesti Napló“ fennállásának ötvenéves jubileuma alkalmából írta 1899-ben.

Most is édesen gondolok vissza — azokra a szép, csendes időkre, amiket úgy hivunk, hogy „Bach-korszak“.

Schmerlingnek sikerült a Bach előidőt rehabilitálni.

A Bach- és Schmerling-aera úgy áll egymás mellett, mint a Nirwána meg a Dante pokla: amott a semmivé porlás elmállasztó lassú poshadása, emitt a torturák minden fajtájának keresztülpróbálása.

A magyar ujságirónak a Bach idejében az volt a jelszava: „ne szólj szám, nem fáj fejem“. Schmerling uralmában meg az, hogy: „ha szólsz is, megbánod; ha nem szólsz is, megbánod“.

Az ötvenes években lélekzetet venni minden honpolgárnak, rang- és fajkülönbség nélkül, teljesen szabad volt, de már a lélekzetet vissza is lehelni, úgy hogy annak hangja is hallható legyen, csupán a magyar ó-konzervatíveknek. A többi mind „mundtodt“ volt. (Nincs erre, ne is legyen, magyar szó.)

Dicséretükre legyen mondva, ezt a jogukat fel is használták. Szidták a kormányt nemcsak Budapesten, de még odafenn Bécsben is.

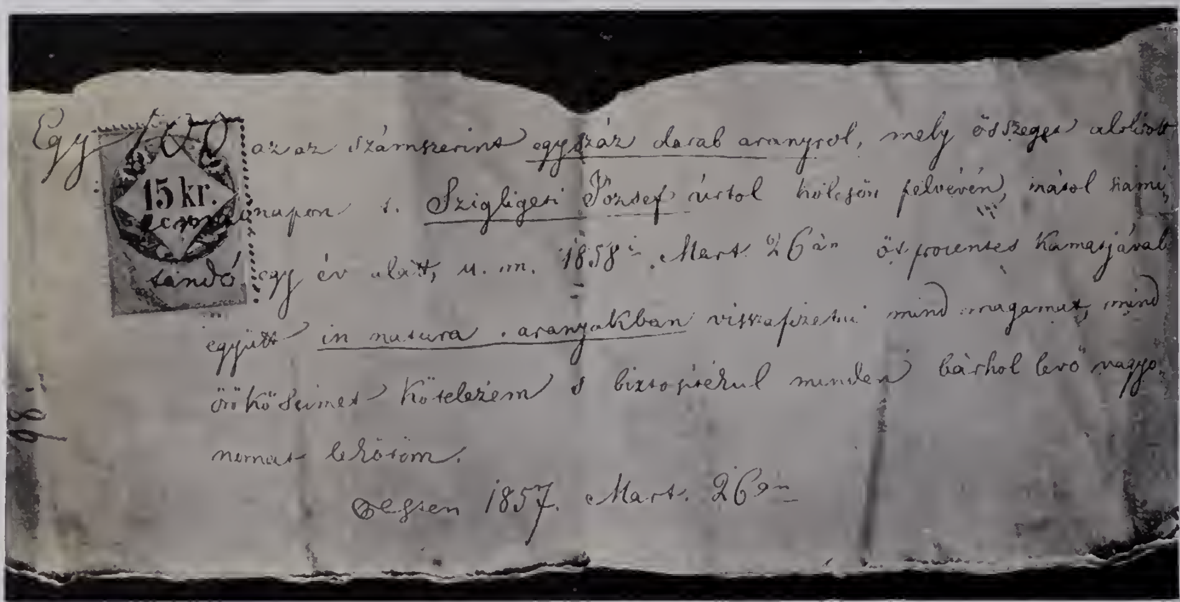
A magyar ó-konzervatíveknek lumene volt Ürményi József. A magyar nemzeti ellenzék egyedüli látható feje. Ahhoz ragaszkodtunk, mint a horgas atómusok, mi többi szétzüllött magyar hazafiak: Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Kazinczy Gábor, Szilágyi Sándor, magam is. Egész legendakör képződött az alakja körül.

Hogy figurázta ki a bécsi Hofburg fényes udvari báljában a mindenható Bach minisztert, fenhangon kérdezve tőle: „nun lieber Herr Doktor (!) was haben sie neues vor, um Ungarn zu beglücken?“ Hallatlan merénylet! De hasonló merészség volt, mikor Ürményi József a budai várban a helytartó által adott udvari bálon odaplántálta magát a legelső hivatalnokvezér elé, hátát fordítva felé, úgy hogy a két kezét a két frakk szárnyának zsebébe mélyesztve, ő nagyméltóságát teljesen elnapsötétítette. Ezért felsőbb rendeletre meg is kellett duellálnia a dehonestalt kegyelmes úrnak Ürményivel s szerencse, hogy a pisztolyok loyálisak voltak.

E kiváló tekintélynek auguriuma alatt mi, fenn elsorolt cidevant rebellisek, egy merész vállalatot kezdtünk, a „nemzeti könyvtár" kiadását. Régi krónikáknak, magyar közéletnek megörökitése volt benne a főcél. Sok nagybecsü munka lett ott összehordva: többek közt Cserey Mihálynak nagyérdekü erdélyi korrajza. Ennek a befolyása alatt született meg Szigligeti „Béldi Pal" drámája s nekem is több regényem: (Erdély aranykora, — Török világ Magyarországon, — Kétszarvú ember).

Később ezen a félig taposott ösvényen át megnyilt az út egy rendes napilaphoz, melynek koncesszióját a derék idösb Emich Gusztáv tudta megszerezni a maga firmájának. Ez volt a „Pesti Napló."

Csak két lap van még mai nap életben, mely a távol Bach-korszakban merészkedett megszületni: mind a kettőnek én voltam a keresztapja: a „Vasárnapi Ujság" és az „Üstökös": napilap csupán a „Pesti Napló". Ez képviselte egyedül a magyar nemzeti szellemet.

Egy 100 azaz számszerint egyszáz darab aranyról, mely összeget alólirott napon t. Szigligeti József úrtól kölcsön felvevén, ... egy év alatt, u. m. 1858ki Mart. 26án öt procentes kamatjával együtt in natura aranyakban visszafizetni mind magamat, mind örökösimet kötelezem s biztosítékul minden bárhol levő vagyonomat lekötöm.

Pesten 1857. Mart. 26án

Jókai adóslevele

Szerkesztője volt Török János. Az egyedüli posszibilis szerkesztö széles e Magyarországon. Minden egyéb publicista terhelve volt a kormánykörök előtt. Hisz énnékem magamnak is csak úgy lehetett két éven át a „Vasárnapi Ujság"-ot szerkesztenem, hogy Pákh Albert lett megnevezve felelős szerkesztőnek: az pedig Graefenbergben üdült nehéz betegségéből s minden héten üres lapot küldtünk fel hozzá, azt visszaküldte az aláirásával ellátva s arra ragasztottuk a cenzornak benyujtandó számot.

Tehát a „Pesti Napló" munkatársa voltam én is.

Igaz, hogy csak a vonal alatt. A tárcájában jött a regényem.

Az első regényem, mely azzal a vakmerö furfanggal jött létre, hogy naponkint egy tárcára valót irtam meg belőle, a következö napra való még csak a fejemben volt meg. Könnyen beletörhetett volna a késem. Ez a regényem volt az „Egy magyar nábob". Szép honoráriumot kaptam érte: a „Pesti Napló"-tól ezer forintot. Rengeteg pénz volt ez akkor! Kivált nekem. Nem is tudtam volna mire elkölteni, ha a svábhegyi telket (egy elhagyott

A Bajza-utcai Feszty-ház, amelyben Jókai 1899-ig lakott

kőbányát) meg nem vettem volna rajta. Hanem ez még csak felét adta ki a vételárnak: hogy a másik fele is megkerüljön, nem volt mit tennem más, mint a Magyar Nábob örököséből egy másik regényt leszármaztatnom: ekként támadt a „Kárpáti Zoltán".

Ezért is megkaptam — előre — a szép ezer forintokat. S aztán írtam ezt is, egyik tárcát a másik után a „Pesti Napló"-ba, nem aggódva a jövendők miatt.

Hanem ennél aztán csakugyan utólért a nemezis.

Az új telkemen galagonyabozótirtás közben a jobbkezem hüvelykujjának a körme alá szúródott egy tövis, beletört a hegye, az ujjam meggyült, nem tudtam a tollat fogni; a tárca elmaradt a lapból.

De másnap már ott volt a szerkesztő kegyetlen fulminatoriuma az asztalomon:

„Hallja úr! vagy regényt irjunk, vagy paszulyt öntözzünk! Ha felvette az úr az árát, irja meg az aequivalensét!"

Én aztán mit tehettem? Török Jánosnak igaza volt. Írni kellett. Írtam a folytatást balkézzel. Ha a tisztelt olvasó talál valami nevetni való furcsát ebben a regényben, gondoljon rá, hogy én azt balkézzel írtam, a jobbkezem hüvelykét ezalatt széki-fű főzetbe áztatva.

De hát én még most is visszagondolok erre.

S most, amikor már nevezetes ember lettem, akinek hirnevét a fillokszérák, szöllőmolyok és firkáló férgek milliói hirdetik s körüljárok viruló telkemben, gyönyörködve gyümölcsterhelte fák, bokrok és szöllők ismerős világában, mindig eszembe jut, hogy én ennek az alapját a jó „Pesti Napló"-nak köszönöm! Adjon az Isten neki is még sok időkön át bőséges szüretet!

AZ UTOLSÓ ÉVEK.

Jókai egyre védekezett a reája köszöntő öregség ellen. Előbb szelíden tréfálkozva, majd elérzékenyülten. A bölcs ember filozófiája megrokkant, mihelyt a megvénülésbe való beletörődéssé kellett lennie.

A nagy szemlélődő lázadozott ellene, hogy élete már csak merő szemlélődés legyen. Utolsó évei minden írásának ez a lázongás különös jelleget ad. Jókai egyre demonstrálja munkabírását, minden iránt való érdeklődését. Az öreg embereknek az a gyanakvása uralkodott el rajta, hogy fölöslegesnek tartják, s ő lépten-nyomon azt akarta bizonyítani, hogy a kor szükségességének kifejezője maradt. Gyanuja oktalan volt, a költőkirálynak uralomhoz való jogát az új irodalom sem vonta kétségbe. A modern írásművészet a művészet új szükségességeit hirdette és új lehetőségeit akarta érvényesíteni, de a magyar írás nagymesterének dicsőségesen megszerzett hírétjogát tisztelte. Mint ahogyan a modern festészet meghódol a klasszikus mesterek előtt. Jókait nem is az új irodalom forrongása, hanem az ő árnyékában támadt és kivirult irodalom fészkelődése ösztökélte arra a gyanakvásra. Az ő hatalmas alakjának nagy árnyékában sokan helyezkedtek el, sokan fértek meg, s a sok között kitünő értékek is támadtak. Művészetük az ő művészetének része volt, még ha valamelyest különbözött is az övétől. S az árnyék egyszerre csak emancipiálni akarta magát attól, aki vetette. A benne kialakultak jogot formáltak rá, hogy a dicsőség napja közvetetlenül érje őket, s ők is külön árnyékvetők lehessenek. Jókait bizonyára ez a mozgolódás tévesztette meg, amikor azt hitte, hogy érvényesülni készülődik az az indián erkölcs, amely a fölöslegessé lett vén embereket elpusztítja. Kiállott a síkra s egyre azt bizonygatta, hogy még nem is öreg, majd meg azt, hogy „öreg ember nem vén ember". Könyvet is írt ezzel a címmel, „képzelt regényt", amely hamarosan országgá kelt, s a mondást szálló igévé avatta.

A politika világában történt változások is azt az érzést keltették benne, hogy új világ támadt, amelyben ő már csak híressége jogán él. Nem is a politikai irányzatok alakulása, mint inkább az, hogy új politikusok helyezkedtek el a régiek helyén, keltette benne azt a gondolatot, hogy új világ, a régire idegenül tekintő, köszöntött a régi helyébe. Íme először lát olyan világot, amelyben ő már nem gyökerekkel fogódzik, hanem csak a koronája szépségét mutogathatja. Először . . . eddig is nemzedékek tűntek le mellette, világfelfogások váltakoztak, egész világok váltogatták egymást, de ő valamennyiben elöljárt, helyt állt bennük a maga csudatékony fiatalságával. S most egyszerre csak patriárkája lett egy új világnak. Olyan, akit tisztelve ünnepelnek, s olyan, aki gyanakszik a fiatalokra, hogy fölöslegesnek tartják. A mindvégig

derűs filozófus, a világéletében mindig szemlélődő bölcs, egyszerre borongó lírikussá lett, s lírája merő lázongás. Az öreg ember lázongása a vénség ellen.

A nagyszerű jubileum után, amelyen a nemzet ünnepelve fogadta Jókai műveinek százkötetes gyűjteményét, a költő lázasan írta újabb műveit. Megint egész könyvtárt töltenek be könyvei. Regények, elbeszélések, tárcacikkek és drámák kerülnek ki írószobájából. Feszty Árpádékkal lakik együtt. A Bajza-utcai ház első emeletén, ahol most a Petőfi-ház Jókai-termei vannak, írja izgatottan munkáit. Vagy fent a svábhegyi nyaralóban. Feszty Árpádné, Jókai Róza, a költő fogadott leánya, de mindenki úgy tudja, s Jókai is azt hirdeti, hogy édes gyermeke. Hiszen olyan a viszony a művésznő és mostoha-nagyapja közt. Fesztyék ünneplő szeretettel gondozzák Jókait. s Jókai szeretettel emlegeti családi boldogságát. De ebbe a boldogságába is beleszeg az öregség ellen való lázongás. Mindenki tiszteli, de neki a patriarkát érő tisztelet nem kell. Sem otthon, sem kint a társadalomban. Érzi lelke fiatalságát, s követeli az élet fiatalságához való jogát.

Jókainé-Nagy Bella, a költő második felesége

Rendes köre megritkul. Fent a szabadelvűpárti körben új emberek tolonganak, s az uj emberek a régiek hatalmát sokalják. Jókai politikai súlya megcsappan. Az újak tülekedésében nem érvényesülhet a szemlélődő bölcs. A választók is máskép értékelik a mandátumot, mint hajdan, s a maguk exigenciáik érvényesítését várják az alkotmánytól. A milleniumi esztendőben, olyan időben, amikor a nemzet a büszkeségének fanatikusa, amikor tehát fokozottan büszkélkedhet dicsőséges írójával, Jókai Karcagon a képviselőválasztáson megbukik. Valakivel szemben, talán Madarász Imrével. A bukás bántotta, noha tréfálkozva szólt róla. A karcagi valasztókhoz írt bucsúzó levelében tréfálkozása mélabus filozofálássá lesz. „Politikai pályám lefutó csillaga számára egy fényes végfelrobbanást nyertem, ahelyett, hogy az megfeketedve hullott volna le a tengerbe". E szavakkal bucsúzik karcagi választóitól s a képviselőháztól is. Jókai, aki az alkotmány újjáébredése óta képviselő volt, 1897-ben bevonul a főrendiházba, a király által kinevezett főrendek közé. A márciusi ifjúból szenátor lett. Minthogy a márciusból őszi szüretelgetés lett. A lehetőségek bölcs felhasználása. Néha-néha ezt a bölcseséget megzavarja a lehetetlenségek hajszája, de a hajszolókat nem a ver sacrum

Jókai faragott szekrénye, kardja és emléktárgyai

biztatja. Csakhamar ők is a bölcseségre adják fejüket, s még külön bölcseséget is konstruálnak maguknak.

Jókai megírja a „De kár megvénülni“ című regényt (1895), a „Magnetát“ (1895), a „Trenk Frigyes“-t (1895), „A barátfalvi levitá“-t (1897) s a híres „Öreg ember nem vén ember“-t (1898). Ebben az utóbbi esztendőben jelenik meg „Helvila“ című ötfelvonásos drámája s a „Fekete vér“ című színműve.

Az „Öreg ember nem vén ember“ nemcsak szenzációt keltett, hanem nekiszabadította a közönség fantáziáját is. A beavatottabbak azt kezdték suttogni, hogy Jókai házasodni akar, s hogy ez a könyve nősülésének amolyan introdukciója. Már az ujságok is emlegetik a nagy hírt. S néven nevezik az új asszonyt. *Nagy Bellát,* a fiatal drámai művésznőt, aki Jókai egyik drámai művében, Petőfi emlékünnepén a Fővárosi Nyári Színházban előadott „Apotheosis“-ban a Nemtőt játszotta s a „Dalmá“-ban is nagy sikert aratott.

A suttogóknak igazuk volt, noha Jókai családja a hírt az ujságokban megcáfolta. Jókai 1899 szeptember 16-án a gyár-utcai anyakönyvvezető előtt házasságra lépett Nagy Bellával s azután ifjú nejével Szíciliába utazott.

Hogy nászútjáról hazajött, az Erzsébet-körút 44. számú házában fogadott lakást. Mindenképpen arra törekedett, hogy fiatal nejének utat egyengessen a társaságba. De a házasságot Jókai családja s a régi ismerősök jó része nem tudta megbocsátani. Kínos harc támadt az író s régi köre közt. Jókainak harcolva kellett megvédenie a magához s a saját akaratához való jogát. Ennek a harcnak szentelte újabb írásai egy részét. Lángoló beszéddel hirdette új boldogságát, békéjét, az életébe beköszöntött harmonia szépségét s egész kötetre való szerelmi dalt írt fiatal nejéhez. A társadalom sem tudott hamarosan fölocsúdni meglepetéséből, s ugyancsak jogot formált hozzá, hogy Jókait megbírálja, amiért fiatalos boldogságot keresett. A házasság körül pártok verődtek össze.

Az egyik azt vallotta, hogy Jókai a maga életének korlátlan ura, a másik azt, hogy Jókainak a maga életével be kell számolnia a nemzetnek. A két pártot elméletek hevítették és elfogultságok tüzelték. Még jogtalan előítéletek is. A nyilvánosság harcát a család perpatvara is gabalyította, s a zenebona szítói és harsonásai megfeledkeztek róla, hogy a rettenetes disharmónia rombolva dúl a költő, a nemzet büszkesége lelkében.

A házasság ötödfél évig tartott. S ebben az ötödfél évben Jókai lázasan dolgozott. Lelke fiatalságához való jogának, s a maga életének irányításához való jussának nagy demonstrációját még érthetőbbé akarta tenni. Míg végre az öreg ember megszűnt vén embernek is lenni, mert átköltözött a halhatatlanságba.

1904 május 5-én, este kilenc órakor ért véget Jókai halállal való tusakodása. Két nap, két éjjel tartott ez a vívódása. A hetvenkilenc esztendős embert tüdőgyulladás gyűrte le. Felesége szeretettel gondozta, kitűnő orvosok gyógyították, s máris azt remélték, hogy meggyógyul. Ez a remény szólalt meg az utolsó orvosi jelentésben. Este nyolc órakor fölkereste Korányi Frigyes, a híres orvos-professzor, s még így vigasztalta Jókainét:

— Miért remeg úgy? Hiszen a betegünk már jobban van.

A tanár bement a beteghez, hogy megvizsgálja.

Jókai utolsó óráját a Pesti Napló tudósítása annak idején így írta le:

„Jókai az egész vizsgálat alatt nyugodtan viselkedett. Mielőtt ezt megkezdték, odament hozzá a felesége s megkérdezte:

— Szereted a friss levegőt, kinyissam az ablakot?

Jókai így felelt:

— Én senkit és semmit a világon nem szeretek, csak téged!

Alcsúthon 1886.
22./II.

Tisztelt Barátom!

Tudom hogy az emberi élet válsá-
gos fájdalmas pillanataiban az
őszinte részvét is csak ujra fájdalmat
kelt de mind a' mellett engedje meg-
e soraimban is kifejeznem érzelmei-
met, melyek szivem mélyébe hatottak.
Csak az érezhet Önnel, a' ki boldog
férj és családapa, azért vigasztal-
hatlan vagyok, tudván, mily sulyos
csapást mért Önre a' gondviselés.
A jó Isten nyujtsa a' vigaszt ott,
hol ember nem nyujthatja, én
csak Önnel oszthatom a' mély
fájdalmat mint igaz őszinte

barátja

József fhg

Néhai József főherceg Jókainak irt részvétlevele

Ezek voltak utolsó szavai feleségéhez. Azontúl csak egy-egy közömbös szót mondott, amikor az orvos, vagy az ápolónö a nagy beteg párnáját megigazította:

— Köszönöm.

Korányi az egész vizsgálat alatt vigasztalta a beteget:

— A dolog most már szépen rendbe jön, mondta.

Majd amikor konyakot és erősítő italt adtak a betegnek, megkérdezte:

— Hogy vagy?

— Köszönöm, jobban.

Ez volt a *legutolsó két szó,* amelyet Jókai mondott.

A vizsgálatnak nagyon szomorú eredménye volt. Az orvosok megállapították, hogy a tüdögyulladás helyébe hirtelenül mellhártyagyulladás lépett, ugyancsak a jobboldalon. Ez volt az a komplikáció, amelynek bekövetkezésétől vagy elmaradásától tették függővé, hogy meghal-e a beteg vagy életben marad-e?

Az orvosok, Korányi professzor és dr. Stricker, átsiettek a mellékszobába, hogy a további tennivalót gyorsan megbeszéljék. A konzílium csak hat percig tartott, amikor a háziorvos ismét betekintett Jókaihoz s átszólt a dolgozó-szobába:

— Baj van! Hamar ide!

Amit tapasztalt, így mondta el az orvos:

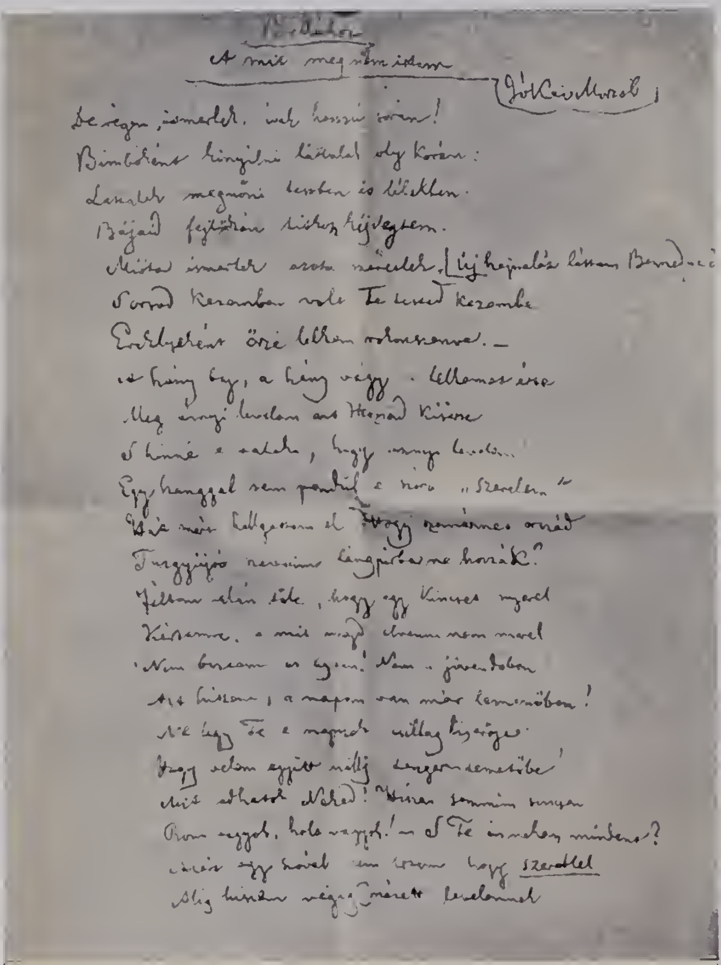
– Megdöbbenve láttam, hogy egyszerre mennyire elváltozott a beteg arca. A mellhártyagyulladás a tanácskozás egészen rövid ideje alatt is óriási mértékben terjedt. Nyomban láttam: tisztára a facies hippocratica.

Korányi az ágyhoz sietett, s odaszólt Jókainénak:

— Tartsa magát, most erős legyen!

Az asszony is odarohant az ágyhoz.

— Hogy vagy, édesem? — kérdezte?

No hát helyrehozom, mit elmulasztottam
Akkor félelmemben, most már elbizottan. —
Nem félek már többé é l n i ! újra élek!
S örül az életnek bennem szív és lélek,
Most Te vagy a napom — és én a csillagod:
S míg „az“ o d a f e n n van, az enyém is ragyog,
A végtelen kincsnek, amit megszereztem,
Értékét én tudom: — aztán meg mi ketten.
— No most hát irok már leveleket Hozzád,
Mit elmulasztottam, — tán majd helyrehozzák.

Jókainak nejéhez írt verse

Jókai 1903-ban *Faragó József rajza*

Ernst Lajos gyűjteményéből

Erre már nem felelt Jókai. Elvesztette az eszméletét. Bekövetkezett a szívbénulás, a halál közvetetlen oka, megdöbbentő gyorsan . . ."

S Korányi tanár, mikor megállapította, hogy Jókai meghalt, halkan így szólt:

— Vége! Bele kell törődni!

De a nemzet nem tudott beletörődni abba, hogy Jókai meghalt. Megdöbbentek a lelkiismeretek és megrendült minden érzés. Minden ideál gondozói megrendülten fogadták a legnagyobb magyar idealista halálát. Úgy érezték, hogy csak most ér véget a nagy hőskor. Most, hogy kidől az, aki e kor minden érzésének letéteményese volt. Nagy rombadőlés történt. Egy hatalmas templom dőlt össze, s a rombadőléstől földindulás érte a hétköznapok világát. Megbénult az az egyetlen magyar szív, amely soha sem gyűlölködött, s mégis magyar szív volt. S ettől a szívbénulástól nagy-nagy szegénység támadt. Tüzek aludtak ki, világosságok szűntek meg. Nagyobb lett a hidegség és mélyebb lett a sötétség, pedig tündöklő világosságra és hevítő melegségre van szüksége a magyar lelkületnek, a magyar akarásnak, a magyar gondolkozásnak. A magyar lelkület temetésre készülődött. Mintha önönmagát készült volna eltemetni. Hiszen azt temeti, aki a megszólalása volt. S aki jóra való akarásának tehetsége volt.

A temetés országos gyászünnep volt. Jókai holttestét május tizedikén vitték ki a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnokából a Kerepesi-úti temetőbe. A nagyszerű temetések minden pompája fokozottan nyilvánult a sírbatételnél. A király képviselője, az országgyűlés tagjai, a kormány, a hatóságok, testületek, intézetek, iskolák, felekezetek kikísérték Jókai holttestét a temetőbe s ott ünnepiesen meghatottan, szépen elbúcsúztatták. Jeles szónokok szónokoltak, dalosok daloltak, zenészek zenéltek, a város házain csupa fekete lobogó volt, s országszerte gyászünnepségeket rendeztek. A nagy temetések minden velejárója, fekete pompája, a gyásznak minden tündöklése nagyszerűn jelentkezett a temetésen. De jelentkezett a *nép* is. A magyar nép, Jókai lelkének részese és — sírt. Könyhullatással búcsúztatta a magyar nép Jókai Mórt. Mintha ezek a könyek egybefolytak volna azokkal, amelyeket a nép a Másikért hullajt. Petőfiért. A nagy megértőért, a nagy elöljáróért, a nagy megsejtőért. Hiszen a nagy mesemondó, aki valamikor Petőfi „lelkének fele volt", a maga egész lelkével fele volt a magyar nép lelkének is.

VIHAROS.

JÓKAI A VILÁGIRODALOMBAN.

Egyszerű és mégis milyen nehéz feladat Jókai helyét keresnünk a világirodalomban! Hová jutott, hol bontott koronát, mekkorára nőtt abban a rengetegben, amelynek minden egyes fáját századok és évezredek ültették, s milyen mélyen eresztett gyökeret a szent talajban, amelynek rétegeit az emberiség legszebb törekvései halmozták egymásra?

Hogy keressük: furcsán vagyunk vele. Valahogyan úgy, mint az erdő remetéje lehet a fával, amelynek tövében a kunyhója épült. És ha kinéz az egyetlen ablakon, mindig csak azt a fát látja, az az egy fa a számára az egész világ. Ha friss mohot akar a fekvőhelyére: oda megy ki szedni. Ha rőzsére van szüksége, hogy a lángján melegedjék: ropogó gallyal is az a fa látja el. És eltelik hálával a jóságos, nagyszerű fa iránt, amely így gondoskodik az ő minden szükségéről, sőt bőven örvendezteti feleslegessel is: jóízű gombával, édes mézzel és mindig és mindenkor üdítő madárdallal... Kérdezzük meg a jámbort, ismeri-e a fáját, — bizonyos, hogy szelíden a szemünkbe nevet. Hogyne ismerné, amikor behunyt szemmel is látja és ráismerne száz meg ezer és a rengeteg valamennyi fája közül. Megtesszük a próbát. Elvezetjük messzire a jámbort, még mindig az őserdő sűrűjében járunk vele, aztán egyszerre rászólunk: keresd meg a fádat. Keresi, keresi és nem találja. Elálmélkodik. Hát más fák is vannak, mint az övé, mohosak, árnyékosak; vannak az övénél még terebélyesebbek, meg mások, amelyekre azt mondaná, ez az, amit keres, csak éppen a kunyhója nincs ott a tövében... S amit egyszerűnek hitt, most igen-igen nehéz: megtalálni a maga fáját, amelyet olyan jól ismer, amelyet annyira szeret, hogy vak ragaszkodásában eddig nem látta tőle az erdőt.

Ezért mondjuk nehéz feladatnak Jókai világirodalmi helyét megtalálnunk. Nem ő e az, akire egész ifjúságunkon át föltekintettünk? Nem ő e az, aki hosszú időn át minden irodalmi szükségletünkről gondoskodott és elhalmozott bennünket ezernyi jóval, úgy hogy egész világot láttunk benne? Amíg a távol csodáit nem kutattuk, egyedül rajta akadt meg szemünk, e csodálatos mese-fán; puha mohot, melengető rőzsét tőle kaptunk, édes mézért hozzá jártunk és pazar ajándokát tetézte még a madárdal, amely soha el nem hallgatott a bólongó lombok között... Akkor szentül hittük, hogy csak ez az egy csoda-fa van és ha mégis volna más: ez az egy mindannyiok közül kiválik, más mint a többi, behúnyt szemmel is ezt az egyet látjuk és nem lehet, hogy tízezer közül rá ne ismerjünk. De jönnek az évek, gonosz kisértők, s mert igen biztosak vagyunk magunk felől, elfogadjuk a próbát. Visznek bennünket, behúnyt szemmel, a sűrűben és még csak kavicsot se ejtünk el utunkon, az óvatos Hüvelyk Matyi mód-

ján... Aztán egyszerre csak lekerül szemünkről a kötelék, elképedünk és bizony ráeszmélünk, hogy van más fa is, nagyszerűbb, zengőbb szavú, a mienk meg elvész a sűrűben és tán soha rá nem ismernénk többé, ha a kunyhónk nem maradt volna ott, — emlékeztetőnek.

*

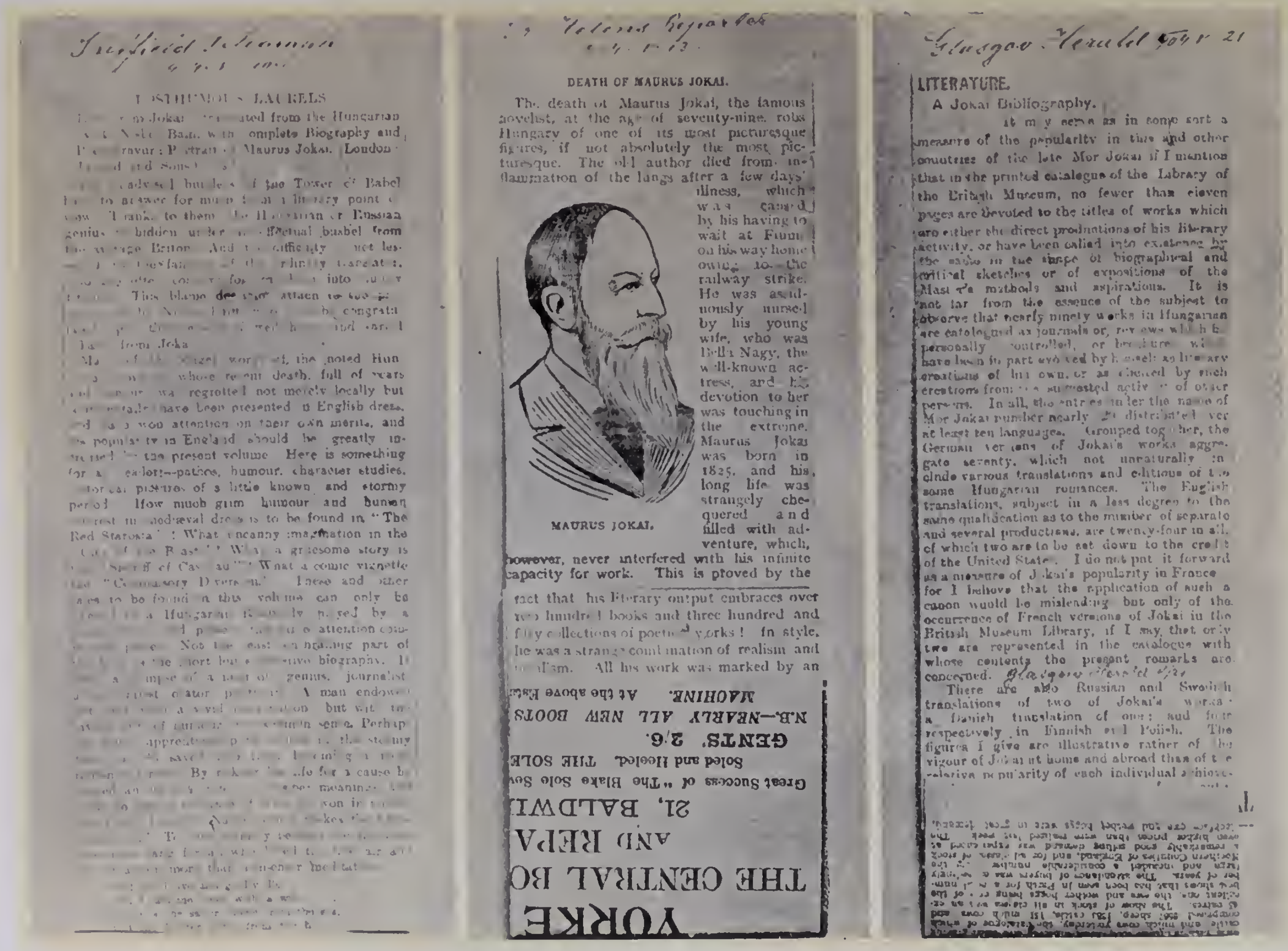
Ezek előrebocsátásával talán sikerül megbékítenünk egymással a két bősz ellenséget: az objektív igazságot és a nemzeti elfogultságot. Az elfogultság egyedül őt látná az egész erdőben. Az igazság: hogy a századós életű fák között ott van ő is, habár nem bontott olyan terebélyes koronát, hogy a magasság madártávlatából okvetlenül észrevegyék. Nem mintha satnya, pusztulásra kárhoztatott hajtás volna. Benne is megvolt, megvan és meglesz örökkön ugyanaz a vitalitás, az idővel és viharral való ugyanaz a dacolás, ami a rengeteg többi fájában,

Jókai porcellánjai.

a legnagyobbakban. Ha mégse nőtt velük versenyt, a hiba ott van, hogy az egész erdőből éppen csak az a talaj kedvezőtlen, amelyből ő — a mi önző örömünkre — kisarjadt.

Igen, itt most elegikus kedvvel ábrándot lehetne elsírni róla, mi lett volna Jókai neve, hatása, dicsősége, ha ez a nagy mesemondó történetesen nem Magyarországon születik, hanem valamivel nyugatabbra, a kultúra egyik világbirodalmában. Ott milliók és milliók tekintete tapadt volna rá és készen várja az a hatalmas márványlépcső, amely a világdicsőség trónusához visz. Vagy ha a sorsnak ez a kedvezése már nem jutott ki neki, diadala rovására miért esett rajta az a másik igazságtalanság, hogy éppen oly időben kellett köztünk járnia, amikor Magyarország talán a legmesszebb volt a kultur-Európától. Messze volt: mert ott nagyszerű lendületet vett minden, míg nálunk a tespedtség idejét élték. Messze volt: mert ott új horizontok nyíltak, míg nálunk a régiek is elborultak. Messze volt: mert ott hódító léptekkel mentek előre, míg Magyarországnak még a földrajzi fogalma is szünőben volt. A XIX. század derekáról beszélünk, arról az időről, amelybe Jókai alkotó képességének javakora esik. Hiszen kétségtelen, hogy Jókaiban is megvolt a nagy íróknak az a megmagyarázhatatlan kapillaritása, amellyel felszívják magukba nemcsak egy rétegnek, vagy szűkebb közösségnek teljes érzés-,

POSTHUMOUS LAURELS

[illegible] Jokai [illegible]ated from the Hungarian [illegible] Bain, with complete Biography and [illegible]ravur: Portrait of Maurus Jokai. London: [illegible]

[illegible] hundreds of the Tower of Babel [illegible] to answer for much from a literary point of view. Thanks to them the Hungarian or Russian genius [illegible] hidden under [illegible] bushel from the average Briton. And [illegible] difficulty [illegible] not less [illegible] [illegible] into [illegible] This blame [illegible] attach to [illegible] [illegible] congratu[illegible] [illegible] from Joka[illegible]

Ma[illegible] the noted Hun[illegible] whose recent death, full of years [illegible] was regretted not merely locally but [illegible] have been presented in English dress, [illegible] won attention on their own merits, and [illegible] popularity in England should be greatly in[illegible] the present volume. Here is something for [illegible]—pathos, humour, character studies, [illegible] pictures of a little known and stormy period. How much grim humour and human [illegible] mediæval dress is to be found in "The Red Starosta"! What uncanny imagination in the [illegible]! What a gruesome story is [illegible] of Cas[illegible]! What a comic vignette [illegible] "C[illegible]ry D[illegible]." These and other [illegible] to be found in this volume can only be [illegible] a Hungarian [illegible] by a [illegible] attention [illegible] Not the least [illegible] part of [illegible] the short but [illegible] biography. [illegible] genius, journalist [illegible] orator [illegible] A man endowed [illegible] but with [illegible] Perhap[illegible] [illegible] the stormy [illegible] By [illegible] for a cause [illegible] [illegible]

DEATH OF MAURUS JOKAI.

The death of Maurus Jokai, the famous novelist, at the age of seventy-nine, robs Hungary of one of its most picturesque figures, if not absolutely the most picturesque. The old author died from inflammation of the lungs after a few days' illness, which was caused by his having to wait at Fiume on his way home owing to the railway strike. He was assiduously nursed by his young wife, who was Bella Nagy, the well-known actress, and his devotion to her was touching in the extreme. Maurus Jokai was born in 1825, and his long life was strangely chequered and filled with adventure, which, however, never interfered with his infinite capacity for work. This is proved by the fact that his literary output embraces over two hundred books and three hundred and fifty collections of poetic works! In style, he was a strange combination of realism and idealism. All his work was marked by an

MAURUS JOKAI.

YORKE
THE CENTRAL BO[illegible]
AND REPA[illegible]
21, BALDWI[illegible]
Great Success of "The Blake Sole Sew[illegible]
Soled and Heeled. THE SOLE
GENTS' 2/6.
N.B.—NEARLY ALL NEW BOOTS
MACHINE. At the above Esta[illegible]

LITERATURE.

A Jokai Bibliography.

It may serve as in some sort a measure of the popularity in this and other countries of the late Mor Jokai if I mention that in the printed catalogue of the Library of the British Museum, no fewer than eleven pages are devoted to the titles of works which are either the direct productions of his literary activity, or have been called into existence by the same in the shape of biographical and critical sketches or of expositions of the Master's methods and aspirations. It is not far from the essence of the subject to observe that nearly ninety works in Hungarian are catalogued as journals or reviews which he personally controlled, or brochures which have been in part evoked by himself as literary creations of his own, or as elicited by such creations from the suggested activity of other persons. In all, the entries under the name of Mor Jokai number nearly [illegible] distributed over at least ten languages. Grouped together, the German versions of Jokai's works aggregate seventy, which not unnaturally include various translations and editions of the same Hungarian romances. The English translations, subject in a less degree to the same qualification as to the number of separate and several productions, are twenty-four in all, of which two are to be set down to the credit of the United States. I do not put it forward as a measure of Jokai's popularity in France for I believe that the application of such a canon would be misleading but only of the occurrence of French versions of Jokai in the British Museum Library, if I say that only two are represented in the catalogue with whose contents the present remarks are concerned.

There are also Russian and Swedish translations of two of Jokai's works; a Danish translation of one; and [illegible] respectively in Finnish and Polish. The figures I give are illustrative rather of the vigour of Jokai at home and abroad than of the relative popularity of each individual achieve[illegible]

Angol ujságok Jókai haláláról

A Petőfi-ház gyűjteményébő

gondolkodás- és hangulatvilágát, hanem az egész korét, az egész egyetemességét, amelyben benne élnek. Titokzatos, légi útjai vannak a hajcsövességnek és elnyúlnak talán a végtelenbe; minél nagyobb iró valaki, azt hiszem, annál távolabbra érez. Jókai számára ez az ő irói kapillláritása hozta a francia romantikát; hozta Chateaubriand-t, Merimée-t, Eugène Sue-t, a két Dumas-t és Victor Hugó-t, — de mennyivel hamarabb történt volna ez a szükséges, kényszerű és elmaradhatatlan közvetités, ha akkor valamivel közelebb vagyunk már nyugathoz s ha az óriási távolság nem nehezíti Jókai művészi megérzésének munkáját.

Nem úgy értjük ezt, hogy Jókai talán értékesebb kincse lett volna az emberiségnek, ha hamarosan felcsaphat a francia romantika keleti exponensének; nem, ettől mindig és minden körülmények között megóvta volna őt irói öntudata és feltétlen zsenije. Hanem értjük úgy, hogy még a legnemzetibb iróművész se zárkózhatik el az idegen eszmék áramlatától, ha más nem: az ösztönei hozzák azt számára és mert ez az áram mindig hasznos, mindig megtermékenyítő, jó, ha a közvetités útja minél rövidebb. Az áramlatot útjában nem tarthatja fel semmi, legfeljebb arról lehet szó, hogy mire elérkezik, már kifáradt, elpetyhüdt s ott, ahonnan kiindult, régen túl vannak rajta, söt talán el is feledték. Ezért mondjuk, hogy Jókai áldozata annak a mérhetetlen távolságnak, amely a mult század második felében Magyarországot még elválasztotta a többi Európától. Mint nagy iró és az egész világ számára született egyéniség megérezte a kor levegőjében úszkáló romantikát és ritka érzékenységgel reagált is a hozzá érkező áramra. De kerülő úton, megkésetten jutott hozzá ez a golf, olyan későn, hogy amikor Jókai műveire figyelmessé lett a külföld és forditgatni kezdték az ő csodaszép regényeit, az irásművészete, buja fantáziája, mesegazdagsága, meleg szive, ugyan megvesztegette az idegen birákat, mégis vádat kovácsolhattak ellene a romantikájából. Már most képzeljük Jókait, amint Zola-Robespierre naturalista vértörvényszéke mond fölötte itéletet . . .

Az Erzsébet-körút 44. számú ház Jókai halottasháza

*

Mert későn bár, de mégis csak leforditották a műveit tömérdek nemzet nyelvére s bizonyára millióknak telt bennük nagy gyönyörűsége. Jókai gyűjtötte műveinek forditásban megjelent egy-egy példányát és dolgozószobájában hatalmas könyvszekrényt töltött meg ez a gyűjteménye. Hosszú és fölösleges enumerációba kellene bocsátkoznunk, hogy egyenként felsoroljuk, micsoda regényei, mely nyelvre vannak leforditva. Inkább beérjük néhány általánossággal, amely azonban képet ad az ö nemzetközi népszerűségéről. Először németre forditották le néhány munkáját és a német publikumot csakugyan, egy csapásra, meghóditotta.

A Jókai koporsóját vivő halottas kocsi

Petőfi halála.

Mintha most is előttem látnám! Azt a délceg alakot, azzal a lelkesigéző arczal a dacos fejjel. Mintha most is hallanám a hangját azt a szivből jövő, szivig ható hangot, a mi hü kifejezője volt lelke indulatainak.

Minden igaz volt nála: szerelem, barátság, gyülölet, harag, rajongás a hazáért és a szabadságért, semmi sem hamis, semmisem mesterkélt

és ki így tudott szeretni, így tudott gyülölni, annak nem lehetett a földön megmaradni többé a mint nem volt szabad többé szeretni és gyülölni.

Olyan ifju volt és még is be volt fejezve az élete. Mint egész ember halt meg.

Mi többiek tudunk még kerékre vonva felnégyelve, darabokra tépve is élni; de Petőfi számára nem való volt az az élet, az a küzdés, a hol lánczavart kéz börtönfalára karczolja fel keserü gondolatait: neki meg kellett halni.

Dicsősége annyit szerzett rövid üstökös útjában, hogy neve ott ragyog az égen, fényszikrákban felírva, a mik soha le nem hullanak.

Nem is halt meg! Hányszor feltámadott! Ott él minden magyar szivében, házában, s mentül tovább távozik az időben, annál nagyobbra nő az alakja

Fél század mult el azóta. Más embert eltemet az idő, Petőfit magasra emelte.

Míg magyar él, haza áll, éljen Petőfi dicső emlékezete s ragyogja be a hazát és a világot

Jókai Mór mondta

Svábhegy 1899 Jul 2

Jókai beszéde Petőfi halálának félszázados évfordulóján

A kiadók vetélkedtek Jókai írásaiért és nem egy műve egyidejüleg jelent meg könyv formában németül és magyarul. Ha Jókai prodigiózus irodalmi termelését körülbelül száztíz kötetre tesszük, túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy vagy nyolcvan kötet jelent meg belőlük német nyelven is, tehát alkotásainak több mint kétharmadrésze. Nem keressük most a pszikológiai okokat, honnan ez a páratlan siker a magyartlenéző Németországban, egy okra azonban rá kell mutatnunk, mert ez lesz a magyarázata egyben annak is, hogy másutt viszont miért nem tudott Jókai igazi népszerűséghez jutni. Ez az ok pedig igen egyszerűen az, hogy németre íróemberek fordították Jókait, ha nem is vele kongeniális szellemek, de mindenesetre szorgos, lelkiismeretes mesteremberek, akik inkább megdolgozták, semhogy szőrin-szálán elsikkasszák Jókai értékes írói kvalitásait, a fordulatait, szelid és mégis olyan friss, a sorokon át kilüktető humorát, nyelvének rithmusát és mi mindent még, ami az írásait a kifejező készség művészi monumentumaivá avatják.

Nagy Imre az „Arany ember“ bemutató előadásán

A nyolcvanas években Jókai a németeknek egyik legolvasottabb írója volt; említettük, hogy a kiadók vetélkedtek műveiért és Jókai, akinél abszolutabb lenézéssel senki se volt a pénz iránt, tréfás kérkedéssel — amelyben pedig mennyi szomorú igazság volt — nem egyszer emlegette, hogy valamennyi regényének magyar kiadása nem hajtott neki akkora jövedelmet, mint egy-egy művének német nyelven való megjelenése. Németül számtalan kiadást értek a regényei és az „Arany ember“ ébren álmodója ma talán több olvasót számlál Germaniában, mint az ő szűkebb hazájában.

Amivel műveinek németországi kapósságát magyaráztuk, ugyanazzal indokolhatnók meg azt is, ha viszont a többi nagy nemzet nyelvén alig jutott népszerűséghez. Tudniillik rosszak a fordítások. Párisban, valahol a Szajna parton kezünkbe akadt néhány francia Jókai-regény. Ott a sorok és szavak versenyt gyilkolják a mi nagy Jókainkat, és a jobb sorsra érdemes francia nyelvet. Tudniillik itt az történt, hogy a költőfejedelemnek néhány magyar tisztelője, javarészt arisztokraták, elhatározták, hogy Jókainak a „hóna alá nyúlnak“: lefordítják műveit franciára, és majd ők megmutatják, így meg úgy, de Jókait világhírhez segítik. Meg is csinálták a fordítást; szánalmas. Tanári kék plajbásznak maradt ott csak helye, és korrek-

tori deleáló ceruzának, legfeljebb még pici hely a felháborodás számára. De Jókai kiszorult belőle, ki annyira, hogy még a saruja porát se találjuk. Ne lepődjünk meg hát rajta, ha Franciaországban — ahol különben is exkluzív a nemzeti ízlés — nem ismerik Jókait, és legyünk meggyőződve róla, hogy keservesen magyar eredetű az az anekdota, hogy Jókai nevének hallatára, csak azért nem borul könnyes szemmel keblünkre a francia, mert Jókai nekik idegen, ellenben Jockey annál ismerősebb, még pedig az Elysée palota urától lefelé, egészen a sarki rendőrig . . .

Márkus Emília az „Arany ember" bemutató előadásán

Angolra számos műve le van fordítva, és Amerikában — mondják — Jókai maiglan nagyon kapós. Ott egy pennys füzetekben árulják műveit, s a kiadók meggazdagodnak rajta, de Jókai irodalmi nimbusza tönkre megy bele. A kritikára illetékesek tudniillik egyszerűen ponyvaregénynek hiszik, és bele se néznek. Így Amerikában egyrészt milliók ismerik, akik alig számítanak, azok közül pedig, akik számítanának, nem ismeri senki. Amerika ezzel a furcsa paradoxonnal hódol Jókainak.

Olaszra, spanyolra, lengyelre, a szláv nyelvekre általán: számos műve van lefordítva, és érdekes, hogy a balkáni szlávok — szerbek, bolgárok — Jókait szinte nemzeti írójuknak tekintik. Főleg a török tárgyú műveit ismerik, olvassák. Innen is a nagy vonzódásuk hozzá, hiszen az a korfestés, az egész milieu nemcsak Magyarországra illik, hanem a valaha török hódoltság alatt nyögő többi országra is . . .

Állítólag — de bizonyságom nincs rá, csak egy japáni ismerősöm kijelentése — néhány Jókai-regényt japánira is lefordítottak, még pedig az amerikai ponyvakiadások alapján.

Van, mindezek tetejébe, néhány dán, svéd és norvég Jókai regény is, — mindenesetre elmondhatjuk, hogy alig van kulturnyelv, amelyen Jókainak legalább egy-két alkotása nem lenne hozzáférhető. Az a fa, amely a világirodalom erdejében a legmostohább talajból, a magyar földből nőtt ki, nagy életképességet hozott magával, és nemes erővel bontogatja gallyait szerte, át-átnyúlván az idegen fák ága-bogába. Nem azért, hogy túlnőjjön rajtuk, nem is, hogy elvegye elölük az éltető napvilágot és levegőt, hanem azért, hogy annál jobban, busásabban táplálhassa remetéjét, s terebélyével ráhajolva, széltől, esőtől, vihartól és tikkasztó napmelegtől óvja.

JÓKAI A VILÁGIRODALOMBAN

Ma egy-egy divatos írónak szinte világirodalmi helyet ad az, hogy születésre történetesen angol, francia vagy német.

Jókainak Magyarország nem tudott világirodalmi helyet adni. Hanem megfordítva: Jókai az, aki Magyarországnak elég tisztes helyet szerzett a világ kulturversengésében.

*

Szavak és magyarázatok után, amelyek ezernyi relativitásnak a függvényei, keressük már most Jókai abszolut világirodalmi jussát, keressük, mit tartogat dicsősége számára a jövő, mi lesz Jókai talán századok multán, elfogyatkozik-e és pusztulás lesz a sorsa, vagy pedig megfordítva: még nagyobbra nő, olyan hatalmassá, hogy csodájára járunk valamenynyien? Ma mélyről táplálkoznak törzsének gyökerei. Rossz földben, de mélyről: a mindnyájunk szivéből. És elágaztak a gyökerei, titokzatos ösztönös utakon más földbe is, termékenyebbe: beszéltünk róla, hogy Németországban, Amerikában mennyi a Jókaiimádó. Így egyrészről már biztosítva láthatnók a jövőt, ha mindössze az volna a kérdés, hogy várható időn belül féltjük-e Jókait a feledéstől. De többet kérdezünk, azt, hogy kijut-e neki az örök halhatatlanság, és még annál is több: az egyre megujhodó élet?

Bizó, határozott, elszánt *igen* a válaszunk. Feltétlenül hiszünk egy nagyszerű Jókai-renaissanceban, amely nemcsak nekünk lesz kedves, hanem amelyet rokonszenvvel néz majd az egész világ. A szemtanui leszünk, amint a száz esztendős fa egyszerre újra rügyezni kezd, bimbót hajt és virágtengerbe borul. A virágait pedig szórja, hinti szerte, és boldog lesz, aki felkapkodhat belőlük mohó marékkal. Soha még ilyen csudát nem látott a világ, mint amikor kiderül majd, hogy az egész rengetegben alig akad több ilyen szivós, romlatlan és fiatalos törzsök, mint éppen ez, amelyet ki már korhadtnak néz, ki meg — a jóakarója — aggódással félt.

Nádai Ferenc az „Arany Ember" bemutató előadásán

Konokan, makacsul hiszünk Jókai másod- és örökvirágzásában nemcsak a magunk irodalmi ízlésén belül, hanem bizalommal várjuk az ő igazi, egyetemes renaissanceát. Mert Jókai, mint mesemondó a legnagyobbak közül való. Lehet, hogy a muló szeszély, a változékony ízlés, az ügyes spekuláció időről-időre más irodalmi irányokat tol fel, túltengő spiri-

tualizmust, amely mindent szimbolummá finomít, ujjongó naturalizmust, amely mindent röfögően kövérre hizlal, de ezek rövid életű jelenségek csupán, és arra valók, az a rendeltetésük, a létjoguk, hogy annál inkább megkedveltessék a mi igazi mesélőinket. A nagy mesélők: Homeros, Vergilius, Firduzi, Dante, Cirano de Bergerac, Cervantes, Andersen meg még annyian, örökké halhatatlanok lesznek, és engem igazán nem lepne meg, ha egy napon arról hallanék, hogy Jókait az Anatole France Marbode barátja, amikor megint lelátogatott az elyseumi mezőkre, Homerosnak és Firduzinak oldalán találta, távol, nagyon távol attól a másik csoporttól, ahol Victor Hugo volt a cénacle elnöke . . , Jókainak a mesemondónak örökös lesz a dicsősége; mert fantáziája, amely egyforma fürgeséggel járta a multat, a jelent és a jövőt, kutató útján összehordott mindent, ami az emberiséget érdekelte és idők végéig érdekelni fogja.

Hogy históriai regényeire itt-ott rácáfolhatna az oklevél, a pecsétes írás: baj is az! Nagyon jól el tudom képzelni, hogy valaki a históriát is úgy nézze mint a természetet, amely változatlan ugyan és örök, s mégis más és más képekben jelentkezik minden nézője szemében. Másképpen látja természettudó, másképpen a természet munkása, és másképpen a művész. Ebből a sokféle látásból alakulhat ki a természet igazi szintetikus képe, és de kár lenne ha Jókai a maga szines optikai csalódásaival meg nem javitaná, amit a historikusok látnak! Hogy pedig ezáltal ellentétbe jut a valósággal, semmivel se jelentősebb vagy fontosabb mint az, hogy a jövő század másként alakul, mint a hogyan ő azt megjósolta. Tessék elhinni: a jóslásnak nem a ráhibázás a főkelléke, hanem a fantázia, még pedig egyformán, akár a jövőbe, akár a multba jósol az ember.

ADORJÁN ANDOR.

JÓKAI A NEMZETI SZINHÁZBAN.

Jókai élettörténetének ez nem a legszebb fejezete, írói pályájának nem a legdiadalmasabb időszaka. Mindnyájan tudjuk, hogy drámai művei nem mérkőzhetnek regényeinek értékével, sem azok népszerűségével. Jókai nem volt igazi drámairó. Dacára, hogy tisztán látta a szinpadi hatás föltételeit (hiszen drámáiban sok olyan jelenettel találkozunk, amelyek scenikailag igen jól vannak megépitve) mégis — egészben véve — hiányzott belőle az az objektivitás, melyet a drámai anyag kezelése megkiván. Fantáziájának ragyogó szinessége nem birta eltakarni a jellemzés, a szerkezeti megokolás fogyatékosságait. A nyelv szigorú drámaisága helyén nála lirát és szárnyaló, meleg retorikát találunk. Leiró, elbeszélő képességének káprázatos gazdagsága, melyben irói egyénisége ellenállhatatlan erővel nyilatkozik meg, drámáinak belső egységét megbontja, megtöri az egyenes vonalakat. Ami regényeinek kiváló értéket ad, az drámai műveinek gyöngesége lesz. Ez magyarázza meg, hogy amig regényei páratlan népszerűségre, világirodalmi jelentőségre jutottak, addig szinpadi művei között alig akad egy-kettő, amelyik mélyebben férközött a közönség érdeklődéséhez.

Ötvenkét esztendő alatt, vagyis 1846-tól 1898-ig — (az utolsó Jókai-premierig) — Jókainak tizennyolc drámai műve jelent meg a Nemzeti Szinház szinpadán, az *Arany ember* legutóbbi előadásának napjáig (1909 szeptember 5-ig) összesen 303 előadásban. Legnagyobb sikere az *Arany embernek* volt; huszonöt év alatt 133-szor került szinre és még ma is egyik legvonzóbb darabja a Nemzeti Szinház műsorának. Ezt a sikert Jókai egyetlen drámája sem közelitette meg; innen van a nagy aránytalanság az *Arany ember* és a többi tizenhat dráma előadásainak száma között. A *Szigetvári vértanúk*-at harminckilenc év alatt 57-szer játszotta a Nemzeti Szinház. Ez a látszólag és aránylag nagy eredmény azonban nem annyira a darab népszerűségének tulajdonitható, mint inkább annak a körülménynek, hogy ez a dráma tárgyánál és költői lendületénél fogva, igen alkalmasnak bizonyult irodalmi és nemzeti ünnepeken diszelőadásúl. A Nemzeti Szinház minden egyes kinálkozó alkalmat föl is használt arra, hogy a *Szigetvári vértanúk*-ban lüktető forró hazafias érzést megszólaltassa. Az előadások számát véve a szinpadi siker mértékéül, harmadik a sorban a költő *Könyves Kálmán* cimű tragédiája. Ez — ugyancsak harminckilenc esztendő alatt — 23-szor került szinre a Nemzeti Szinházban. Jókainak ez a három drámája 213 estét foglalt a 303-ból, úgy, hogy a többi tizenöt darabra

összesen 90 előadás jut. Jövedelmezőség tekintetében, természetesen az *Arany ember* jár elöl, mely ma is — huszonöt év multán — még mindig megtölti a Nemzeti Szinház pénztárát. Az *Arany ember* egy-egy előadásának bevétele a régi Nemzeti Szinházban 2500—3000, a népszinház épületében 3500—4000 korona között váltakozik. Ezeket a numerusokat csak a *Szigetvári vértanúk* két előadása közelíti meg, melyeknek egyike 1894 január 15-én a költő 50 éves írói jubileumának ünnepén, másika a millenáris emlékünnep estéjén volt. Az első előadás jövedelme 1351 forint 40 krajcár, a másodiké 1064 frt 60 krajcár. A többi Jókai-esték nagyon alatta állanak ezeknek a számoknak.

Szathmáryné az „Arany ember" bemutató előadásán

Jókai drámairói pályája 1842-ben kezdődik a *Zsidó fiú* címü öt felvonásos drámájával. Ez a darabja az akadémiai pályázaton dicséretet nyert, sőt két biráló a jutalomra is érdemesnek itélte, de szinpadra nem került soha. Amellett, hogy Jókainak ez volt első lépése a szinpad felé, még az a nevezetessége is van ennek a drámának, hogy a kéziratot *Petőfi* tisztázta le, mielőtt az akadémiára került volna.

Jókai első debüje a Nemzeti Szinházban 1846 április 18-án volt. Erről az előadásról a *Vahot Imre* szerkesztésében megjelent *Pesti Divatlap*-ban *Szinéri* a következőket irja:

Nemzeti szinház. Tavaszhó 18. Először: *Két gyám.* Eredeti népszinmű népdalokkal. Irta *Jókai Mór.* Zenéjét szerkeszté Szénfy Gusztáv. Semmi nem próbálja meg annyira az iró erejét, mint a szinpad. Novellát, verset, regényt irhat valaki igen jót, de azért még nem következés, hogy drámát is szükségképen talpraesettet tudjon irni. Szerzőt eddig mint nagytehetségü novellairót ismeri a közönség s éppen azért kár volt magát az új, de sokkal gyöngébb oldaláról megismertetnie. Mert a *Két gyám* általán véve, mint költemény, sok tekintetben szép költői erőt, de nem nagy drámairói tehetséget tanúsit. Nem elég az, hogy a szinpadra egymással beszélgető embereket állitsunk, kik egy-virágos mondásokkal, erkölcsi szententiákkal és elméncségekkel felcifrázott történetet öt felvonáson keresztül eljátszanak. Ehhez még más is kell. A lehetőleg érdekes cselekvény különféle részeit, a drámai egység elve szerint, helyesen összeállitani, okszerűen, valószinüen motiválni, a jellemeket következetességben tartani s nem egyes elméncségekben keresni comicai erőt, hanem magát a charaktert és cselekvényt úgy alkotni, hogy az nevettető hatással birjon. S több efféle apróság, minek kivitele azonban nem oly könnyen felfújható

Az „Arany ember“ bemutató előadásából — *Ujházy Ede, mint Fabula*

dolog, mint némelyek képzelik. E kívánatoknak szerző épen nem, részint fölötte csekély mértékben felelt meg. Némely alakját egészen eltorzítá; s tréfái olykor születlenek, triviális gyermekségek. *Laborfalvy Rózán* kivül minden drámai szinész részt vőn az előadásban és Szentpétery, a Lendvay-pár, Egressy Gábor, Fáncsy, Füredy, Szathmáryné, Bartha, Telepy, Réthy semmit sem mulasztottak el, hogy a mű minél inkább érdekelje a közönséget. Füredy szépen éneklé a népdalokat, mellyeknél azonban jobbakat is lehetett volna kiválasztani. Szerző az utolsó felvonás után előhivatott és ha e darab, mint azt jobb tapintatú szinészek ajánlották is, meg fog rövidittetni: még néhány vasárnapon bizvást adható."

Jókai könyvtárának egy része

Bizony nem adták azt többet soha. Jókai első kisérlete bukás volt, annyira, hogy mikor négy év multán megint a Nemzeti Szinház közönsége elé lépett, jónak látta álnév alá rejtőzni. Ez a második Jókai-premier 1850 április 14-én volt.

A *Pesti Napló* 1850. évfolyamának ápr. 22-iki számában a következő följegyzést találjuk róla:

„Április 14. „*A földönfutó*", eredeti népszinmű 3 szakaszban dalokkal, irta: *Csalóközi*, zenéjét Egressi Béni. A darab szerzője lemondván a legutolsóig mindazon magasabb célokról, mellyeket szinműiró magának feladatul tűzni tartozik, egyedül oda iparkodott, hogy mulattassa a közönséget, bármi áron. Miután ezen a szinművészetre nézve legutolsó célja sem sikerült, más semmi olyan oldala nincs a darabnak, melyről emlitést tenni érdemes volna."

A *Hölgyfutár* következőképen nyilatkozik:

„*Földönfutó* új eredeti népszinmű szerencsétlen napon adatott, április 14-én, nem tartható fön magát. Van benne néhány nevettető jelenet, de az egész oly kuszált, sok helyütt gyermekes; szóval az bizvást elmaradhatott volna. A zene is gyönge. Szentpéteri és Füredi, Latkóciné, László minden tehetségüket felhasználták, de hiában. Egyébiránt ilyesmi másutt

is megtörténik, kívánatos ugyan, hogy minél ritkábban történjék, de egészen soha nem mellőzhető."

Következő darabja Jókainak, az 1851 november 15-én előadott romantikus, francia tárgyú dráma a *Hulla férje*. A nevek franciák, a történet Párisban játszik. Ez sem volt két elődjénél szerencsésebb.

A *Magyar Hirlap* november 19-iki számában Bulyovszky Gyula így ir róla:

„Hogy a *Hulla férjé*-nek szerzője jelen darabjában nem az, akire e szempontból várunk, azt eleve kimondhatjuk. A franciák találtak a nagyközönség számára egy vonzó iskolát, mely sötét rendkivüliségek gyüjteménye, melyben a lélek a természeti örök formák helyett lepedőben kisért. Hogy a *Hulla férje* ehhez hajlik, tagadhatatlan".

A *Hölgyfutár* november 17-iki számában ezt a kedves apróságot találjuk a darabról és az előadásról:

„*Nemzeti szinház.* A *Hulla férje* tetszéssel fogadtatott s szerző kitapsoltatott. Az előadás általában nagy szorgalommal ment véghez, kár, hogy a dráma tárgya nem magyar. *Jókainé* néhányszor kissé akadozott szerepében, mire egy pajkos fiatal menyecske mosolyogva jegyzé meg: „Jól teszi, hiszen nem kivánhatja tőlünk nőktől senki, hogy mindig csak azt mondjuk, mit férjünk elénkbe ir".

Ez a dráma november 20-án, mint ahogy a *Hölgyfutár* irja: „föltünően csekély számú közönség előtt" még egyszer szinre került és ez volt utolsó előadása.

A mint látjuk, Jókai drámairói karriérje nem valami szerencsés előjelekkel kezdődött. De a következő nyolc esztendő, amely gyors egymásutánban hozta legjobb történeti drámáit, már értékesebb és maradandóbb sikerrel honorálta munkásságát. Az 1852-ik év november 27-én szinrekerült *Dalma (Jókainé*-val a cimszerepben) műsoron maradt hat esztendeig és 12 előadást ért meg. Az ötvenes évek nagyon kedvelt darabja lett. Különösen az előadást magasztalják az egykorú birálók. Ez volt a Nemzeti Színház első fénykora. Hatalmas művészi gárda állott Jókai szolgálatában: Egressy Gábor, Tóth József, Lendvay (az öreg), Szentpétery, Szigeti József és Jókainé. A magyar szinészet történetének legfényesebb nevei. Abszolut értékek. Még ma is korszakot jelölnének. Művészetükben volt emberi nagyság, amit ma hiába keresünk.

Szigethy Imre az „Arany ember"-ben

JÓKAI A NEMZETI SZINHÁZBAN

Manlius Sinister követte Dalmát 1853 december 10-én. Ez az öt felvonásos dráma, melyet Jókai azonos című novellájából dolgozott át színpadra, egyik legnagyobb sikere volt a költőnek. A nagy *Lendvay* kreálta a címszerepet, Carinnust *Feleky*, Flaviust *Tóth* József, Glicériát *Jókainé* játszotta. Egy évvel később *Szigeti* József vette át Manliust és új reliefet adott ez érdekes figurának. *Manlius Sinister*-nek több reprize volt a Nemzeti Színházban. Utóljára 1894 január 4-én játszották Jókai 50 éves írói jubileumán, a következő szereposztásban: Mesenbrius *Ujházi*, Manlius *Mihályfi*, Glicéria *Fay* Szeréna, Flavius *Somló* és Carinnus *Ivánfi*.

És most elérkeztünk *Könyves Kálmán*-hoz, *Dózsa György*-höz. Itt már a Jókai-név dicsősége magasan lobogott az egész országban. Bámulóinak, irigyeinek, ellenségeinek száma nagyra nőtt. Ez a két premier már vihar volt a sajtóban, a színházban egyaránt.

Könyves Kálmán első előadásának napja 1855 december 18-ika. *Salamon* Ferenc így kezdi tárcáját az akkori *Budapesti Hírlap*-ban:

„Midőn oly műről beszélünk, mely egyik kedvelt írónk tolla alól került ki, melyet a pályázaton tekintélyes bírák jutalomra érdemesnek itéltek, kissé bajos dolog a közönség előtt hibákat födözni fel. E melléktekintetek maguk is azt látszanak kiáltani: *Le a kalappal!* Le hát a kalappal, de a mellékes tekintetekkel is".

Jókai halottas maszkja

A Nemzeti Színház szinlapján ezen a napon ezt olvassuk:

1855 dec. 18. Ma adatik:
38-ik Bérlet *szünet*
Jókainé javára. Először:
KÖNYVES KÁLMÁN.

A *Hölgyfutár* a többek között ezt írja az előadásról:

„Jókainak még hibái sem jelenhetnek meg valami vonzó erő nélkül, a meleg, szellemdús költő sehol sem tudja magát megtagadni, itt is úgy vagyunk vele, mint fantasztikus novelláival, miket nem hiszünk, életen kivül esőknek találunk, de gyönyörködünk bennök. Az előadás jeles volt. Különösen ki kell emelnünk *Felekyt*, kiben a nyomorék, de lelkileg ép, nemes király művészi személyesitőre talált; megadta alakjának azt, mi a nyomorékok iránt oly részvétet kelt, anélkül, hogy e részvét sajnálkozó lett volna, volt ő benne királyi is. Valóban Feleky ma este bebizonyitá, hogy nem az ő köre, ahol mozog, jellemszerepek valók az ő tehetségének s nem a szenvedélyes Armand, nem az epedő Romeo. A közönség Feleky játéka által többször mélyen el volt ragadtatva. A *jutalmazottnő* Álmos szerető, szenvedő nejét, őrangyalát szinte gyönyörű vonásokban állítá elő — s kivált azon jelenete, midőn megvakitott férje s gyermekével először találkozik, mesteri volt. Szigetinek is volt egy szép jelenete az első felvonásban, midőn a király nagysága előtt mintegy önkénytelenül térdet hajt. Szerzőt a második felvonás után igen zajosan hitta a nagyszámú közönség, de nem volt jelen."

Könyves Kálmánt 23-szor játszotta a Nemzeti Színház, utóljára 1894 április 24-én. Ebben a darabban lépett először a Nemzeti Színház szinpadára *E. Kovács Gyula* (Álmos) 1862 május 5-én, *Drágus* (címszerep) 1863 január 5-én és *Tóth* Józsefné, a Nemzeti Színház mai igazgatójának édesanyja, mint szerződött tag, Könyves Kálmán-ban (Prezlava) állott először a Nemzeti Színház közönsége elé 1856 május 17-én. *Paulay* Ede, a Nemzeti Színház későbbi igazgatója,

Koszorús kocsik Jókai temetésén

egy kellemetlen ügy miatt (a szinpadon megverte Palotai sugót) kénytelen volt — a szinházi törvények értelmében — elhagyni a szinházat. Mikor ujra visszaszerződtették, Könyves Kálmán cimszerepében lépett fel először 1873 április 30-án. A darab utolsó előadásán a cimszerepet *Gyenes*, Álmost *Pálffy*, Jugolit *Jászai* Mari játszotta.

Náday az „Arany ember"-ben

1857 november 3-án hirdeti a Nemzeti Szinház *Dózsa György* első előadását. A *Pesti Napló* ugyanazon évi november 6-iki számában *Greguss* Ágost ir a darabról. Élesen birálja a tragédiát:

„*Dózsa György* nem eszmét, de brutalitást képvisel s már ennélfogva sem lehet drámai, még kevésbbé tragikus hős. Brutális ember vajjon gerjeszthet-e tiszteletet, szeretetet, részvétet? A nyelvről elég azt mondani, hogy Jókaié: igéző, ragyogó".

Jókainak ez a drámája keltette a legtöbb ellenkezést, ebből az alkalommal volt része a leghevesebb támadásokban. *Gyulai Pál* gúnyverse:

Megirtad Dózsa Györgyöt
A rossz tragédiát

ismeretes. Annál jobban tüntetett a közönség Jókai mellett. De ha a sajtóban nem is volt teljes sikere a darabnak, drámai fogyatkozásai mellett elismerték költői értékét. A *Budapesti Hirlap* november 5-iki számában ezt irja:

„A közönséget Jókai drámai muzsája úgy hisszük, leginkább más téren aratott érdemeiért igen érdekli, azt a tele ház bebizonyitotta. Ez már eleve kedvező ómen volt, hogy a darab jól fog fogadtatni és úgy is volt. A közönséget mindjárt az első felvonás melegen ragadta meg, azután nyomban megkezdődött a taps és kihivatás; a cimszerep képviselője *Egressy* Gábor után, a szerző neve hangzott a teremben, de miután ö egyéb darabjaival mindeddig megtagadta a megjelenést, a közönség hivásának sikerére csak félig-meddig számitott s ime a félremény valóvá lett, a szerző megjelent".

Dózsa György 10-szer került szinre a Nemzeti Szinházban. Utolsó előadása 1878 november 17-én volt. Egressy Gábor örökébe ezen az estén *E. Kovács Gyula* lépett. Ő játszotta a cimszerepet. Ez a hatalmas egyéniségű művész talán legjobb alakitását produkálta ebben a szerepben. Szégyenkezése a királyi udvar cifra lovagjai között, vad paraszt gőgjének föllángolása elementáris erővel hatott. Meggyőző volt, mély, nagy és tetőtől talpig magyar. Mi, akik

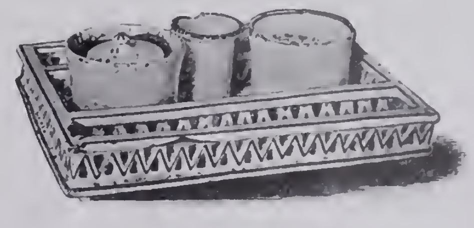
még ismertük, bár alkonyában, ezt a lángoló lelkű, forró érzésű művészembert, tisztelettel adózunk emlékének.

1860 március 29-én következett a *Szigetvári vértanúk* premierje. Az *Arany ember* után ez a legsűrűbben adott darabja Jókainak. Az első előadás napjától 1899 november 8-ig (utolsó előadása), alig mult el év, hogy meg ne jelent volna a Nemzeti Szinház közönsége előtt. Az első előadáson Zrínyit *Feleky*, Máriát *Prielle* Cornélia, Annát *Jókainé*, Szulejmant *Tóth* József, Juranicsot *Rónai*, Szelimet *ifj. Lendvay* játszotta. A 60-as, 70-es évek szinészei valósággal versengtek a darab szerepeiért. Ha új szinész került a Nemzeti Szinházhoz, bizonyos volt, hogy a *Szigetvári vértanúk*-ban lép fel először. Ha valakit, vagy valamit ünnepelt a szinház, mindjárt előkerültek a *Szigetvári vértanúk*. Zrinyi Miklós halálának 300-ik évfordulóját 1866 szept. 7-én, az ezredéves ünnepet, Jókai írói jubileumát ezzel ünnepelte a szinház. Ebben vendégszerepelt először *Paulay* Ede (Szelim), ebben léptek fel, mint szerződött tagok *Eöri* Gusztáv (Szelim), *Bercsényi* Béla (Zrínyi), aki ezt a szerepet csaknem haláláig meg is tartotta.

A *Szigetvári vértanúk* után tizenhat esztendeig nem látjuk viszont Jókait a Nemzeti Szinházban. Költői érettségének teljében írja meg *Miltont*, amely — azt hiszem — legtökéletesebb drámai alkotása. 1876 április 3-án játsza a Nemzeti Szinház először ez új drámát. Sikere nagy volt a sajtóban éppenúgy, mint a közönség előtt. Miltont *Ujházi* kreálja és ennek a zseniális művésznek ez volt az első nagy emelkedése diadalmas pályáján, bár később, amint tudjuk, hűtelen lett a tragédiához. 1880 január 9-én már *E. Kovács Gyula* veszi át tőle a hatalmas szerepet és Ujházi — ugyanazon estén — megelégszik Fley orvos parányi szerepével. Az első előadás főszereplői — Ujházi mellett — *Jászai* (lady Milton), *Felekyné* (Bora) és *Nagy* Imre (Lambert). Később *Márkus* Emília váltja fel Felekynét és a fiatal művésznő pályáján ez az első határjelző.

1877 március 9-én adja először a nemzeti szinház *Szép Mikhált*. A darab ugyanazon év március 18-án — három előadás után — letűnik a műsorról. 1879 április 24-én két egymásután következő estén ünnepli a Nemzeti Szinház a királyi pár nászának 25-ik évfordulóját. Erre az alkalomra írja Jókai *Hős Pálfyt*.

Öt évi hallgatás után, *Paulay* Ede igazgató sürgetésére, Jókai átdolgozza *Arany ember*-ét a szinpadra. A regény olyan népszerű, alakjai annyira ismertek és kedveltek voltak, hogy a siker kétségtelennek látszott. 1884 december 3-ika korszakot jelent a Nemzeti Szinház történetében és Jókai drámaírói pályáján. Ezen a napon került első előadásra az *Arany ember*, olyan sikerrel, a milyenben addig magyar darabnak része nem volt és talán azóta sem — az *Ember tragédiájá*-t kivéve. Ennek a sikernek a története már egész közel áll hozzánk, fölösleges róla bővebben szólanom. *Nagy* Imre (Tímár), *Fay* Szeréna (Tímea), *Jászai* (Teréza), *Márkus* (Noémi), *Helvey* (Athalia), *Náday* (Krisztyán), *Ujházy* (Fabula) voltak az első előadás diadalmas részesei. Hogy mi magyarázza meg ezt a szokatlan sikert? Jókai friss, ragyogó költészete, mely ellenállhatatlan erővel árad felénk a szinpadról, az a kedves, meleg romantika, ami Jókai írói egyéniségének sajátos tulajdonsága és ami soha sem pusztul el.

Jókai tintatartója

Könnyen érthető, hogy ez a rendkívüli siker újabb kísérletre bírta Jókait. Egy évvel később — másik regényét — a *Fekete gyémántok*-at is átdolgozta a szinpadra. De ezzel nem volt szerencséje. A darab 1885 október 9-én került szinre a Nemzeti Szinházban, de csak igen mérsékelt tetszésben részesült. 1886 június 13-án — 11 előadás után — letűnt a műsorról.

JÓKAI A NEMZETI SZINHÁZBAN

Ami ezután következett annak inkább csak irodalomtörténeti jelentősége lehet.

A Nemzeti Szinház fönnállásának 50 éves ünnepére irja Jókai az *Olímpy verseny*-t, mely kétszer került előadásra: 1887 szeptember 28-án és 29-én *Prielle* Kornéliával, *Jászai* Marival és *Márkus* Emíliával. 1888 március 31-én Jókai egy másik alkalmi darabját játsza a Nemzeti Szinház, a *Jószivű ember* cimű egyfelvonásos vigjátékát. Két évvel később, a „magyar szinészet 100 éves örömünnepére“ a *Földönjáró csillagokat* találjuk négyszer a Nemzeti Szinház szinlapján. Erre az alkalomra előbb egy másik kis darabot irt Jókai — *Thespis Kordélyá*-t, de Paulay Ede ezt visszaadta azzal a megjegyzéssel, hogy nagyon sötét és a magyar szinészet úttörői nyomorúságuk túlságos realismusával vannak rajzolva benne. „Jól van!“ válaszolta Jókai — talán nem minden keserűség nélkül, — „hát majd rózsaszinbe mártom a pennámat“. Így születtek meg azután a *Földönjáró csillagok*. 1891-ben az *Aradi hősnök* kerül bemutatóra, de kevés szerencsével, úgy, hogy négy előadás után ez is letűnik.

Végre 1898 november 25-én hirdeti a Nemzeti Szinház az utolsó Jókai-premiert, a „Kőszivű ember fiai“-ból átdolgozott *Fekete vér* cimű ötfelvonásos drámát. Ezt a darabot, mely első formájában *Keresd a szived* cimen került a Nemzeti Szinház igazgatóságához, a szinház már alig akarta elfogadni. Az aggályoskodást igazolta az előadás. A darab alig keltett valami érdeklődést és összesen nyolc előadást ért meg.

Még egyszer és utóljára *Somló* Sándor szólaltatta meg az agg költőt. A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezésének napjára ünnepi ódát kért tőle, amelyet *Fay* Szeréna szavalt el a Nemzeti Szinház közönségének. Ez az ünnepi vers volt Jókai hatalmas költészetének utolsó fölcsendülése azon a szinpadon, amelynek történetébe forró esték, nagy bukások és nagy diadalok emlékét irta be teremtő zsenije.

IVÁNFI JENŐ.

JÓKAI MŰVEI.

Száz kötetben megállapitott, de összes és még ki nem adott műveivel kétszázat is meghaladó különféle iratai Jókai Mórnak, hirtelenében úgy állanak előttünk, mint valami sziklahegyek, melyek eleve elriasztják az embert a megmászásukra vagy áthidalásukra irányuló sporti kedvtől. Hogyan lehetett ezt az óriási papirtömeget összeirni? kérdi az az olvasó, aki még csak a Jókai-művek katalogusának vizsgálatánál tart. S körülbelül ilyenformán nyilatkozott egyszer Jókai is, mikor életének egyik jubileumos ünnepnapján megirott műveinek nagy sokaságára visszapillantott.

Látszatra persze van sok ijesztő és elképesztő érzés, úgy az ilyen kérdésekben, valamint az óriásinak tetsző könyv-sorozatokban. Az avatatlan, vagy az irói mesterségtől távol álló olvasó előtt meg éppen érthetetlennek, sőt csodálatra méltónak fog feltűnni a termékenységnek az a rendkivüli volta, mely Jókai Mórt jellemzi. Holott nincs semmi csodálatraméltó, sőt még csak szokatlan sem a Jókai szaporaságában, mert ehhez az irodalmi munkássághoz adva volt egy-két év híján hatvan esztendő, úgy hogyha nem valami tömött köteteket veszünk alapul, vagyis a rendestől terjedelemben és nyomdai kiállitásban eltérőket, még abban az esetben is, ha ideszámitjuk bárhol megjelent valamennyi és bárminő természetű iratait, például ujságcikkeit, politikai beszédeit stb., egy-egy évre nem jut több két és fél kötetnél, átlag husz-huszonöt kisebb formátumu nyomdai ív terjedelemben. Ennek napi hányada valamivel több két-három nyomtatott oldalnál, ami gyakorlott irónál legrosszabb esetben napi másfél órát vesz igénybe. Jókai óriásinak látszó termékenysége és munkaereje tehát azon az optikai csalódáson alapul, hogy az olvasó számára mindig a száz és százötven kötetsorozatokra terjedő katalógusok vagy a könyvszekrényeket betöltő könyvtömegek állanak, holott ez a termékenység manapság már nem hogy ritkaság volna, hanem még feltűnőnek sem tekinthető, — természetesen a munkamennyiséget illetőleg.

A régiek között is Jókainál jóval termékenyebb volt például Horváth István, kinek kézirat-kötet rengetegeiben turkálva, ugyanaz az imponáló és szédítő érzés fog el, mint a Jókai, Wenczel Gusztáv, Szász Károly, Jósika s más nagytermelők műveinél, holott ezeknél terjedelemben jóval többet produkál az az ujságiró, aki valamely lap kötelékében évről-évre és napról-napra ellátja a maga rovatát, melynek összmennyiségéből egy év alatt nem husz-huszonöt, hanem százötven és kétszáz között elhelyezhető nyomtatott ív-eredmények állanak elő. Úgy, hogyha vállalkozna például valaki arra, hogy egy napilap kötelékében álló jobb zsurnalisztának hatvan évre terjedő működését, a végzett munka természetének figyelembe vétele nélkül,

kinyomtassa, akkor kiderülne, hogy Jókai nem is a legszorgalmasabb irók közé tartozott, hiszen a közvélemény munkása ugyanezen idő alatt ötszörösen és hatszorosan felülmúlta a Jókai óriásinak vélt termékenységét.

Csakhogy ennek a feltevésnek azért sincs reális értéke, mert melyik újságiró éri meg azt a szerencsét, hogy hatvan évig egyfolytában dolgozhasson. Ámde ezzel a leleplezéssel, ha pozitiv igazságra még nem is jutottunk el, annyit mégis elértünk, hogy közelébe férköztünk Jókai irói konyhájának, hol hatvan éven át forrtak az ő tipikus tehetségének és különleges lángelméjének gyönyörű termékei. Hogy aztán ezek a kedves, vonzó és csupa ragyogásban fénylő vagy melankoliába fürösztött alkotások idővel százakra terjedő kötet-erdővé nőhettek, annak ismét az a különös szerencse a magyarázata, mely egyeseknek hosszú életet juttat tartós egészséggel és változatlan kedéllyel, mialatt a többség a statisztikai percentelmélet szomorú igazolására letörik útja felében, olykor még előbb is, vagy éppen a célpontnál, s ha ez az eset nem is mindenkinél következik be, de a betegségek, az élettel való harcok, a kenyér miatt dúló csaták, a kétségbeesés stb. töri, zúzza és bénává teszi őket jóval előbb, mintsem nyolcvanadik évöket elérhetnék vagy irói működésük ötvenedik jubileumán személyesen megjelenhetnének.

Nádai Ferenc az „Arany ember"-ben

Mert nemcsak abban áll egyesekre nézve a sors kedvezése, hogy ellátja őket a tömegnél kivételesebb tehetségekkel, hanem abban is, hogy e tehetségek kifejtésére megadja a legkedvezőbb lehetőségeket. Jókai ilyen kedvezések folytán épitette fel a maga könyvtárát, mely, mint egy sebesiramlású folyam, végig fut hét évtized irodalmi életének viruló térségein. Petőfi azon idő alatt, amig pályája a Jókaiéval együtt haladt, jóval többet dolgozott mennyiségben is Jókainál, az ő példája tehát szintén csak azt igazolja, hogy a dologbeli eredmények nagyságát abban a viszonyban kell keresnünk, mellyel azok Jókai éveinek számával összefüggnek.

Emlékiratai egyik-másik helyén s egy-egy könyve előszavában Jókai ugyan megmagyarázza nekünk dolgozása módszerét, hogy rendkivülinek látszó termékenységét megérthetővé tegye, de ezekben a vallomásokban a nyers valóságot kutató számára az a közlés a legértékesebb,

Jókai holtteste a koporsóban

melyben arról értesít, hogy ő mindennap rendszeresen szokott dolgozni. Egyik nap többet, a másik nap kevesebbet, éppen úgy, mint ahogy kezdő korában az 1834 től 1840-ig terjedő években ötletszerűleg, elvétve írt az aggkorában beálló erőhanyatláshoz hasonlóan. Irodalmi működésének indulását egy verse jelenti 1834-ben, amely a Társalkodó 55-ik számában jelent meg s öt év mulva egy második írás, egy adoma a Regélő 1839. évfolyamának 104-ik számában. Közbe kisebb cikkek, versek, elbeszélések, melyek egyelőre önképzőköri közönségnél találnak elismerésre, de ma már irodalmi jelentőséggel bírnak a Jókai-művek bibliografiájában.

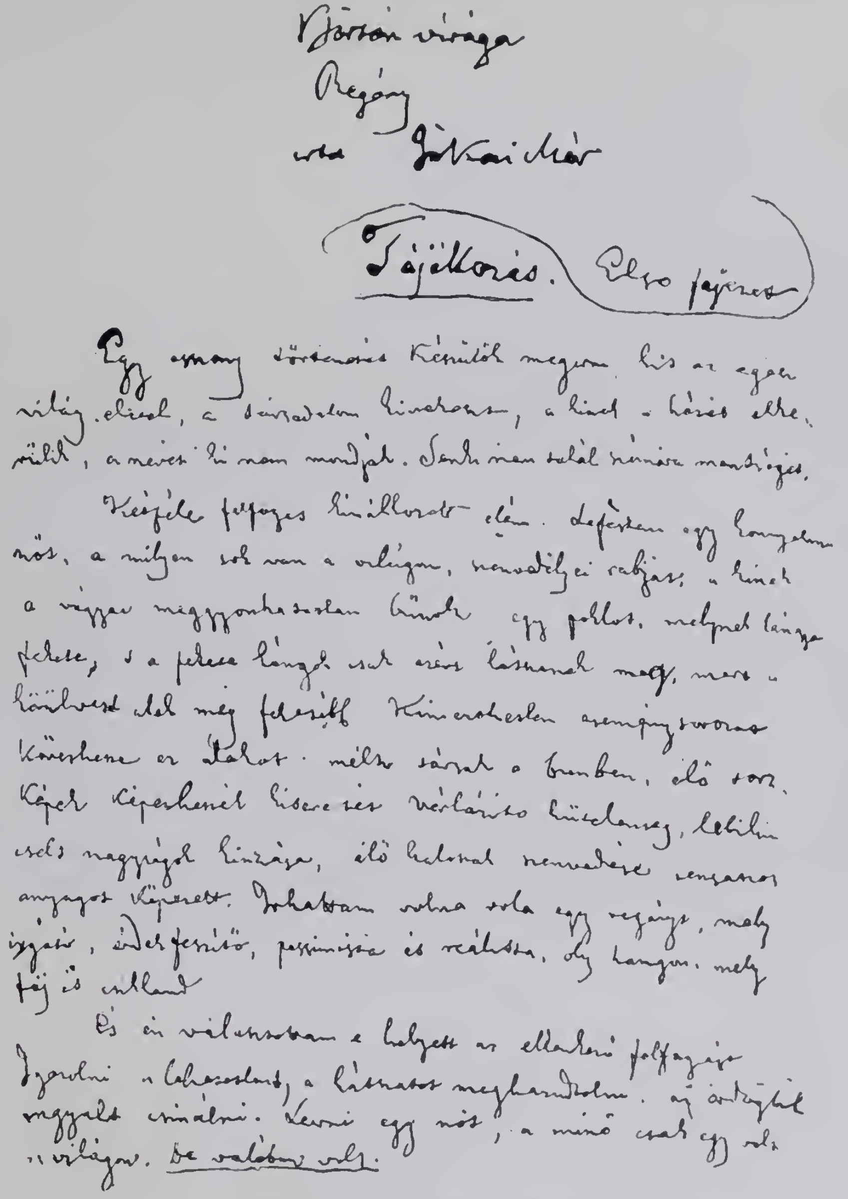
Sántha Antal az „Arany ember"-ben

Intimfajta nyilvánosság előtt keltenek nagy lelkesedést 1841-ben „Mi az?" című költeménye, 1842-ben írott „Istenítélet" elbeszélése, majd a „Tűz és víz" ez évben írott novellája, melyeket az érdemkönyvbe való beiktatásra vagy pályadíjra érdemesítenek. Hogy az önképzőköri igényeken jóval túl menő kísérletek voltak ezek a próbálkozások, későbbi sikerök igazolta, midőn évek mulva a különböző szépirodalmi lapokban megjelentek. Magyar íróvá lételét Jókai 1842—43-tól számítja, mikor Kecskemétre került, hol a magyar népéletet és a puszták világát megismerte. Visszaemlékezéseiben kecskeméti életét ezekkel a szavakkal kommentálta:

„Itt lett belőlem ember! Itt lett belőlem magyar író!"

A verseken és elbeszéléseken kívül a nagyobb műfajokban is kísérletezik s ebben az évben (1842) írta *Zsidó fiú* című színművét, mellyel akadémiai jutalomra pályázott. Állandóbb jellegű munkásság az 1844-től kezdődő évben indul meg a Jókai életében. Ekkor már a pesti szépirodalmi lapoknak rendes munkatársa, melyek egymás után közlik verseit, cikkeit és elbeszéléseit. „Az arany és az ember", „Hármas kín", „Az ingoványvára", „Márcse táre", „A nyomorék naplója", „Nepean sziget", „A fukar végpercei", „Sonkoly Gergely", „A serfőző", „Adamante", „Az aegyptusi rózsa" és más elbeszélései 1844-től 1846-ig, részben 1847-ben jelennek meg a Pesti Divatlap-ban és az Életképekben, de önállóan ez ideig egyetlen nagyobb munkája nem jelent meg a *Hétköznapok* kivételével, melyet 1846-ban adott ki, *huszonegyéves* korában. A „Hétköznapok" Jókainak már nagyobb igényű munkája terjedelmére és tartalmára nézve is. Két kötetben jelent meg Hartlebennél és a kiadó kifejezésre juttatta tetszését az elismerésnek azzal a szokatlan módjával, hogy

háromszázötven forintot fizetett Jókainak a két kötetért. Igaz ugyan, hogy ő meg keresett rajta tízszer annyit, de Jókaira nem az volt a fontos, hogy Hartleben milyen üzletet csinál regényével, hanem az, hogy ő maga a közönség elé állhasson és az irók elé abban a megnyugtató

Börtön virága
Regény
irta Jókai Mór

Tájékozás. Első fejezet

Jókai utolsó regényének kézirata

tudatban, hogy mikor az irodalmi versenyre felvonul, a sokkal szigorúbb kiadóval szemben a próbát már kiállotta és anyagilag is értékessé tudta munkáját tenni.

Könyvészeti szempontból ennek a munkának az az érdekessége, hogy a Jókai művek sorrendjében az elsöt jelenti. Egyébként a negyvenes évek nyomda-technikája modorában készült, melyet sem illusztrációk nem diszitenek, sem a papir kiválósága, sem a nyomás különlegessége nem avat valami szokatlan nyomdai műremekké. Izlésssel kiállitott egyszerű könyv,

melynek készítésénél egyáltalában nem gondoltak még arra, hogy írója rövid idő alatt világhírű nevet fog magának kivívni. A címlapon egyszerű fekete betűkkel van nyomtatva a regény címe: Hétköznapok, alatta a Jókai neve és legalól a kiadó firmája. Egyéb semmi. Nem különb külső kiállításra nézve következő munkája sem, mely 1848-ban jelent meg két kötetben *Vadon virágai* címmel. Két évig innen kezdve nem jelenik meg Jókaitól önálló munka. Csak 1850-ben ad életet magáról „Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből" című két kötetes rajzaiban. Neve helyett a könyv szerzőjéül *Sajó* (Jókai álneve) van a címlapon feltüntetve, ennek a könyvnek bibliográfiai szempontból tehát ez a jelzés az érdekessége, mert illusztrációk vagy valami díszesebb dolgok ebben a könyvben sincsenek. Ezután következnek időrendben a következő munkái: Egy bujdosó naplója (Pest, 1851), Hangok a vihar után (Pest, 1852), Erdély aranykora. Két kötet (Pest, 1852), A kétszarvú ember (Pest, 1852), Török világ Magyar-

Koszorúk Jókai ravataláról

országon. Három kötet (Pest, 1853), Egy magyar nábob. Négy kötet (Pest, 1853—54), Janicsárok végnapjai. Két kötet (Pest, 1854), Erdélyi képek. Két kötet (Pest, 1854), Kárpáthy Zoltán. Négy kötet (Pest, 1854) és így tovább, mert innen kezdve haláláig minden évben ad ki Jókai egy-két-három kötetet, miközben a lapokban néha két-három regénye is folyik egyszerre.

A „Pesti Napló" kiadója, Emich Gusztáv volt az első, aki Jókait rendszeresen ismertette a magyar közönséggel. Emich már 1851-ben megnyerte Jókait a Pesti Naplónak, hol ebben az évben (szept. 16. sz.) indult meg *Erdély aranykora* című regénye, melyet aztán évről-évre követtek leghíresebb regényei és elbeszélései, többek között 1852-ben: A kalózkirály, Varchoniták, Fortunatus Imre, A kétszarvú ember. 1853-ban: Egy római család, Carinus, Egy magyar nábob. 1854-ben: Kárpáthy Zoltán. 1856-ban: Régi jó táblabírák, Szomorú napok, Elátkozott család stb. Ifjúkora java erejében van ekkor Jókai, de fizikai ereje mellett szellemi ereje is legfrissebb üdeségben pompázik. Termékenysége és munkabírása kiapadhatatlan, söt

némelykor egyenesen csodálatraméltó, mert habár vannak és voltak nála nagyobb erudiciójú iróemberek, de nem kell feledni, hogy ő regények alkotásában, tehát nem sablon-munkákban produkálja hatalmas termékenységét. Ebben az időben már olyan apparatussal dolgozik, hogy kiegyenlíti ama korábbi irói éveit, mikor mint kezdő vagy zsurnaliszta alig néhány elbeszélést irt meg évenkint. Jókai most már családos ember, tehát kétszeres oka is van a dolgozásra. Azonkivül igényei is nőnek, Svábhegyen 1853-ban házat vásárolt s itteni életének költségeit, téli háztartásának egyéb kiadásait mind regényeiből kell fedeznie.

Szerencsére birja a munkát, s mivel másféle állásban nincsen lekötve, napról-napra megállapitott programm szerint irhatja regényeit. A Jókai dolgozási módszere, melynek alapján regényei keletkeznek, a következő. Mikor az iróasztalhoz ül, fejében a regény cselekményei és főalakjai már készen vannak. Rendesen kora hajnalban kel fel és dolgozik tiz-tizenegy óráig délelőtt, ezután tér át másfajta munkáira, nevezetesen az újságcikkekre, a szerkesztésében levő lapok irására stb. Gyakran megtörténik, hogy egy-két nyomtatott ivet egyszerre megir s ha elfáradt egyik regényének irásában, úgy piheni ki magát, hogy másik regényét folytatja, mert szinte állandóan két-három regényen vagy elbeszélésen dolgozik egyszerre. Betegsége idején sem szünetel a munka, hacsak valami nagyon makacs baj nem gyötri. De holmi vérköpés, meghülés, influenza, oda se neki. Ilyenkor ágyában dolgozik amaz állvány segitségével, melyet erre a célra készittetett s nemcsak regényeit folytatta tovább, hanem a Vasárnapi Újság számára Kakas Márton leveleit és az Üstökösbe Tallérossy Zebuleon leveleit vagy Mindenváró Ádámot igy irta. Legtöbbet nyáron dolgozott s ennek okát „Negyven év visszhangja“ cimű vallomásaiban igy magyarázta:

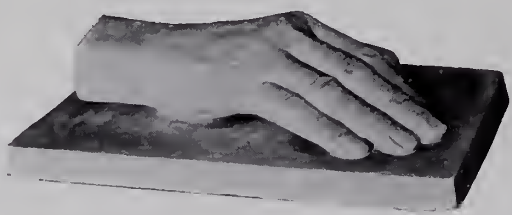
Jókainé-Nagy Bella az „Apotheozis“-ban, amelyet Jókai Petőfi halálának félszázados évfordulójára irt

„ . . . hadd szóljak rólatok leghivebb munkatársaim, segitőim, gyámolitóim: *édes szép zöld fáim!* akiket ültettem, magjáról neveltem, ojtva idomitottam: égnek emelkedő földi társak! Ti tudjátok, mennyit suttogtatok nekem? mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal? hányszor kerestem nálatok eszmét, üdülést? mennyi álmot, ábrándot árnyékoltatok be? egész világ üldözése ellen hogy rejtettetek el? szivemnek nehéz háborgásait hogy csendesitettétek el? Ha egyszer valaki ide jön azt kérdeni: miért tudtam többet dolgozni nyáron,

mint télen? mondjátok el neki, hogy ti is ott voltatok akkor! *A szabad természet volt az én sokatírásomnak legfőbb, legmélyebb titka.*"

Jókainak ezzel a vallomásával végére is jutottunk aztán annak a feladatnak, mely bennünket a művei *külső* történetére vonatkozó érdekesebb mozzanatok egybefűzésére kötelezett. Legfeljebb arról lehetne még szó, hogy ez a hatalmas termékenység és népszerű írói munkálkodás anyagilag mit eredményezett Jókainak. Röviden és minden habozás nélkül meg lehet állapitani, hogy kiadói mindig jobban jártak munkáival, mint ő maga. Az ötvenes években zsurnalisztikai és regényírói működéséből megkeresett évenként hét-nyolcezer forintot, élete utolsó évtizedében, betegsége előtt, tizenöt-huszezret. Jubileuma évében érte az az öröm, hogy összes műveiért, a száz kötetre tervezett nagy Jókai-kiadásért „nemzeti ajándék"-képen százezer forintot kapott. Nemzeti ajándéknak semmiesetre sem volt valami rendkívüli ez az összeg összes műveinek a jogáért, de Magyarországon magyar író ekkora honoráriumot még nem kapott. Ez a látszat okozhatta azt a hamis gyanút, hogy Jókai élete alkonyán, hatvanévi működés s isten tudja hány száz regény és elbeszélés megírása után fényes üzlethez jutott.

Holott ő csak a magyar író életében szokatlan összeget kapott szokatlanul nagy és népszerű írói munkássága fejében, de fényes üzletet sem ő, aki a legnépszerűbb volt az utolsó félszázadban, sem más magyar író nem kötött sohasem. BÁNYAI ELEMÉR.

Jókai jobb keze
Donáth Gyula szoborműve

